

GODINA 1942.

II

RASPLAMSAVANJE USTANKA I PRELAZAK
GLAVNINE PARTIZANSKIH SNAGA SREMA
U ISTOČNU BOSNU

Početkom 1942. godine sve organizacije narodnooslobodilačkog pokreta u Sremu bile su spremne da stupe u otvorenu borbu protiv okupatora. To se odnosilo kako na partizanske odrede, tako i na mesne partizanske desetine, koji su samo čekali naređenje da iziđu iz naseljenih mesta u Frušku goru, koja će kroz sve vreme rata biti glavno partizansko uporište Srema. Kada će se izdati naređenje zavisilo je uglavnom od vremenskih prilika i od situacije u odnosu na aktivnost neprijatelja.

Ova zima je bila izuzetno jaka i duga. Izvesti jedinice po snegu u Frušku goru, gde nema nikakvih objekata za stanovanje, bilo je vrlo rizično. Zbog toga se čekalo samo da se otopi sneg, a druge nepogodnosti bi se nekako savladale. Partizani iz odreda i mesnih partizanskih desetina bili su spremni da iziđu iz sela i nastave borbu, jer je okupator već do tada naneo narodu Srema, pogotovo Srbima, mnoga zla ubijajući i odvodeći ih u logore. Strah koji je u prvi mah obuzeo narod uskoro se pretvorio u ogorčenje i želju za osvetom. Ljudi su bili ubedeni da se samo borbot može doći do slobode. To je bio plod danonoćnog i upornog rada Partije.

Pored toga okupator je početkom 1942. godine nastavio sa masovnim hapšenjem, naročito omladine. I najzad, oni koji su bili organizovani u mesne partizanske desetine, radeći i pripremajući se u ilegalnosti, bili su siti toga skrivanja i teskoba i osećali su se već tako sigurni i uvereni u svoje individualne i zajedničke sposobnosti, da su jedva čekali da krenu u šumu i otpočnu sa otvorenom oružanom borbom.

1. NEPRIJATELJSKE SNAGE

Neprijatelj je 1942. godine u Sremu držao jake snage, koje su se, po stepenu razgaranja NO borbe i narastanja partizanskih jedinica i njihove aktivnosti, i pojačavale. Neprijateljske jedinice nisu sve bile stalno u Sremu, već su neke odlazile, a druge nove dolazile, što se naročito odnosi na periode dok su izvođeni veći napadi ili ofanzive. Prema postojećim podacima tu su se nalazile sledeće jedinice:

U Rumi: stožer Sremskog zdruga, 1. lovačka bojna, 7. satnija 16. ustaške bojne, jedan vod 3. satnije 6. doknadne bojne i 13. bitnica 3. sklopa.

U Sremskoj Mitrovici: 16. ustaška bojna (bez 7. satnije), 2. satnija 12. željezničke stražarske bojne, posadna četa, mesno zapovedništvo i lučko poglavarstvo rečne flotile.

U Petrovaradinu: stožer 3. gorskog zdruga, delovi 3. gorske pešačke pukovnije, 2. satnija 6. doknadne bojne, zrakoplovna školska pukovnija, 6. topnički sklop sa dve bitnice, Topnička dočasnička škola, posadna četa, mesno zapovedništvo i lučko poglavarstvo rečne flotile.

U Zemunu: mornarička bojna, posadna četa, mesno zapovedništvo i lučko poglavarstvo rečne flotile.

Na liniji s. Erdevik — Krušedol: Ustaška pripremna bojna Velike župe Vuka.

U Vrdniku: jedan vod 3. satnije 6. doknadne bojne.

U s. Klenak: jedan vod 3. satnije 6. doknadne bojne.

U Šidu: 3. satnija 12. željezničke stražarske bojne.

U s. Gunja: 16. bitnica 6. doknadne bojne i jedan vod 3. bitnice 5. topničkog sklopa.

Pored navedenih nalazile su se i jedinice za koje nije utvrđeno mesto boravka: 4. i 5. četa 2. pripravnog bataljona »General Laudon«, bataljon za osiguranje željezničkih pruga, delovi 2. i 4. novačke bojne.

U avgustu su učestvovali u ofanzivi na Frušku goru delovi 704. pešadijske nemačke divizije sastava: 734. pešadijski puk sa delom štaba 704. pešadijske divizije, jedan bataljon 724. pešadijskog puka, 654. art. divizion sa tri baterije i delovi 4. gorske pešačke pukovnije.

Od septembra do decembra nalazile su se i: 717. pešadijska divizija sa opštim rasporedom: Valjevo, Šabac, Sremska Mitrovica, Ruma, sa štabom u Sremskoj Mitrovici; 734. pešadijski puk sa opštim rasporedom: Šid, Šabac, Ruma, Vrdnik, sa štabom u Rumi; 749. pešadijski puk sa opštim rasporedom: Valjevo, Šabac, Šid, Ruma; 670. art. divizion (baterije pridate pukovima).

U prvoj polovini juna boravila je u Sremu i vršila napade na Fruškogorski odred 800. nastavna četa »Brandenburg«, koja 18. juna odlazi za Bosnu.³⁶

Pored ovih snaga, okupator je, u prvoj polovini ove godine, u skoro svim naseljenim mestima Srema, držao manju ili veću posadu sastavljenu od žandarma, delova regularnih jedinica ili od domaćih Nemaca i ustaša, koji se u to vreme nalaze u mestu. Polovinom godine partizanske snage su toliko ojačale da su bile u mogućnosti da oslobole niz naseljenih mesta likvidirajući vlast neprijatelja u njima. Okupator je tada počeo da koncentriše svoje snage u gradove i naseljena mesta gde je imao veći broj sunarodnika ili ustaša, ali je i tu morao uložiti krajnje napore da ih zadrži pod svojom vlašću.

2. OŽIVLJAVANJE ORUŽANE BORBE

U drugoj polovini januara 1942. došlo je do provale u rumskoj partijskoj organizaciji. Provala se širila i na organizacije iriškog, sremskomitrovačkog i staropazovačkog

³⁶ Zbornik I/17, dok. 13—77.

— Vojnoistorijski institut, dok. 29/4—5, k. 74/9; 2/1—8, k. 136; 5/12—1, k. 135; 28/2—4, k. 114/C.

— Podaci o oružanim snagama u NOR za 1942. god Vojnoistorijski glasnik br. 3/52.

sreza. Kada je neprijatelj otpočeo s hapšenjem članova Partije i drugih pripadnika NOP-a OK KP i Glavni štab NOPO za Srem nisu više mogli čekati na povoljnije vremenske uslove, već donose odluku da se nastavi sa oružanim akcijama. Za početak akcija označen je kraj februara. Radi realizacije ove odluke u razne delove Srema su upućeni istaknuti aktivisti: Stanko Paunović Veljko, Josip Hrnčević, Slobodan Bajić Paja, Marko Peričin Kamenjar, Jovica Trajković Cvikeraš, Sima Relić i drugi. Odmah su potom održani sastanci sa članovima Partije i doneti planovi o vremenu i mestu prvih oružanih akcija. Izvršen je i raspored komunista po selima u cilju sprovođenja neposrednih priprema.

Krajem januara i polovinom februara otpočela su ponovna dejstva partizana, kao početak masovne i planske oružane borbe naroda Srema. Tako 31. januara petorka šidskih partizana oslobođa jednog partizanskog kurira i 20 uhapšenih rodoljuba iz šidskog zatvora.³⁷

Ovaj partizanski kurir, sa nekoliko simpatizera, prenoseći municiju iz s. Jamena u ist. Bosnu, uhvaćen je od strane ustaške patrole i zajedno sa ostalim sproveden u šidski zatvor. Članovi partijske organizacije Šida 31. januara, oko 20 časova, neopaženo su se privukli zatvoru, nožem likvidirali stražara i oslobođili kurira i oko 20 uhapšenih rodoljuba. Oslobođeni rodoljubi odlaze svojim kućama, a udarna petorka sa isprebijanim i nepokretnim kurirom kreće u s. Adaševce, gde nailazi na ustaše koji otvaraju vatru, od koje gine jedan član petorke, a ostali uspevaju da se sklone u selu.

Oslobođenje Đure Matića

Šestog februara upao je u neprijateljsku zasedu i uhvaćen Đura Matić, član iriškog Sreskog komiteta KP i član Štaba za pripremu i vođenje ustanka. Prema ranije donetoj načelnoj odluci da se u ovakvim slučajevima odmah organizuje oslobođanje uhapšenog, udarna trojka, na

³⁷ Stenograf, reg. 1—6/6, k. 1992.

čelu sa Petrom Matićem,³⁸ pristupila je pripremama za izvršenje akcije. Kako je neprijatelju bilo poznato ko je Đura Matić i šta on predstavlja za NOP, odlučio je da ga u najvećoj tajnosti prebaci u Sremskomitrovačku kaznionu. Međutim, partijska organizacija Iriga imala je svoje ljudе među njima, a jednog člana KP čak i u nemačkoj komandanturi, te je blagovremeno bila obaveštена o ovim namerama. Zato je organizovano danonoćno praćenje neprijatelja — u koje je bilo uključeno oko 150 članova KP, SKOJ-a, mesnih partizanskih desetina i simpatizera — da se sazna trenutak kad će uhapšenog odvesti iz Iriga. I saznao se da će Đura biti sproveden 10. februara na sankama. Određena partizanska trojka ranije se uključila u masu naroda koji je doteran da raščisti drum od snega. Kada su naišle sanke, dva partizana ih zaustavljaju, a Petar Matić sa po jednim metkom iz pištolja ubija sva tri žandarma koji su sprovodili uhapšenog. Istim sankama sa mrtvим žandarmima brzo se udaljuju od tog mesta. Uz put izbacuju i prikrivaju ubijene žandarme. U sankama se nalazio i jedan četnik, te i njega uz put puštaju da ih nebi kasnije mogao otkriti. (U stvari ovaj četnik je bio jedan od petorice četnika koje su Nemci bez znanja ustaša prebacili iz Srbije u Srem, pa je pri prelasku Save zarobljen od ustaša. Čim su ga partizani pustili, otišao je u Vrdnik i javio se Nemcima). Najzad su prikrili i saonice. Posle toga obilaznim putem, zajedno sa oslobođenim Đurom Matićem, dolaze u Irig gde se sklanjaju od potere.

Ova akcija je vrlo povoljno odjeknula u narodu, naročito među simpatizerima NOP-a. U taboru okupatora stvorila je znatnu uznemirenost, a u Irigu pravu paniku. Posle ove akcije neprijatelj je otpočeo sa hapšenjem, te je veliki broj članova Partije, SKOJ-a i mesnih partizanskih desetina morao preći u ilegalnost.

³⁸ Pored Petra Matića, sada general-potpukovnika JNA, u akciji su učestvovali: Dorđe Šunduković Šune (poginuo na Zmajevcu krajem marta 1942. godine kao komandant Podunavskog PO) i Slavko Mićašević (poginuo kod s. Neradina, polovinom aprila 1942. godine kao komandir desetine). (Zbornik I/6, dok. 52; Stenograf, reg. 1—9/7, k. 1992).

Diverzija Boška Palkovljevića Pinkija

Boško Palkovljević Pinki izvršio je 11. februara miniranje i rušenje željezničkog mosta na r. Bosutu,³⁹ između s. Morovića i s. Višnjićeva, na originalan i njemu svojstven način. Pinki sa još dvojicom partizana iz Bosutske desetine, sva tri obučeni u domobranske uniforme, na leđa su stavili rančeve sa po 12,5 kg eksploziva i krenuli prema mostu. Išli su železničkom prugom kao domobrani koji su zaksnili na voz, a treba da se prijave svojoj pukovniji u Bijeljini. Na železničkoj stanici susreću nekoliko ustaša,

Sl. 3 — Boško Palkovljević-Pinki krajem septembra 1941. godine

koje propisno pozdravljaju i prolaze pored njih. Po dolasku na most, pošto je bila jaka zima, zapitali su stražara-ustašu gde bi se mogli malo ogrejati. Ništa ne sumnjajući, on im je ponudio da se ogreju u zemunici pored mosta. Kada su ušli u zemunicu, Pinki odmah vadi pištolj i ubija stražara. Sa zaplenjenom puškom jedan partizan je ostao da čuva

³⁹ Stenograf, reg. 1—7 i 1—122 2 — k. 1992.

stražu, a Pinki sa drugim odlazi na most i minira ga. Mina je bila postavljena oko 10 časova, a tempirana da eksplodira u 14 časova istog dana. Odmah posle miniranja trojka se prebacila u blizinu s. Morovića gde su čekala kola koja su ih prebacila za s. Adaševci. Tačno u određeno vreme čula se eksplozija. Most je bio porušen, a saobraćaj prekinut oko 15 dana.

3. RASPLAMSAVANJE ORUŽANOG USTANKA

A) NA TERITORIJI FRUŠKOGORSKOG ODREDA

Prema ranije donetoj odluci o produžetku ustanka i rasporedu komunista — rukovodilaca, Stanko Paunović Veljko, sa grupom partizana Fruškogorskog odreda, prebacio se u selo Martince radi dizanja ustanka u zapadnom delu Srema. Odlučeno je da ova grupa sa Martinačkom mesnom partizanskom desetinom izvrši napad na neprijateljske objekte i posadu u s. Martinci.

Napad je izvršen noću 25/26. februara na opštinu, žandarmerijsku postaju i železničku stanicu u selu. Uspeo je samo napad na opštinu, koja je zapaljena zajedno sa arhivom i zarobljen jedan Nemac petokolonaš, kome je kao ratnom zločincu odmah i suđeno. Zaplenjene su 4 puške i drugi materijal. U napadu je jedan partizan poginuo, a jedan ranjen i prenesen u s. Adaševce na lečenje. Ustaše u s. Adaševci brzo doznaju da se u selu nalazi ranjeni partizan. Da ne bi bio uhvaćen, partizanske desetine sela hvataju i streljaju trojicu istaknutih ustaša, a ranjenog partizana prebacuju u s. Višnjićevo.

Tragajući za izvršiocima ove akcije, neprijatelj je 27. februara sačekao u zasedi i opkolio, kod s. Adaševci, navedenu grupu partizana. Posle kraće borbe partizanska grupa uspeva da se probije bez gubitka i istog dana u s. Adaševci sačekuju u zasedi ustašku patrolu. Ubijene su 3 ustaše i zaplenjene 2 puške, opet bez sopstvenih gubitaka. Sutradan, 28. februara, grupa se sukobila sa ustašama kod s. Višnjićevo. Posle kraće borbe ustaše su naterane u bekstvo.⁴⁰

⁴⁰ Zbornik I/6, dok. 52, 22; i I/17, dok. 12.

Borba i pogibija Jovice Trajkovića Cvikača

Posle akcija kod Martinaca i Adaševaca, koje su označavale početak oružanog ustanka u tom delu Srema, rukovodstvo NOP-a je odlučilo da novoformirane grupe partizana iz Adaševaca i Višnjićeva prebacu u Frušku goru i to svaku grupu posebno, na čelu sa Stankom Paunovićem Veljkom i Jovicom Trajkovićem Cvikačom. Grupa iz Višnjićeva sa Jovicom Trajkovićem dobija 1. marta obaveštenje da je neprijatelj blokirao put prema Fruškoj gori zbog čega se vraća u Višnjićevo. Jovica Trajković istog dana kreće saonicama u s. Jamenu da bi organizovao prebacivanje grupe u Bosutske šume. Na mostu preko r. Bosuta ustaški stražar ga zaustavlja i traži legitimaciju. Jovica umesto legitimacije vadi pištolj i ubija stražara. Ostale ustaše iz sastava straže, odmah potom otvaraju vatru. U kraćoj borbi Jovica Trajković ubija još dvojicu, a zatim koristeći pušku ubijenog ustaše pruža otpor sve dok je imao municije, a onda, da ne bi živ pao neprijatelju u ruke, ubija se, dok su drugarica koja je putovala sa Jovicom i kočijaš poginuli od ustaških rafala. Pogibija Jovice Trajkovića, komesara Fruškogorskog odreda, predstavljala je veliki gubitak za Komunističku partiju i narodnooslobodilački pokret Srema.

Grupa iz Adaševaca, zajedno sa Fruškogorskom grupom, pod rukovodstvom Stanka Paunovića, odlučuje da se iz adaševačkih šuma 2/3. marta prebaci na Frušku goru. Pre izvršenja pokreta na salašu jednog Nemca petokolonaša u Moroviću uništila je veće količine žita i kukuruza. Posle ovoga, u pokretu prema Fruškoj gori, oko 80 partizana naoružanih sa 30 pušaka, desetak bombi i 10 pištolja, nailazi na jedan veći kanal, koji je neprijatelj zaposeo i dočekao ih u zasedi iznenadnom mitraljeskom i puščanom vatrom. Pre toga grupa je čitavu noć marševala kroz sneg i led, gazeći na nekim mestima studenu vodu i do pojasa. Kada je tako promrzla i iscrpljena, a pored toga i slabo organizovana za ovaj težak marš, naišla na neprijateljsku zasedu, grupa se razbila na nekoliko delova. Jedni su uspeli da se vrate u Bosutske šume, drugi su pohvatani ili ubijeni, a neki su izvršili samoubistvo da ne bi pali neprijatelju u ruke. Samo manji deo je uspeo da se probije u Frušku

goru. Stanko Paunović Veljko sa 14 boraca povlači se prvo u Bosutske šume pa tek odatle istog dana prebacuje se na Frušku goru, gde je pristiglo još nekoliko boraca. Tako od 80 svega 25 ljudi sa 20 pušaka stiže na Frušku goru.⁴¹

Ovaj poraz je, pored objektivnih razloga (neiskustvo boraca, mraz, voda i dr.), prouzrokovani nizom propusta i grešaka. Tako, na primer, rukovodstvo grupe nije dovoljno vodilo računa o mogućnosti sukoba sa neprijateljem. Dopushteno je da se kolona od 80 ljudi razvuče na 1—2 km bez međusobne veze i obezbeđenja. Dalek i težak put nije prethodno ispitana, niti je preduzeto da se spreči iznenadni napad neprijatelja (obezbeđenje prelaza preko želj. pruge, sečenje TT veza, i sl.). Sve su ove greške skupo plaćene, ali su i poslužile kao dragoceno iskustvo.

I pored ovakvog krajnjeg ishoda ove prve akcije i borbe (koje je narod nazivao i »martinačka buna«) snažno su odjeknule u svim selima, a naročito sremskomitrovačkog i šidskog sreza. One su dale znak za uzbunu i poziv u nepoštednu borbu protiv okupatora.

Prebacivanjem u Frušku goru partizanska grupa iz zapadnog Srema nastavila je sa akcijama. Tako je 6. marta u blizini s. Šišatovac razoružala jednog poljara i presekla TT veze između s. Ležimira i Sviloša; 8. marta napala je i proterala ustašku posadu iz s. Ležimira; 11. marta, na drumu s. Ležimir — Sviloš, razoružala je dva lugara i zaplenila 2 puške, 1 pištolj i nešto municije, presrela grupu seljaka iz s. Ležimira koja je pošla na rad u Nemačku i vratila je u selo, a deo grupe je presekao TT veze na drumu između s. Ležimira i Čalme. Grupa se brzo povećavala i već polovinom marta prerasla je u 2. četu Fruškogorskog odreda.

Deo Fruškogorskog odreda, koji nije pošao u zapadni Srem, izašao je u Frušku goru prvih dana marta i sa mesnim partizanskim desetinama sela Bešenovo, Bešenovački Prnjavor, Stejanovci, Suljam i dr. odmah otpočeo sa akcijama. Grupa je polovinom marta prerasla u 1. četu Fruškogorskog odreda.

Već 5. marta grupa je izvršila upad u opštinu s. Suljam, oslobođila iz zatvora jednu tog dana zarobljenu partizanku i zaplenila 6 pušaka.

⁴¹ Zbornik I/6, dok. 7, 22 i 52; I/17, dok. 12.

— Stenograf, reg. 1—2/2, K. 1992.

Devetog marta je izvršen napad na žandarmerijsku postaju i opštinu u s. Bešenovo. Grupa od 25 boraca podeđena je u dva dela, koja je trebalo jednovremeno, na ugovoren znak, da izvrši napad. Žandarmi su, međutim, osetili prisustvo partizana, otvorili vatru i uporno branili utvrđenu zgradu. Tada je odlučeno da se zgrada zapali, ali i pored toga stanica nije likvidirana. Ubijen je komandir žandarmerijske stanice i ranjen jedan žandarm. Grupa je imala jednog ranjenog borca. Zapaljena je i opštinska arhiva, a pri povratku iz ove akcije partizani su uhvatili tri Nemca petokolonaša i sudili im. Zaplenjene su dve puške.

Odmah po izvršenoj akciji na s. Bešenovo, grupa je izvršila napad na opštinu u s. Mandelosu, gde je zaplenila 6 pušaka i uhvatila tri petokolonaša, među njima opštinskog načelnika i beležnika. Ova dvojica su osuđeni na smrt. Pri povratku u Frušku goru uništena je šumska TT linija.

Ista grupa je 10. marta izvršila napad na žandarmerijsku stanicu u s. Šuljam i ubila 1 žandarma, a jedna njena desetina je uspešnu akciju, zbog nebudnosti, pretvorila u neuspeh. Naime, okupatorske vlasti u Sremskoj Mitrovici upućivale su grupu kažnjenika iz sremskomitrovačke kaznione da seku i obrađuju drva u blizini s. Ležimira. Kažnjenike su obezbeđivala 4. stražara. Desetina partizana je napala stražare, razoružala ih i pustila, zaplenivši 4 puške. Posle akcije desetina se zadržala u istom rejonu bez obezbeđenja, ne računajući da je neprijatelj može iznenaditi. Međutim, grupa od 12 ustaša i 9 folksdojčera iznenadila je desetinu, koja je prihvatile borbu i pružala žilav otpor, ali su u borbi poginula petorica partizana i jedan teško ranjen. Neprijatelj je imao samo nekoliko ranjenih.

Grupa od 25 boraca nalazila se 12. marta između s. Šuljam i Bešenovo. Na nju je izvršio napad neprijatelj (28 žandarma i 21 domobran iz sastava 1. lovačke bojne). Posle višečasovne borbe neprijatelj se povukao. Gubitaka nije imala ni jedna strana.⁴²

⁴² Opća bojna relacija srijemskog zdruga za mesec mart, VII dok. 6/1—37, k. 54.

— Zbornik I/6, dok. 22 i 52; I/17, dok. 11 i 13.

Sutradan su delovi ove partizanske grupe upali u salaš jednog petokolonaša u blizini s. Bešenovo, gde su zaplenili dve puške i dosta životnih namirnica.

B) NA TERITORIJI PODUNAVSKOG ODREDA

Na teritoriji Podunavskog odreda, istočno od druma Ruma — Irig — Sremska Kamenica, početak oružanih akcija i ustanka, odvijao se nešto drukčije i kasnije. Posle oslobođenja Đura Matića, a po odluci OK KPJ i Glavnog štaba za Srem, formiran je štab za pripreme ustanka u iriškom srežu, koji je 4. marta održao sastanak sa partijskim i vojnim rukovodiocima u s. Krušedolski Prnjavor. Doneta je odluka da se odmah počne sa oružanim akcijama. Razrađen je plan akcija i postavljeni konkretni zadaci grupama. Izdato je naređenje mesnim partizanskim desetinama da iziđu iz sela u Frušku goru. Prve desetine su se okupile već u noći 4/5. marta, pošto im je prethodno podeđeno raspoloživo oružje. Prikupljanje, koje je trajalo 3—4 dana, nije ostalo nezapaženo, pa je neprijatelj prvi i stupio u napad, umesto da bude obrnuto.

Borba kod Iriga

Napad neprijatelja usledio je 9. marta ujutro. Toga dana 12 partizana se nalazilo u jednoj vinogradarskoj kućici između Iriga i šume. Veća grupa neprijateljskih vojnika (oko 200 pripadnika ustaške pripremne bojne iz Iriga i domaćih Nemaca) neopaženo se privukla kućici, opkolila je i otvorila snažnu vatru sa svih strana, pozivajući partizane na predaju. Ostale partizanske grupe za to vreme su se nalazile par kilometara severno (prema Fruškoj gori), raspoređene po sličnim vinogradarskim kućicama. Znajući da je protivnapad jedini izlaz iz ovakve situacije, opkoljeni borci su otvorili jednovremeno snažnu vatru i izvršili juriš. Neprijatelj se ovome najmanje nadao. Jedan ustaša je smrtno pogoden, drugi ranjen. Zahvaćen panikom, neprijatelj se počeo povlačiti. Kada su ubrzo pristigle i obližnje grupe, neprijatelj se dao u panično bekstvo prema Irigu, bacajući delove odeće sa sebe da bi lakše bežao. Borci

Iriške čete nisu iskoristili ovu paniku i povoljnu situaciju da do kraja gone razbijenog neprijatelja, već se zadovoljili postignutim uspehom i vratili na polazne položaje. Neprijatelj se iz ove borbe u neredu i panici vratio u Irig. U strahu da će partizani ući i u Irig, ustaške porodice su se počele pripremati za evakuaciju. No, partizani nisu iskoristili ovu situaciju. Pri pretresu terena gde se vodila borba partizani su našli jednog skrivenog ustašu, koga su kasnije kao zločinca streljali. Neprijateljski gubici u ovoj borbi bili su: 1 ustaša ubijen, 1 ranjen i 1 zarobljen. Partizani nisu imali gubitaka.⁴³

Istoga dana okupile su se sve partizanske desetine iz Iriga u rejonu Majdan (severno od Iriga) i od njih je formirana Iriška četa Podunavskog odreda, koja je brojala oko 60 boraca. Za komandira čete je određen Đorđe Šunduković Šune, a za komesara Petar Matić Dule.

Napad na sela Krušedol i Neradin

Partizanske desetine iz s. Krušedola i Krušedolskog Prnjavora, pod komandom Jovana Beljanskog Lale, čuvši da se vodi borba kod Iriga, odlučile su da noću 9/10. marta izvrše napad na opštinske zgrade u selima Krušedol, Krušedolski Prnjavor, Neradin i na ustaše u manastiru Krušedol. Određeno je da napad na ove objekte počne u 23 časa. Jedna desetina je imala zadatak da upadne u krušedolsku opštinu i da likvidira policijskog komesara, beležnika petokolonaša i jednog policajca, a potom da izvrši napad na ustaše u manastiru. Za upad u manastir bili su određeni vodiči koji su imali zadatak da ovu desetinu neopaženo dovedu do samog manastira, u koji bi se upalo kroz prozore i hodnike, tako da bi neprijatelja uhvatili na spavanju. Desetina je uspešno ušla u Krušedol, zauzela poštu, isekla TT uređaje i ranila jednog Nemca petokolonaša. Kada je desetina krenula za manastir, konstatovano je da vodiči nisu došli, te se od akcije moralo odustati.

Jedna desetina je dobila zadatak da izvrši upad u opštinu Krušedolski Prnjavor, spali arhivu i likvidira jed-

⁴³ Stenograf, reg. 1—12/7, k. 1992.
— Zbornik I/6, dok. 52.

nog policajca i dva narodna izdajnika. Desetina je izvršila upad u opštinu, ranila policajca, ubila jednog petokolonaša i zapalila arhivu.

Jedna desetina je dobila zadatak da postavi zasedu na drumu Maradik — Krušedol i tu sačeka ustaše koje bi eventualno pošle iz Maradike u Krušedol da pomognu krušedolskim ustašama. Ova desetina nije imala posla, jer neprijatelj nije naišao.

Najzad, jedna desetina je imala zadatak da izvrši napad na zgradu opštine sela Neradin. Desetina je spalila opštinsku arhivu, ubila jednog ustašu i jednog policajca.

U ovim akcijama neprijatelj je imao gubitke od tri ubijena i dva ranjena.

Iste noći 10. marta oko 1 čas, jedan satnik sa trojicom ustaša krenuo je automobilom iz Iriga za Neradin i Krušedol da bi video šta se tamo dešava. Jovan Beljanski Lala na vreme je otkrio dolazak automobila, sa grupom boraca stigao nedaleko od Krušedolskog Prnjavora i postavio zasedu. Ubrzo je naišao automobil sa ustašama. Na poziv partizana auto sa iznenadenim ustašama je malo zastao, a borci su otvorili vatru. Satnik i dvojica ustaša su ubijeni, a četvrti se, samo ranjen, pritajio dok partizani nisu otišli, a onda je pobegao. Zaplenjene su četiri puške i jedan pištolj sa municijom, a automobil je zapaljen.

Borba kod Grgetega

Posle ovoga desetine su izvršile napad na ustaše u manastiru Grgeteg, ali mesto ustaša tamo su zatekli samo dva ustaška službenika, od kojih su zaplenjene dve puške i nešto municije. Zadržavši se ovde dva dana, od ovih desetina je formirana Krušedolska četa Podunavskog odreda. Za komandira je određen Milan Jovičić a za komesara Jovan Beljanski Lala.⁴⁴

Kako su sela pod Fruškom gorom postala objekti napada partizanskih jedinica koje su ispoljavale sve veću aktivnost, okupator je odlučio da žandarmerijske stanice

⁴⁴ Zbornik I/6, dok. 52 i I/17, dok. 10.
— Stenograf, reg. 1—13/7, k. 1992.

ovih mesta pojača jedinicama ES i DM. Tako su pojačane posade u selima: Stejanovci i Jazak sa po 30 vojnika DM-a, Pavlovci sa 30 ES, Vrdnik sa 10 ljudi ES i DM, barutni magacin kod Rume sa 10 ljudi DM i ES.⁴⁵

Krušedolska četa je 12. marta u osam časova ujutro izvršila napad na ustaše u manastiru Velika Remeta, gde je zatečeno samo 4—5 ustaša (ostali su bili na nekom sastanku u Irigu). Ustašama, zabarikadiranim u jednoj manastirskoj sobici, i pored svih pokušaja četa nije mogla ništa učiniti. Bilo je predloga da se manastir zapali, ali se od toga odustalo, da neprijatelj ne bi to koristio za propagandu protiv komunista. U ovom napadu ranjena su dvojica ustaša, zaplenjene 3 puške, 2 pištolja, nešto municije, hrana i dr. Dok se četa nalazila u manastiru, na njenu zasedu je naišla grupa od oko 15 ustaša koja se vraćala iz Iriga. Zbog nediscipline jednog borca, koji je ranije opalio metak, zaseda je otkrivena i ustaše su pobegle.

Uvidevši da su partizani sve aktivniji i agresivniji i da bi sprečio njihovu dalju aktivnost, neprijatelj je 12. marta preduzeo napad na Krušedolsku četu, koja se nalazila u manastiru Grgeteg i Irišku četu, koja se nalazila u rejona Kamena, severno od Iriga. Pod komandom p.pukovnika Kelera napad su izvršile snage jačine 490 ustaša, domobrana i milicionara. Iriška četa je sprečila neprijatelja da prodre preko Kamena u šumu, a zatim je otišla u pomoć Krušedolskoj četi koja je vodila borbu kod manastira Grgetega. Iako je neprijatelj dolazio sa svih strana, partizani se nisu dali opkoliti niti su odstupali sa položaja. Tek pošto je, posle višečasovne borbe, iz Petrovaradina, Sremskih Karlovaca i Bukovca, neprijatelju počelo pristizati pojačanje, čete su se uzastopno povlačile, odlepile od neprijatelja i izvukle, dovodeći do nesporazuma dve neprijateljske grupe koje su jedna na drugu otvorile vatru. U ovim

⁴⁵ Sporazumom od 29. jula 1941. godine (između nemačke nacionalne manjine u NDH i Pavelića) stvorene su u Sremu organizacije *Einsatzstaffel*, koje su bile potčinjene Ministarstvu domobranstva NDH. U početku su one samo čuvale prelaze na Savi, a po završenoj vojnoj obuci upotrebljavane su i za borbu protiv partizana.

Pored *Einsatzstaffel* bilo je i *Deutsche Mannschaft* kao nemačke posadne jedinice.

borbama neprijatelj je pretrpeo gubitke od osam ubijenih i 13 ranjenih, a partizanske čete su imale dva ranjena i dva zarobljena borca.⁴⁶

Noć 12/13. i dan 13. marta obe čete, kao Podunavski odred, su provele u manastiru Staro Hopovo, gde su se odmarale i sređivale. Sledeće noći odred se prebacio na teritoriju Fruškogorskog odreda.

Sastanak Fruškogorskog i Podunavskog odreda

U rejonu Letenke, severno od s. Šuljam, sastali su se 14. marta, prvi put, Podunavski i Fruškogorski odred. Posle savetovanja štabova odlučeno je da se oba odreda smeste u dvorcu Odeskalkija (tada još nije bio spaljen) u predelu Ravan, pogodnom za smeštaj i kao polazna baza za akcije. Odredi su se tu zadržali osam dana, za koje vreme je Štab NOPO za Srem reorganizovao odrede; imenovani su štabovi odreda i komande četa; formirane su po dve čete, sa numeracijom »prva« i »druga«; određeni su rejoni dejstva, kako odreda tako i četa; dat je okvirni plan budućih dejstava u cilju daljeg širenja i jačanja ustanka. Fruškogorski odred je tada brojao oko 80, a Podunavski oko 70 boraca.

Pokušaj neprijatelja da uništi odrede i uguši ustank

U drugoj polovini marta i u aprilu neprijatelj je jačim snagama preduzeo nekoliko napada na oba odreda da bi ih uništio i ugušio ustank, pošto mu to nije uspelo u začetku istog, 1941.

18. marta su se delovi 1. čete Fruškogorskog odreda nalazili u šumi Tetreman i na Vetrenjači severozapadno od s. Bešenovo. Neprijatelj je sa Oružničkom novačkom (neka vrsta regrutnih jedinica) bojnom i 1. bitnicom topničkog poljskog sklopa, ukupno oko 470 domobrana pod vođstvom bojnika Vidakovića preduzeo napad da bi opkolio i uništio

⁴⁶ Opća bojna relacija Srijemskog zdruga, VII, dok. 6/1, k. 54.
— Zbornik I/6, dok. 52; I/17, dok. 10 i 71.

čete. Otkrivši blagovremeno neprijatelja, borci 1. čete su se razvili i zauzeli najpogodnije položaje za odbranu. Borba je trajala od 10,30 do 15,30 časova. Uvidevši, najzad, da ne može izvršiti postavljeni zadatak, neprijatelj se povukao u s. Grgurevce, pretrpevši gubitke od jednog poginulog i jednog ranjenog. Četa je, pak, imala jednog poginulog i dva lakše ranjena borca.

22. marta delovi Podunavskog i Fruškogorskog odreda izvršili su zajednički napad na žandarmerijsku stanicu i opštinsku stražu u s. Čerević. Iznenadnim napadom posle kraće borbe odredi su razoružali obe posade i spalili opštinsku arhivu. Jedan žandarm je ubijen, jedan teško ranjen, a ostali su pušteni. Odredi nisu imali gubitaka. Zaplenjeno je 16 pušaka.

23. marta Podunavski odred je krenuo na svoj teren. Fruškogorski je ostao u dvoru na Ravni, gde se nalazio i veći broj nenaoružanih ljudi koji su izbegli da ne bi išli na rad u Nemačku. Borci Fruškogorskog odreda, zadovoljni smeštajem i hranom, dobro su se odmorili i bili orni za borbu. Štab odreda umesto da iskoristi ovakvo raspoloženje boraca i da sa njima izvede više uspešnih akcija, odlučio je da se, i posle osam dana boravka u dvoru i dalje u njemu zadrži, ne računajući da je neprijatelj već mogao o tome biti obavešten i da postoji mogućnost da iznenadno napadne na odred.

Dobivši podatke da se odred još uvek nalazi u dvoru, neprijatelj je ubrzo i preuzeo iznenadni napad jačim snagama, težeći da odred opkoli i uništi. Oko 1200 domobrana, ustaša, oružnika i milicionara rano ujutro 23. marta krenulo je iz više pravaca: Sremske Mitrovice, Rume, Iloka, Beočina i dr. Grupa od oko 300 vojnika prvo je pretresla šume od linije s. Beočin — Crveni čot (k. 539) — Bešenovački Prnjavor prema dvoru koji se nalazio južno od s. Planinsko Grabovo u rejonu Ravan (k. 296). Sa drugom grupom, oko četiri satnije domobrana, neprijatelj je krenuo prema dvoru od linije s. Djipša — s. St. Bingula — s. St. Divoš. Ova grupa se sukobila sa 2. četom. Dve satnije su odmah naterane u bekstvo, a druge dve nisu ni stupale u borbu. Neprijatelj je imao dva ranjena žandarma i tri zarobljena domobrana, a kod 2. čete ranjen je koman-

dir čete Boško Milošević Zmaj, koji se u toj borbi istakao hrabrošću i prisebnošću. Četa je zaplenila tri puške.

I pored otkrivenih pokreta neprijatelja koji je podlazio, odred je i dalje ostao u dvorcu. Ujutro 24. marta neprijatelj je otpočeo napad sa svih 1200 vojnika. Obruč oko odreda sve se više sužavao. Tek kad je neprijatelj zatvorio obruč i započeo završni udar, odred se počeo povlačiti. I pored gustog obruča, borbeni deo odreda je uspeo da se izvuče bez gubitaka, ali je nenaoružano ljudstvo i komora — oko 120 ljudi — ostalo u obruču, jer se pri proboru prekinula veza između ta dva dela. Veći broj ipak je uspeo da se razbegne i sakrije u šumi. Gubici u nenaoružanom ljudstvu su bili: poginulih 9, nekoliko ranjenih i 5 zarobljenih.

Ovo je bilo skupo plaćeno iskustvo. Partizani su bili iznenađeni od neprijatelja, umesto da bude obrnuto. Nedopustiva labavost u sprovođenju mera za obezbeđenje od iznenađenja, slaba obaveštajna služba, odluka štaba odreda da ne izvrši pokret iako se predviđalo da će neprijatelj izvršiti napad i, najzad, nedozvoljeno kidanje veze između naoružanog i nenaoružanog dela odreda i komore pri izvlačenju iz obruča — to su bile greške koje je trebalo predvideti i sprečiti.

Sve je ovo stvorilo izvesnu potištenost kod naroda okolnih sela, a kod boraca odreda momentalnu bojazan od akcija. Zbog toga se odmah pristupilo izvođenju manjih akcija, kako bi se ljudi toga oslobodili. U međuvremenu, 23. marta, dva borca iz 2. čete su izvršili upad u s. Ležimir, gde su zaplenili šest pušaka i oko 600 metaka, razoružavši i trojicu petokolonaša.

Posle borbe na Ravni jedna grupa 1. čete Fruškogorskog odreda, sa dosta nenaoružanih ljudi, našla se na Testeri, južno od s. Čerević. Napadnuta od ustaša iz Čerevića, grupa se pod vatrom povukla u šumu. Jedan borac je poginuo.

Podunavski odred, sređen, odmoran i ojačan u naoružanju 23. marta je krenuo na svoj teren, s namerom da još više rasplamsa ustank naroda toga kraja. Namere se nisu ostvarile opet zbog nebudnosti. Istog dana uveče odred je usput pokušao da izvrši napad na žandarmerijske posade u manastiru Beočin i s. Ledinci. Neprijatelj je,

međutim, već bio obavešten o pokretu odreda i preuzeo potrebne mere za odbranu. Štab odreda je, videći da neće uspeti, odlučio da prekine sa napadom i produži pokret. Put je vodio preko Zmajevca (5 km južno od s. Ledinci) gde je odred zatekao i dan. Štab odreda je prvo odlučio da 24. marta predani u planinarskoj kući, ali, nešto kasnije, procenivši da je ovo mesto nepogodno za odbranu i povlačenje u slučaju napada neprijatelja, kolebao se da li da produži marš do šume Morintovo (severoistočno od Vrdnika).

Kolebljivost u donošenju odluke iskoristio je neprijatelj, koji je pretpostavio da će se odred odmoriti kod Zmajevca, i planirao da tu izvrši napad. U ovome napadu je neprijatelj angažovao ljudstvo žandarmerijske škole iz Sremske Kamenice i žandarmerijsku posadu u s. Ledinci. Deo ljudstva se prebacio do Iriškog vencu, a odatle vencem Fruške gore krenuo prema Zmajevcu, gde je postavio zasedu. Drugi deo, iz Sremske Kamenice i posada iz s. Ledinci, upućen je preko Ledinaca pravo na Zmajevac sa zadatkom da izvrši napad na odred i nabaci ga na postavljenu zasedu. Kada je štab odreda najzad doneo odluku da se ipak izvrši pokret prema Morintovu i tek što se odred postrojio, izvidnica je obavestila da se kolona neprijatelja približava iz pravca s. Ledinci. Štab tada ubrzava pokret vencem Fruške gore, ali već na nekoliko stotina metara odred je čelnim odeljenjem naišao na zasedu neprijatelja. U prethodnici se kretala 1. četa, koja se odmah po nailasku na zasedu razvila za borbu, ali na vrlo nepogodnim položajima u odnosu na neprijatelja. Kada je neprijatelj, ubrzo, izvršio juriš, među borcima 1. čete nastala je zabuna. Četa se zatim u priličnom neredu odlepila od neprijatelja, izvukla iz borbe i povukla do šume Morintovo gde je i predanila, ne vodeći računa šta će biti sa 2. četom.

Posle toga 2. četa se hrabro borila, izvršila nekoliko juriša i uz teške gubitke, pred samu noć, odvojila se od neprijatelja i po grupama, u priličnom neredu produžila planirani put. Gubici Podunavskog odreda su bili četiri poginula i četiri ranjena borca, dok je neprijatelj imao jednog poginulog i tri ranjena.

Među ranjenim partizanima bio je i komandant Podunavskog odreda, Đorđe Šunduković Šune, prvoborac,

komunista i sposoban vojni rukovodilac. Kao težak ranjenik izvučen je iz borbe i ostavljen dalje od položaja dok se grupa partizana vratila da izvlači ostale ranjene, s tim da kasnije uzmu i Šundukovića. U međuvremenu Šunduković se odvukao sa mesta na kome je bio ostavljen i kada su drugovi došli da ga odnesu, nisu ga našli. Posle pet dana naišlo je jedno čobanče, videlo ga i obavestilo drugove iz partijske organizacije u Vrdniku. U Vrdniku se tada nalazio Petar Matić Dule, koji je organizovao njegovo prenošenje u selo. Pronađen je i lekar, ali spasa više nije bilo. Dva sata posle donošenja u Vrdnik ovaj hrabri borac je umro.

I ovde su se ponovile greške kao i kod Fruškogorskog odreda na Ravni: nebudnost, neodlučnost, slaba procena situacije, nedisciplina na maršu, povlačenje bez naređenja, slabo obezbeđenje itd. Ovakve greške neminovno prate i ozbiljne posledice.

Tako se posle ove borbe deo boraca Podunavskog odreda sklonio u sela, od kojih se većina vratila na poziv štaba odreda, a jedan broj je ostao kod svojih kuća. Od tih su 16 pohvatani, pa od njih 4 streljani, a drugi su kasnije opet stupili u odred. Posle borbe na Zmajevcu, u prvoj polovini aprila, sasvim se smanjila aktivnost Podunavskog odreda, da bi u drugoj polovini istog meseca, a naročito u maju, ponovo oživila.

Posle borbe na Ravni Fruškogorski odred se brzo sredio i odmah otpočeo sa akcijama, uglavnom manjim, ali su i one doprinosile učvršćenju jedinice i dizanju morala kod naroda. Tako je 1. četa 4. aprila uhvatila četiri seljaka koji su u s. Mandelosu pljačkali u ime partizana; novac je vraćen opljačkanima. Četa je 7. aprila u s. Šuljam streljala jednog petokolonaša, a u s. Stejanovci jednog pljačkaša. Dalje, 8. aprila je posekla TT veze između s. Čerevića i Banoštra, a 9. aprila je izvršila napad na stražu kod električne centrale u Vrdniku i ubila stražara domobrana iz sastava 1. lovačke bojne. Jedna trojka čete je 10. aprila ubila u s. Čereviću petokolonaša Franca Kendla, a 11. aprila jedna desetina izvršila je napad na žandarmerijsku stražu u s. Divošu i ubila dva žandarma. 14. aprila četa je posekla TT veze između sela Banoštar i Susek, a 18. aprila izvršila napad na domobransku posadu sela Neština, razo-

ružala domobrane bez otpora i pustila ih na slobodu. Zaplenjeno je 10. pušaka.

Zbog pojačane aktivnosti odreda, a da bi zastrašio narod neprijatelj je 17. i 18. aprila preduzeo pretres dela Fruške gore između druma Irig — Sremska Kamenica i s. Ležimir — Svilos. Prema »operacijskoj zapovjedi Srijemskog zdruga« br. 138 od 14. IV zadatak zdruga, jačine 1920 ljudi, je bio »uništenje pobunjenika koji se nalaze na toj prostoriji (i) čišćenje šuma«. Plan neprijatelja je bio da delom snaga zaposedne liniju s. Planinsko Grabovo — Čonak (trig. 299) — Potoranj — Kesten (k. 235) — juž. ivica s. Šakotinac — s. Beočin — Leševo (k. 294), ka severnim padinama Fruške gore. Ostalim snagama, opkoljavajući planirani prostor, stezati obruč sa istoka, zapada i juga i naterati partizanske jedinice na zaposednutu liniju gde ih i uništiti. Neprijatelj je po ovome planu i postupio, ali bez uspeha, jer se 1. četa Fruškogorskog odreda na vreme izvukla.

Posle ovoga čete Fruškogorskog odreda su produžile sa akcijama.

Grupa boraca 2. čete je 19. aprila u naselju Pištinac zaplenila tri, a 1. čete u s. Šuljam dve puške od petokolonaša. Sutradan grupa boraca 1. čete upala je u s. Šuljam, ubila dve ustaše i dva petokolonaša i zaplenila 4 puške. Grupa boraca 2. čete upala je 21. aprila u s. Divoš, zarobila i streljala pet petokolonaša i zaplenila četiri puške. 28. aprila 2. četa je presekla TT veze između s. Divoš i s. Čalma.⁴⁷

Borba kod s. Neradina

Delom snaga (400—500 vojnika) koje su vršile pretres teritorije Fruškogorskog odreda, neprijatelj je 19. aprila izvršio napad na Podunavski odred severno od s. Neradina.

Posle borbe na Ravni i Zmajevcu i pretrpljenih neuspeha, odredima je trebalo izvesno vreme da se konsoliduju. Fruškogorski odred je brže savladao krizu i to uglavnom kroz akcije. Kod Podunavskog kriza je duže tra-

⁴⁷ Zbornik I/6, dok. 52, 22; I/17, dok. 11, 13, 14, 71.
— Stenograf, reg. 1—16/7, 1—3/2, 1—4/2, 1—18/7, k. 1992.

jala. Trebalо je skoro dve nedelje da se okupi glavnina odredа. Za то vreme nisu vršene nikakve akcije, partizani se nisu nigde pojavljivali. Neprijatelj je prinosio vest da su partizani uništeni, da seljacima ne preostaje drugo već da budu uz okupatorа i sl. Narod Srema nije verovao neprijateljskoj propagandi i žarko je želeo da opet vidi partizane u šumi, da sluša o akcijama, da čuje borbu. Želja mu se ubrzo i ispunila.

Odred se 10. aprila okupio, čete su obnovljene, počeo je normalan život i rad kao i pre borbe na Zmajevcu. Do 19. aprila Podunavski odred je izvršio nekoliko sitnijih akcija, uglavnom sečenje TT veza, hvatanje i likvidiranje špijuna, petokolonaša i narodnih izdajnika. Političko stanje u selima se znatno popravilo, odred je uspostavio veze i narod je redovno snabdevao odred hranom i drugim potrebama. Odred je, dakle, bio sposoban za dalje napore.

Ali, ni neprijatelj nije mirovao. Saznavši gde otprilike odred logoruje, stvorio je plan za iznenadni napad. Štab odredа nije raspolagao dovoljnim podacima o neprijatelju, a mere obezbeđenja su i ovog puta bile slabe.

Podunavski odred se 19. aprila nalazio severno od s. Neradina. Raskomoćeni na proplanku jedne udoline, borci su se prali i čistili. Uopšte se nije predviđala mogućnost da neprijatelj izvrši napad, tim pre što je bila nedelja i što on to do tada nikada nije činio. Izgubljen je iz vida da i neprijatelj želi da iskoristi iznenađenje, jedan od glavnih faktora u borbi.

Odred je oko logora postavio samo izvidnice i to u neposrednoj njegovoј blizini. Znači, napravljeno je niz propusta i grešaka; mesto za logorovanje nije odgovaralo uslovima uspešne odbrane; obezbeđenje je bilo slabo i suviše blizu logora; dozvoljen je veći komotitet no što se sme u ratnim uslovima (odeća skinuta, oružje rasklopljeno). Najteža greška je bila što je rukovodstvo odredа legalizovalo neopreznost u celini.

Neprijatelj je neopaženo ušao u šumu sa tri strane i nastupao u tri kolone: jedna od Iriškog venca, druga od Iriga preko Kamena i treća od Sremskih Karlovaca preko Grgeteškog venca. On je težio da sve tri kolone u isto vreme stignu u blizinu logora, opkole odred i iznenadnim napadom ga unište. Izvidnica odredа je, na puškomet od

logora, otkrila prvu neprijateljsku kolonu, opalila metak-dva i povukla se prema logoru. U logoru je tada nastala trka oko oblačenja i osposobljavanja oružja. Kada je neprijatelj stigao do logora, čete su uspele da zauzmu neke položaje, slabe i nepogodne za odbranu. U borbi koja se razvila pritisak neprijatelja je bio jak i čete su bile primorane na povlačenje, i to u pravcu na kojem je kolona neprijatelja koja je išla od Sremskih Karlovaca već bila postavila zasedu. Naišavši na zasedu delovi odreda su pružili veliki otpor, ali su se opet morali povlačiti.

Za čitavo vreme borbe nije bilo jasno gde se ko nalazi — gde su neprijateljske, a gde jedinice odreda. Kad je pao veče, glavnina odreda je uspela da se odlepi od neprijatelja i pređe u šumu Morintovo, između Iriškog vanca i s. Vrdnika. Manja grupa partizana, na čelu sa komesarom odreda, Jovanom Beljanskim Lalom, ostala je odsečena u šumi i vodila borbu u okruženju, a po padu mraka i ona se probila iz obruča. Ubrzo se i neprijatelj povukao u okolna mesta, pošto je pretrpio gubitke od 29 mrtvih i 31 ranjenog vojnika. Gubici Podunavskog odreda bili su: četiri poginula, jedan zarobljen i osam pušaka izgubljeno.⁴⁸

Posle ove borbe u Podunavskom odredu nije bilo moralne krize i osipanja, kao što je bio slučaj na Zmajevcu. Štab odreda je uvideo da stalni boravak u šumi i mala aktivnost pogoduje samo neprijatelju i zato je odlučio da se odred aktivira do krajnjih mogućnosti. Neprijatelja treba neprekidno napadati; šuma treba da služi samo kao polazna baza za napad, a ciljevi napada da budu naseljena mesta. Time će se neprijatelju oduzeti inicijativa i biće rascepkan na sve strane. Borci odreda će tako sticati sve veća iskustva i postajaće hrabriji i samopouzdaniji. Pokazalo se ubrzno da je ovo bila jedino pravilna odluka.

Neprijatelj je posle obe borbe ostavio posadu u: selima Krušedol, Neradin, Irig, Vrdnik, Bešenovo, Šuljam, Grgurevci, Ravan, Testera, Banoštar, Čerević, Rakovac, Ledinci, kamenolomu Paragovo, Iriškom vencu i manastirima Grgeteg i Beočin.

* * *

⁴⁸ Zbornik I/6, dok. 22 i 52; I/17, dok. 14.

— Stenograf, reg. 1—207, k. 1992.

Dvomesečne borbe i akcije Fruškogorskog i Podunavskog odreda predstavljale su značajan period u razvoju ustanka u Sremu. Neprijatelj je nastojao da uguši ustanku još u njegovom začetku. Međutim, i pored delimičnih poraza i privremenih kriza, odredi ne samo da nisu uništeni, već su brojno jačali i organizaciono se učvršćivali. Fruškogorski odred je već krajem aprila formirao 3. i 4. četu. Ovaj period je od posebnog značaja zbog toga što su se oko odreda stalno i sve više okupljale narodne mase, za borbu protiv okupatora. Narod je u aktivnosti odreda osećio svoju zaštitu pa se odlučnije počeo suprotstavljati teroru neprijatelja kao i pokušajima odvođenja omladine. Zato je priliv novih boraca u odrede bio sve veći, a snabdevanje hranom, odećom, obućom i drugim potrebama sve organizovanije.

U cilju organizacionog učvršćenja odreda i ispravljanja učinjenih grešaka, OK KPJ za Srem preduzimao je potrebne mere. U pismu rukovodstvima partijskih jedinica i komesarima Fruškogorskog i Podunavskog odreda,⁴⁹ od 22. aprila skreće se pažnja »da partijci ukazuju svestranu pomoć štabovima u izvršavanju vojnih zadataka«. Partijci mogu na sastancima ukazivati na eventualne greške vojnog rukovodstva, davati predloge o akcijama ili kako da se neka mera bolje sprovede u život, ali oni ne mogu da donose odluke suprotne odlukama štaba niti se smeju suprotstavljati tim odlukama. »Da bi se izbegao svaki nesporazum između jednog i drugog rukovodstva, potrebna je *najuža* saradnja među njima«. Partija treba da rukovodi celokupnim radom i borbom jedinica, ali ne donošenjem odluka obaveznih za štab, već sprovođenjem linije Partije preko komesara i partijaca koji rade u štabu.

OK KPJ i Štab NOPO za Srem od samog početka borbi partizanskih odreda budno su pratili rad i aktivnost odreda i ukazivali na greške koje su činjene. Greške su pravljene, ali i brzo odstranjivane upravo zahvaljujući stalnom ukazivanju od strane partijskog rukovodstva. Pomoć Partije i štaba mladim, nedovoljno iskusnim kadrovima značila je mnogo. OK KPJ ukazao je partijskim organizacijama na greške koje su počinili odredi do aprila,

⁴⁹ Zbornik I/6, dok. 18.

a Štab NOPO za Srem je preko »Pouka iz partizanskih akcija i borbi« naredio njihovo ispravljanje.

Naročito je ukazano na greške kao što su: vezivanje odreda isključivo za područje Fruške gore, što je neprijatelj koristio za česte organizovane napade; prihvatanje frontalnih borbi; prepuštanje inicijative neprijatelju; slaba obaveštajna služba, što je dovodilo do iznenađenja; slabo obezbeđenje na logorovanju i u pokretu; nedovoljno diverzija na neprijateljski saobraćaj i nedovoljna primena zaseda; zapostavljanje izvođenja vojne obuke i dr. Tih grešaka je bilo dosta. Da bi se otklonile, ukazano je da treba obezbediti sprovođenje direktive Vrhovnog štaba i drugih partizanskih rukovodstava o zadacima u Sremu i partizanskoj taktici; da treba razvijati punu inicijativu i ražnovrsnu aktivnost uz doslednu primenu usvojene taktike na čitavoj teritoriji Srema; da mesto logora odreda treba često menjati i dobro obezbeđivati; istovremeno organizovati bolju obaveštajnu službu, učvršćivati disciplinu i podizati borbenu spremnost odreda. Sve su to bili neposredni zadaci štabova i partijskih organizacija.

Pojačana aktivnost odreda izazvala je znatnu uznemirjenost i zabrinutost neprijatelja i on, krajem aprila, ovako ceni situaciju:

»Naš narod je nestrpljiv, on bi želeo da već sada može živeti u punom miru i raditi svoje poslove. Zbog nestašice hrane, uznemiravanja od strane pobunjenika, usled neprekidne bojazni za svoj život i imetak, kod naroda se oseća nezadovoljstvo. Mnogima je to nesređeno stanje već dosadilo, duhovi su malaksali, volja i otpor su iserpljeni.«

»Srem će postati druga Bosna ukoliko se energično ne stane na put partizanskoj promičbi. Pravoslavci su puni strojnica, pušaka, samokresa i bombi. Sve to je dobro spremljeno i sada dolazi do upotrebe.

Pobunjenička akcija na području Fruške Gore je vrlo aktivna i u zadnje vreme pojačana. Tamo sada ima oko 250—300 partizana (kotar Irig).

U vremenu od 16—20. aprila u protuakcijama sudelovalo je oko 2000 ljudi.«⁵⁰

⁵⁰ Vojnoistorijski institut JNA, dok. 11/5—1, k. 70.

Kriza u prva dva meseca prolećnih borbi bila je početkom maja prebrođena, zahvaljujući upornosti boraca i rukovodstva odreda, njihovoj visokoj svesti i shvatanju značaja i ciljeva NOB. Ušlo se, posle toga, u period narastanja i političkog i organizacionog učvršćivanja odreda.

Poučena dvomesečnim iskustvom, rukovodstva odreda su dolazila do saznanja da partizanski način ratovanja nije odbrana šume i čekanje da neprijatelj napada, već namestanje neprijatelju borbe tamo gde on to ne želi i ne očekuje. Uspeh se može postići samo stalnom i neprekidnom aktivnošću; iznenadnim, munjevitim napadima na slabe tačke neprijatelja i njegove slabije snage, naročito izbegavanjem frontalne borbe sa njegovim nadmoćnim snagama; manevrom i pokretljivošću i sl. To su osnovi partizanske taktike, od kojih su rukovodioci odreda odstupali bilo iz subjektivnih (nedovoljna priprema pojedinih akcija, nebudnost, neopreznost i sl.), bilo iz objektivnih razloga (stalan prliv novih boraca, neposedovanje borbenog iskustva, slaba obučenost; nedovoljna opšta vojna i stručna naobrazba rukovodilaca). Naoružanje je, pridolaskom novih boraca, bilo sve potrebnije, pa su utoliko važnije bile akcije u kojima se dolazi do istog. Akcije i borbe bile su stalne. Svaki odred ih je izvodio prema prilikama i mogućnostima na svom terenu.

A) FRUSKOGORSKOG ODREDA

Prva četa je 7. maja u dva sata ujutro jednim vodom napala na žandarmerijsku stanicu u s. Ledinci i zarobila celu posadu od osam žandarma, a da ovi, potpuno iznenadeni, nisu ni stigli da pruže otpor. Zaplenjeno je: 8 pušaka sa 1600 metaka, 16 bombi, 15 čebadi, 8 uniformi i dr. U opštini je spaljena arhiva. Vod nije imao gubitaka; dvojici zarobljenih žandarma je suđeno, a ostali su pušteni kućama.

Tri partizana 1. čete 11. maja zarobili su dvojicu ustaša iz s. Čerevića bez oružja i streljali ih, a druga grupa 12. maja po danu je izvršila napad na kamenolom kod s. Rakovac i obustavila rad istog. Zaplenjeno je: 8 pušaka

sa 550 metaka i dosta hrane koja je razdeljena siromašnim seljacima. Sutradan, 13. maja, dva voda 1. čete su izvršila napad na s. Banoštar, gde je bila posada domaćih Nemaca petokolonaša. U početku akcije postignut je uspeh. Zaplenjene su tri puške sa nešto municije i spaljena je opštinska arhiva. Kasnije, zbog jakog otpora neprijatelja i zbog slabe veze između napadnih grupa, vodovi su morali da se povuku. Nije bilo gubitaka u ljudstvu ni sa jedne strane. Istoga dana su delovi 1. čete upali u radničku koloniju Vrdnika, zarobili jednog ustašu, a od pripadnika ustaške Pripremne bojne i »Dojče Manšaft« zaplenili 4 puške sa 125 metaka. Sutradan je jedna trojka iste čete zarobila tri Nemca petokolonaša iz s. Grgurevci.

Delovi 2. čete su 16. maja u s. Viziću zaplenili 3 puške sa 100 metaka i u s. Neštinu 3 puške sa 130 metaka.

Grupa Nemaca petokolonaša u zajednici sa grupom domobrana izvršila je 21. maja napad na delove 1. čete severno od s. Grgurevci. Četa je uočila pokret neprijatelja, posela ivicu šume i spremno ga dočekala. Dočekan iznenadnom vatrom, neprijatelj se povukao u neredu sa gubicima od 3 ranjena, od kojih je jedan kasnije umro.

24. maja delovi 2. čete su upali u s. Sot, uhvatili lugara i zaplenili dve puške. U pokretu iz s. Sot prema s. Vizić grupa se sukobila sa nadmoćnjom neprijateljskom jedinicom. Pretila je opasnost da grupa bude opkoljena, ali se ipak posle duže žestoke borbe izvukla. Neprijateljski gubici su bili 13 ubijenih i 7 ranjenih, a partizanska grupa je imala 4 poginula i 2 ranjena.

Ustaška posada iz manastira Bešenovački Prnjavor pokušala je 27. maja da prodre u šumu. Dočekana na ivici šume snažnom vatrom od delova 1. čete bila je primorana da se vrati u polaznu bazu sa tri ranjena vojnika, dok četa nije imala gubitaka. Grupa boraca ove čete je 28. maja razoružala čuvara na sremskomitrovačkoj trošarini i stržara sremskomitrovačke kaznione, zaplenivši jednu pušku i jedan pištolj.

Sutradan grupa boraca 3. čete je izvršila napad na železničku postaju Rakovac, na pruzi Novi Sad — Beočin, polupala telefonske uređaje, zaplenila dve puške i drugog materijala. Borci ove čete su 31. maja u s. Jazak uhvatili i streljali dva izdajnika.

29. maja su delovi 1. čete prekinuli električni vod između Rume i Sremske Mitrovice, 30. maja zarobili i streljali jednog ustašu, a 31. maja iskidali TT veze na žel. pruzi Ruma — Vrdnik i drumu Irig — s. Pavlovci, gde su spalili i opštinsku arhivu.

Delovi 4. čete su 30. maja posekli TT stubove na drumu s. Čalma — Bingula, a 31. maja, na drumu s. Čalma — Laćarak, gde su zarobili i streljali jednog ustašu.⁵¹

U junu je odred nastavio sa akcijama. Tako je 1. četa: 1. juna uhvatila i streljala jednog poznatog petokolonaša iz Sremske Mitrovice; 4. juna upala u s. Jazak, spalila opštinsku arhivu i zaplenila dosta materijala, a 7. juna na jednom salašu zaplenila četiri puške, jedan pištolj i izvršila napad na neprijateljsku patrolu kod s. Voganj. Borci 3. čete su 5. juna, kod Vrdnika, iz zasede ubili tri nemačka vojnika, bez sopstvenih gubitaka i zaplenili jedan prsni mitraljez i dve puške sa nešto municije.

Kako je eksploziv bio uvek kritičan materijal, a rušenje železničkih pruga i vozova prvostepeni zadatak sremskih partizana, to su stalno traženi izvori eksploziva, pa su za nabavljanje istog vršene i posebne akcije. Jedan od izvora bio je Rakovački kamenolom. Iz njega je dobivan eksploziv uglavnom preuzimanjem, jer je radništvo na kamenolomu uvek bilo uz NOP. Pored toga i direktor kamenoloma, inž. Josip Sujić bio je simpatizer NOP-a. On je pored eksploziva, pošto je snabdevao radništvo kamenoloma hranom, odećom, obućom i drugim, deo toga često odvajao i upućivao partizanskim jedinicama.

Jedna od akcija za nabavku eksploziva izvedena je i 4. juna. Tom prilikom zaplenjeno je 225 kg eksploziva, nekoliko hiljada kapsli, fitilja, aparat za električno paljenje mina i drugog materijala. U isto vreme u opštini s. Rakovac spaljena je arhiva. Sa radnicima je održan miting na kome im je objašnjen cilj narodnooslobodilačke borbe i karakter ove akcije.

⁵¹ Zbornik I/6, dok. 52.

Oko 80 nemačkih vojnika krenulo je 5. juna iz s. Grgurevci s namerom da izvrše prodor u Šumu. Na ivici šume sačekala ih je 1. četa Fruškogorskog odreda i primorala na povlačenje nanevši im gubitke od dva ubijena i tri ranjena vojnika. Četa je zaplenila dve puške i dve bombe, a imala je jednog lakše ranjenog borca. U ovoj borbi naročito su se istakli komandir 1. čete, Marko Peričin Kamenjar, i komandir voda Nikola Banjac Dejan.⁵²

Povodom ove akcije nemački komandant oružanih snaga u Sremu izdao je 6. juna proglašenje u kome se kaže:

U zadnje vreme množe se prepadi i dela sabotaže sa strane partizana, koji u Fruškoj Gori i južno od iste teraju njihova nedela. Poznato je, da jedan veliki deo ovdašnjeg stanovništva sa partizanima simpatizira i iste potpomaže.

Dne 5. juna otvorili su partizani iz zasede vatru na jednu jedinicu nemačke vojske koja se je nalazila na maršu kroz Frušku Goru. Tom prilikom ubijeno je i ranjeno nekoliko nemačkih vojnika.

Nemačka vojna sila nije voljna takove prepade u buduće trpeti. Ona je preduzela korake odmazde.

Za svakog ubijenog Nemca, svejedno da li je isti vojnik ili pripadnik nemačke narodne skupine, poduzeti će se najoštrije korake odmazde, tako isto i za svakog ranjenika. U prvom redu postupiti će se protiv rodbine partizana.

I za sve ostale prepade i dela sabotaže, i ako od istih ne bi bili ugroženi ljudski životi, provesti će se mera odmazde.

Svaki saobraćaj u Fruškoj Gori ovim se zabranjuje, samo se dozvoljava saobraćaj na cesti od Iriga preko Venca za Kamenicu i od Mandelosa preko Ležimira za Svilost.

Koga se uhvati sa strane ceste u bregovima i šumama Fruške Gore, s tim će se postupiti kao sa partizanom.

Koga se uhvati posle 21 sata naveče do 6 sati ujutro izvan sela biti će streljan.

Partizani se mogu samo držati, ako budu sa životnim namirnicama i vestima potpomognuti. Stanovništvo može daljnjem zlu izbegavati samo tako, ako svaku daljnju potporu partizanima ustegne i suzbija.

Ovaj oglas važi za područja Tovarnik — Erdevik — Radinci — Voganj — Ruma — Putinci — Indija — Novi Slankamen i severno od Dunava.

Ovaj oglas imade se celokupnom stanovništvu po obćinskim poglavarstvima na uobičajeni način staviti do znanja i stupa odmah na snagu.

⁵² Poginuo u letu 1942. godine u Fruškoj gori.
— Zbornik I/6, dok. 52; I/17, dok. 18 i 20.

Proglas je bio signal za početak besomučnog terora nad narodom, koji je odmah primjenjen u Grgurevcima, Vrdniku i Jasku.

Nemci su 6. juna u s. Grgurevci streljali oko 280 ljudi, o čemu Vrhovno oružničko zapovjedništvo NDH 11 juna izveštava Glavni stan Poglavnika.⁵³

Dne 6. lipnja 1942. god. oko 16 sati ponovo je došla nemačka vojska u selo Grgurevci i odmah po dolasku u mjesto uzeli su mjestnu momčad njemačke narodne skupine i zašli od kuće do kuće i pokupili sve osobe muške, pravoslavne vjere, koje su dotjerali u obćinsko dvorište. U svaku kuću, u kojoj nisu našli muškarca, bacili su po jednu bombu, a kuće iz kojih su muškarci ili vlasnik u odmetničtvu minirali su i digli u zrak. Pošto je sve ovo izvršeno, svi muškarci koji su bili doterani u obćinsko dvorište, prepraćeni su na kraj sela i tamo svi postreljani. Tačan broj streljanih nije poznat, ali se računa da ih je bilo oko 280 u dobi od 15—75 godina.

Jednostavan izveštaj o tako strašnom zverstvu!

Iako ovo nije bio ni prvi ni poslednji zločin okupatora, učinjen u besu što ne može da uguši ustank naroda Srema, ovaj u Grgurevcima i po masovnosti, i po načinu izvršenja, prevazilazi ostale.

7. juna Nemci su nastavili sa terorom u s. Vrdniku gde su srušili devet partizanskih kuća, a sve vlasnike pohapsili i odveli kao taoce.

Okupator, međutim, nije postigao željeni cilj — da narodu Srema ulije strah i odvoji ga od partizana, a samim tim da uništi ili bar ograniči NOP. Teror okupatora izazvao je baš obrnuto dejstvo. Želja za osvetom nedužnih žrtava još čvršće je povezala narod sa njegovim borcima i rasplamsala borbu za konačnu slobodu.

Pogibija Boška Palkovljevića Pinkija

Četiri partizana, na čelu sa Boškom Palkovljevićem Pinkijem, pokušala su da miniraju i dignu u vazduh železničku prugu između Sremske Mitrovice i Vognja. Pri postavljanju eksploziva naišla je neprijateljska patrola i omela akciju. U kratkoj borbi jedan neprijateljski vojnik je ubijen, a ostali su se povukli. Pošto su uz put porušili

⁵³ Zbornik I/17, dok. 16 i 20.

most na drumu Ruma — V. Radinci, partizani su se 9. juna vraćali u šumu preko s. Mala Remeta. Istovremeno je u selo ušla veća grupa nemačkih vojnika, ispred kojih je narod bežao u šumu. Da bi zaštitili narod, Pinki i drugovi su otvorili vatru na neprijatelja i time skrenuli pažnju na sebe. Narod je uspeo da se skloni u šumu.

Razvila se borba u kojoj je Pinki pao smrtno ranjen. Da ne bi oružje palo neprijatelju u ruke, polomio je svoju pušku i razbio dvogled. Ostao mu je samo pištolj. Boreći se posle toga do zadnjeg metka, ubio je jednog nemačkog oficira i ranio jednog nemačkog vojnika. Pored Pinkija poginuo je još jedan borac.

»Pribrao se još jednom. Ležeći na svežoj zemlji, koju je zalivao krvlju iz grudi, ispalio je šaržer. Njegovo im oružje neće pasti u ruke. Slomio je pušku, razbio dogled, koji mu je tako lepo stajao na prsima. Otkočio je revolver i uperio ga u oficira koji mu se primakao iskežena lica. Oficir se smešno praćnuo, nije ni viknuo. Svaba koji se zaklatio za njim uzviknuo je »Mami!« Njegovo debelo pegavo lice kao da je raslo, a izbuljene oči iskakale su iz duplja. Pinki je opalio još jedan metak nišaneći, a kod poslednja tri više nije video. Čuo je viku i bat nogu, strašan šum mu je zaglušio uši — a onda je obnevidelih očiju padao u bezdanu provaliju.

Fašisti su ga se dočepali mrtvog. Kad su videli slomljenu pušku, razbijeni dogled i još uvek čvrsto stisnuti prazni revolver, jedan je procedio:

— Majku im partizansku ala hrabro ginu.⁵⁴

Pogibijom Boška Palkovljevića Pinkija narodnooslobodilački pokret je izgubio jednog od najboljih i najhrabrijih boraca.

»Danas se narod Srema ponosi Pinkijem i odaje mu priznanje. On i danas živi po mnogim fruškogorskim selima i u njegovom primeru naša omladina gleda svoje zadatke i svoj dug prema otadžbini.⁵⁵

⁵⁴ Jovan Popović: »Istinite legende«, str. 196 (Pinki je video Tita).

⁵⁵ Đorđe Nikšić Johan: članak u knjizi »Vojvodina u borbi« — str. 43.

U rano jutro 10. juna u s. Jazak je iznenada upalo 8—10 kamiona nemačke vojske. Znajući za tragediju sela Grgurevci, narod je masovno bežao u šumu, praćen vatrom Nemaca. Glavnina naroda uspela je da se spase. Petoro je ubijeno a dvoje teže ranjeno. Poginuo je i jedan nemački vojnik.

Grupa boraca 2. čete uhvatila je i streljala 12. juna jednog poznatog petokolonaša iz s. Čalme, i jednog iz s. Suseka. Druga grupa ove čete pošla je 17. juna u s. Ljubuđa pokupi oružje za koje je saznala da se tamo nalazi. Na putu za selo grupa je naišla na neprijateljsku zasedu i u borbi ubila 12 ustaša i zaplenila 7 pušaka, dok je imala 2 poginula i 1 lakše ranjenog borca.

Jedna diverzantska grupa Fruškogorskog odreda je 30. juna minirala i razrušila most na drumu s. Susek — Banoštar, uz sadejstvo delova odreda koji su napadom na s. Ljuba vezivali neprijatelja.

U toku juna odred je izvršio još i ove akcije: spalio opštinsku arhivu u s. Beočin; presekao TT veze u dužini od dva km na drumu s. Čalma — Mandelos, zapalio sedam vršalica u s. Laćarak i Sremskoj Mitrovici; minirao i razrušio železničku prugu između Sremske Mitrovice i s. Voganj.

B) PODUNAVSKOG ODREDA

Podunavski odred je u toku maja izvršio nekoliko manjih akcija: 7. maja je posekao stubove i pokidal TT veze na železničkoj pruzi Vrdnik — Ruma između stanica Vrdnik i Pavlovci; 14. maja u šumi Morintovo kod Vrdnika uhvatio je i streljao jednog šumara petokolonaša; 20. maja zaplenio je 2 puške u s. Šatrinici od Mađara petokolonaša; 22. maja na drumu Irig — Ruma posekao 20 TT stubova; 28. maja jedna grupa pokidala je TT veze na železničkoj pruzi između stanica Sremski Karlovci i Čortanovci, a druga grupa zarobila i streljala jednog ustašu iz s. Maramadika.

U junu je odred pojačao svoju aktivnost, naročito u akcijama za dobijanje oružja: 1. juna su delovi odreda razoružali i streljali jednog ustašu kod koga su zaplenili dve

puške sa municijom; 2. juna u s. Putinci zaplenili su četiri puške i jedan pištolj od seoskih petokolonaša; 7. juna u s. Rivici kod Iriga, spalili su opštinsku arhivu; 14. juna na jednom salašu u blizini s. Maradiča zaplenili su tri puške i jedan pištolj; 19. juna izvršili su upad u sanatorijum, u blizini s. Sremska Kamenica i zaplenili veće količine sanitetskog materijala.

Treća četa Podunavskog odreda je 24. juna izvršila napad na stražu kamenoloma Paragovo kod s. Sremska Kamenica, zarobila stražu od 10 domaćih Nemaca petokolonaša, onesposobila žičanu železnicu i zaplenila 10 pušaka.

Zaseda kod s. Bukovac

Najznačajniju akciju u ovom periodu izveo je Podunavski odred 30. juna.

Štab odreda je već polovinom juna, preko svog obaveštajnog organa iz sela Bukovac, raspolađao podatkom da domobranske jedinice iz Petrovaradina često vrše bojno gađanje u blizini s. Bukovac. Svestranim izviđanjem utvrđeno je da na strelište obično dolaze dve satnije, jačine oko 300 domobrana, a takođe je uočen pravac kretanja i način obezbeđenja neprijatelja, kao i najpovoljniji položaji za postavljanje zasede. Štab odreda tada odlučuje da se 30. juna postavi dubinska zaseda sa ciljem da se neprijatelj uništi na samom strelištu. Raspored napadnih grupa odreda na određenim položajima izvršen je u toku noći.

3. četa, jačine oko 55 ljudi, postavljena je od trig. 321 do k. 283, u zahvatu puta koji povezuje ova dva zemljišna objekta; komanda čete je bez komandira, jer se ovaj sa grupom boraca i teškim mitraljezom postavio na bezimenoj koti istočno od trig. 321.

Desetina 1. čete (oko 15 boraca) sa komesarom čete postavljena je u rejonu bezimene kote, 500 m severno od trig. 321.

Komandant i komesar odreda nalazili su se u rejonu trig. 321 i direktno rukovodili kako organizacijom zasede, tako i samim napadom.

Ovako postavljena zaseda, u vidu potkovice, pružala je garanciju za uspeh.

Planom napada bilo je predviđeno:

- da se nakon posedanja položaja zabrani svako kretanje radi očuvanja tajnosti zasede;
- domobranske satnije propustiti u potkovicu zasede, na strelište;
- početak napada označiti vatrom teškog mitraljeza iz rejona istočno od trig. 321, tj. u leđa neprijatelja. Na taj znak svi borci otvaraju vatru, a potom vrše juriš na neprijatelja, uništavaju ga ili zarobljavaju.

Svi delovi zasede bili su na svojim položajima i pritajeni dočekali svitanje dana, nestrpljivo čekajući ishod ove akcije.

Oko pet časova pojavila se od s. Bukovca neprijateljska kolona od 136 domobrana. Do strelišta se kretala bezbrižno — bez isturenih obezbeđenja osim čelne patrole — u koloni dvojnih redova, kako se postrojila i na strelištu. Kada su puške stavili u kupe, vojnicima je dato voljno, a mete za gađanje su postavljene na predviđeno mesto.

Trebalo je, po planu, sačekati i drugu satniju da dođe na strelište pa dati znak za otvaranje vatre. Međutim, čelna patrola druge domobranske satnije (svaka satnija se nezavisno jedna od druge kretala i obezbeđivala) tek je izlazila iz s. Bukovac kada je jedan domobran udaljivši se od strelišta više nego što je to kod njih bilo uobičajeno naišao na postavljenu zasedu. Naime, ulazeći u šumu i uzvikujući: »Ej, Fruška goro, ko j' po tebi oro«, domobran je video partizana sa puškom na gotovs, smrtno se uplašio i uspeo samo da vikne: »Partizani!« a, a potom se kao pošten sručio na zemlju. Među domobranima je tada nastalo komešanje i komandant Podunavskog odreda naredio je otvaranje vatre.

Teški mitraljez je na to otvorio vatru, ali je zbog neispravnosti dejstvovao samo jedinačnom paljbom. Stupili su u dejstvo i ostali delovi partizanske zasede, a odmah zatim naređen je i juriš. Domobrani su bili iznenadjeni i zbumjeni, te su različito i postupili: jedni su se prihvatali oružja, drugi su se odmah dali u bekstvo, a treći su legli na zemlju i čekali razvoj događaja. Otpor neprijatelja, ukoliko ga je i bilo, brzo je savladan. Kada su partizani stigli

na strelište, situacija je već bila jasna: 9 mrtvih, 10 ranjenih i 60 zarobljenih domobrana. Zaplenjeno je 57 pušaka, oko 8000 metaka i druge razne opreme. Podunavski NOP odred imao je samo jednog lako ranjenog borca.

Druga satnija, čuvši žestoku paljbu kod prve, odmah je okrenula leđa i bez borbe odstupila u Petrovaradin.

Razmatrajući ovu akciju delova Podunavskog odreda, prvu ove vrste, može se doći do sledećih zaključaka:

Napad je uspeo, ali ne i u potpunosti, jer svi delovi zasede nisu do kraja izvršili svoj zadatak.

Veći broj domobrana se izvukao potokom koji iz rejona trig. 321 protiče kroz s. Bukovac. Njega je zatvarala desetina 1. čete sa zadatkom da ne dozvoli izvlačenje neprijatelja, ali se ona u momentu juriša nije spustila u potok, čime bi onemogućila izvlačenje demoralisanog neprijatelja. Umesto da to učini, desetina je jurišala na strelište, a sammim tim otvorila prolaz domobranima koji su to i iskoristili i tuda se izvukli.

Iako domobranske satnije nisu potpuno uništene (kako je planom predviđeno), ova akcija se smatra velikim uspehom:

— Rukovodioci i borci odreda su u praksi videli rezultat napada na neprijatelja iz zasede, efikasnost iznenadne vatre, demoralijuće dejstvo na neprijatelja koje se postiglo iznenadenjem, a istovremeno i sopstvene greške pri postavljanju zasede i kako neprijatelj može te greške da iskoristi. Bila je to dobra škola za buduće akcije.

— Borci odreda su gledali neprijatelja koji, zahvaćen panikom, baca oružje, beži, plače, kleči i moli. Videli su strah slugu okupatora od partizana, narodnih boraca. Ovo moralno dejstvo naročito je došlo do izražaja u ovoj akciji.

Noseći prvi brojniji ratni plen, partizani su se oduševljeni i sa pesmom vratili u svoje baze.

Stav sremskih partizana prema okupatoru i ustašama s jedne, i domobranima s druge strane, bio je kao i kod svih naših jedinica. Zarobljenim domobranima (izuzev zločinaca kojih je bilo i u domobranskim uniformama), uz prethodno objašnjenje značaja narodnooslobodilačke borbe, ostavljeno je na volju: da li žele ostati kod partizana ili otići svojim kućama. Niko nije sumnjavao da će biti takvih

koji će se ponovo javiti svojoj komandi, ali sa poljuljanim moralom, zapaničeni i za duže vreme nesposobni za borbu. Tako je bilo i sada.

Zarobljeni domobrani su obećavali da se »više nikada« neće boriti protiv partizana i sl. Oni su imali toliko poverenja u partizanske rukovodioce, da je jedan domobran prišao komesaru odreda i obavestio ga da mu je neki partizan uzeo sat. On je znao da je u redovima NOV i POJ zabranjeno prisvajanje lične imovine zarobljenog protivnika. Pošto se nije moglo niti smelo gubiti vremena oko traženja sata, komesar je domobranu isplatio sat u novcu. Ovakav odnos pobednika prema pobeđenom, primjenjen polovinom 1942. godine, mogao je samo pridobiti svakog čoveka za borbu protiv nemačkog okupatora. Iznenadjeni gestom partizana domobrani su ponavljali da se više ne mogu i neće boriti protiv vojske takvog morala i čovečnosti kao što su partizani. To je i uslovilo, kasnije, masovno prilaženje domobrana NOP-u.

Sutradan popodne, uz jako obezbeđenje ustaških i domobranskih snaga, predstavnici komande Petrovaradina došli su na strelište, izvršili uviđaj i odneli mrtve i teže ranjene. Deo poginulih domobrana otpremljen je na sahranu u njihova rodna mesta, a šest je sahranjeno u Petrovaradinu, uz vojničke počasti. Koliku je pometnju u redove neprijatelja uneo uspeh Podunavskog odreda na domobranskom strelištu kod s. Bukovca, između ostalog svedoči i sama sahrana poginulih domobrana u Petrovaradinu.

Vojničko groblje, gde je trebalo sahraniti domobrane, nalazilo se na periferiji Petrovaradina. Ustaše, strahujući od eventualnog napada partizana, opasale su groblje strelicačkim strojem vojnika domobrana, kojima naređuju da se maskiraju na svojim mestima i tako skriveni od naroda ostanu dok se sahrana ne završi. Povorka sa kovčezima poginulih domobrana, uz pratnju nekoliko popova, počasne čete, ustaške mladeži i građanstva stigla je na groblje. Vojnici sa obezbeđenja, kršeći zbog znatiželje primljeno naređenje, izašli su ili izviruju iz svojih zaklona. Neobaveštene ljude iz povorke uznemirila je iznenadna pojava naoružanih vojnika oko groblja. Misleći da su to partizani, neko je uzviknuo na sav glas: »Evo partizana!« I tada nastaje prava panika. Beži narod, beži počasna četa, beže

popovi. Panično bekstvo zahvatilo je i vojнике iz obezbeđenja. Oni koji su nosili sanduke sa poginulim domobranima bacaju ih sa ramena i sa ostalima beže »glavom bez obzira« pravo u Petrovaradin. U tom metežu i bežanju nekoliko njih su pali u iskopane rake, drugi su u bežanju polomili noge i zapomažu. Ori se lelek i zapomaganje. Više spomenika i krstača leže porušeni. Da bi komedija bila veća, masa iz povorke se ne ustavlja ni u Petrovaradinu, već nagrće na skelu koja je tada prevozila za Novi Sad. (O paničnom bekstvu sa groblja pisao je u to vreme i fašistički list »Nova pošta« od 2. VII 1942, koji je izlazio u Novom Sadu. Razlika napisa u »Novoj pošti« od stvarne istine bila je samo utoliko što člankopisac pokušava da pravda paniku okrivljujući jednu ženu, navodno majku jednog od poginulih domobrana.)

Takav je strah od partizana vladao među »poglavnikovom« vojskom još tada, kada je većina NDH smatrala večitom tvorevinom.⁵⁶

C) SUNČOKRETASKE CETE

Kroz čitav rat u Sremu nikada nije bilo dovoljno oružja za sve koji su stupali u jedinice NOV i POJ, a pogotovo za one koji su bili spremni da stupe. Taj problem se rešavao na razne načine, a najviše zaplenjivanjem od neprijatelja u borbi. Pored toga i lukavstvo je bilo čest način oduzimanja oružja od neprijatelja, o čemu svedoči i podvig omladinaca sela Novi Karlovci.

Kada je Ministarstvo hrvatskog domobranstva putem proglaša pozvalo sve Srbe rođene 1920. i 1921. godine u svoju vojsku, pod pretnjom doživotne robije i smrti, nijedan od 80 omladinaca ovoga sela nije se odazvao pozivu. Seoska organizacija SKOJ-a organizovala je njihovo skrivanje u seoskom ataru. Pošto je Podunavski odred, zbog velikog priliva novih boraca, prvenstveno primao one koji donose i oružje, to su omladinci Novih Karlovaca, pod rukovodstvom sekretara SKOJ-a, krenuli u napad na salaše domaćih Nemaca petokolonaša, koji su bili naoružani.

⁵⁶ Zbornik I/6, dok. 32, 52; I/17, dok. 25.
— Stenograf, reg. 1—22/7, k. 1992.

Imajući od oružja samo nekoliko bajoneta, jedan pištolj i jednu pušku sa skraćenom cevi, poslužili su se lukavstvom. Na stablje suncokreta privezali su vojničke noževe i, jedne noći, sa uperenim »puškama« pozvali Švabe na predaju. Ovi u mraku nisu mogli oceniti da to nisu prave puške i bez otpora su predali oružje. Tako su omladinci ovakvim akcijama, posle mesec dana, imali kompletno naoružanu četu od 40 boraca, koja je ušla u sastav Podunavskog odreda. Po načinu kako je došla do prvih pušaka, četa je nazvana »Suncokretaška«.⁵⁷

5. UPUTSTVO ZA VOĐENJE PARTIZANSKOG RATA

U cilju jačanja partizanskih jedinica Štab NOP odreda za Srem je u junu uputio štabovima odreda »Uputstvo za vođenje partizanskog rata«, u kome se, pored ostalog, konkretnizuju vojni i politički zadaci, organizaciona struktura odreda, dužnosti i prava rukovodilaca i boraca, kao i vojna i politička naobrazba partizana. U pogledu Partizanske ratne taktike se, pored ostalog, kaže:

»Pri izvođenju akcija uzimati za cilj i vršiti glavne udarce tamo gde je neprijatelj najosetljiviji, a istovremeno u pogledu obrane tih ciljeva — najslabiji« ...

I u akcijama sabotaže i u napadima na njegovu živu silu držati se pravila: *uvek iznenaditi neprijatelja, izvršiti na njega prepad a nikad ne biti od neprijatelja iznenaden.* Zatim raditi brzo i odlučno ne dajući neprijatelju vremena da se sredi i pređe u organizovanu borbu sa svojim nadmoćnim snagama. Iskustvo je nebrojano puta pokazalo da i male partizan[ske] jedinice razbijaju i uništavaju više puta jačeg neprijatelja i u ljudstvu i savršenijem naoružanju ako odlučno i vešto primenjuju gornje pravilo.

Za izvođenje svih partizanskih akcija i borbi *najpogodnija je noć*, — i to ne svaka noć. Napr. po svetloj mesečnoj noći neprijatelj može lako da primeti kretanje i da osujeti prepad. Zato su najpogodnije tamne, kišne i vetrovite noći, pod čijim plasti partizani mogu neopaženo da se približe na najmanje otstojanje od objekta za napad.

Da bi iznenadenje bilo što veće napade treba vršiti kad je neprijatelj već zamoren, kad budnost popušta, kad se počne sticati uverenje da je opasnost te noći prošla a to je rano ujutru, pred

⁵⁷ Sava Mali; hronika »Sasani u borbi«.

zoru. Ali se iznenadenje može izvršiti i u svako drugo doba. Treba uvek konkretno ispitati držanje i raspoloženje neprijatelja i prema tome odrediti momenat prepada.

U noćnoj borbi upotrebljavati hladno, a izuzetno vatreno oružje. Za to se treba uvežbavati.

Kako za uništenje žive sile neprijatelja tako za uništenje ili zaplenu njegovih transporta, najzgodnije je postavljati zasede (ili zauzeti busije). I za njih je najzgodnija noć. Ali tamo gde nema takvog kretanja noću, mogu se postavljati i danju. Za uspeh vrlo je važan izbor pogodnog mesta. To su ona mesta, na kojima partizani mogu vešto da se maskiraju i ne budu primećeni a oni da mogu već izdalje pratiti kretanje neprijatelja dok ne dođe blizu, zatim da mogu lako i neopaženo da se privuku, kao i da se lako i sigurno povuku, bilo po svršenoj akciji, bilo za vreme borbe ako to bude trebalo...

»Pri izvršenju svih ovih zadataka treba izbegavati po svaku cenu frontalne borbe.« (Vrh. štab). Ovo treba dobro upamtiti, jer *frontalna borba* osobito u početku partizanskog rata, znači *smrt za partizanske odrede*, znači uništenje njihove žive sile, što i jeste glavni cilj neprijatelja. Stoga sve dotle dok partizani ne ojačaju u ljudstvu i naoružanju toliko da mogu da oslobođe i drže veći deo oslobođene teritorije moraju »po svaku cenu« da izbegavaju frontalne borbe...

»Inicijativa se ne sme prepustiti neprijatelju. U tom slučaju skoro uvek bi došlo do frontalnih borbi...« (Vrh. štab). Imati inicijativu znači biti u položaju da određuješ vreme, mesto i objekat za napad, da napadaš neprijatelja gde je najslabiji, namećeš borbu kad se ne nada i kad je za njega najnepovoljnije, znači sprečiti mu da nam nametne frontalnu borbu. A da bi zadržali inicijativu, partizanske jedinice moraju stalno da budu u akcijama na raznim stranama: napadati ga, uznemiravati, zadavati mu strah, kidati mu živce i postepeno uništavati ne dopuštajući mu da se sredi, organizuje i prede u napad. Ako pak prede, prebaciti se na drugi teren i produžiti sa napadima, zadržavši inicijativu opet u svojim rukama. Prepustiti inicijativu neprijatelju, znači staviti se u položaj da nam neprijatelj nameće svoju volju i onemogući primenu partizanske taktike.

Uputstvo, navodi i konkretne vojne zadatke, kao i način njihovog izvršenja: razaranje železničkih pruga, vozova i stanica; sečenje TT veza, kočenje saobraćaja na drumovima i na rekama; rušenje fabrika, električnih centrala, rudnika, mlinova i sl. Najzad, zauzimanje naseljenih mesta i gradova, kao i njihovu odbranu posle zauzimanja. Posebno je poglavlje o organizacionoj strukturi odreda i štabova (odreda, bataljona, četa).

Uputstvo se završava kratkim zaključkom u kome stoji:

Kod nas u Sremu već se duže vreme razvija i širi oružana partizanska borba. Pored mnogih uspeha u toj borbi ispoljile su se i mnoge slabosti. Ova brošura ima za cilj da ukaže na probleme i osnove partizanske borbe i taktike i tako ubrza uklanjanje postojećih slabosti. Zadaci pred kojima stojimo su ozbiljni, veliki i teški. Da bi potukli okrutnog i još uvek jakog neprijatelja, treba da stvorimo još jače partizanske odrede. Oni će to postati samo ako borci i rukovodioci budu spremni ne samo da poginu ako treba, već i da budu sposobni da tuku neprijatelja sa vojnim znanjem i veština, da budu majstori partizanskog rata. Kad naš uzor, herojski crvenoarmejci, postavljaju kao glavno pitanje izučavanje oružja i vojne veštine, to u još većoj meri važi za nas, koji smo tek šegrti u ratnoj veštini. Zato, drugovi partizani, na posao! Svaki partizan treba da se trudi — radom i učenjem — da postane majstor partizanskog rata. Svako to može i svakome je to dužnost. Takmičimo se u tome: između sebe, kao i po desetinama, vodovima, četama i odredima.

Uputstvo je mnogo koristilo tada još nedovoljno iskušnom i nedovoljno obučenom kadru partizanskih odreda Srema. Mnoge počinjene greške zbog nedovoljnog iskustva i neznanja, otklonjene su, što je odmah došlo do izražaja u kasnijem radu i borbama odreda. Naročito je bilo dragoceno objašnjenje taktike partizanskog rata. Pojačana je borbena obuka boraca i starešina, i to kroz međusobna takmičenja jedinica odreda.

U cilju razvijanja aktivnosti, učvršćenja discipline, organizacije vojne obuke, političkog i kulturno-zabavnog rada, održan je 26. juna zbor Podunavskog odreda, na kom je zakazano *partizansko takmičenje* u vidu ugovora između četa odreda. Ugovor o takmičenju glasi:⁵⁸

Partizani Podunavskog NOP odreda na zajedničkom zboru održanom 26. juna 1942 godine zaključili su da stupe u *partizansko takmičenje*. Pobedu će odneti ona četa koja bude pokazala najbolje rezultate u sledećem:

1) Koja bude izvela najveći broj akcija kako po broju tako i po važnosti (kao važnije smatraće se sabotaže na železničkom saobraćaju, TT linijama i akcije u svrhu naoružavanja, uništavanja neprijateljskih slagališta, magacina itd.), za najkraće vreme i sa što manje žrtava.

⁵⁸ Zbornik I/6, dok. 27.

2) Koja bude najdisciplinovanija, tj. u kojoj bude među partizanima najviše reda, discipline, izvršenje svih obaveza i međusobnog drugarstva, pomaganja i ljubavi, u kojoj bude učinjeno najmanje disciplinskih pogrešaka i izrečen najmanji broj kazni.

3) U kojoj bude najbolje organizovana vojno-teoriska i praktična obuka i postignuti najbolji rezultati.

4) U kojoj bude najbolje organizovan političko-vaspitni i kulturno-zabavni rad i postignuti najbolji rezultati.

5) Koja bude urednije izdavala i bolje — sadržajno i tehnički uredivala svoj četni list.

Takmičenje nastaje od dana potpisivanja ovog ugovora. Kontrolisće se rezultati svakih 15 dana, a konačni rezultat, i utvrđivanje koja je četa odnела pobedu izvršiće se posle dva meseca.

Ugovor su potpisali u ime četa njihovi štabovi, a pregledao ga i potvrdio štab Podunavskog odreda. Po njemu se takmičilo sve do tzv. velike ofanzive na Frušku goru, polovinom avgusta, kada se konačni rezultati više nisu sumirali.

6. NARASTANJE POSTOJEĆIH I FORMIRANJE NOVIH PARTIZANSKIH JEDINICA

Raste oružana borba naroda Srema. Sluge okupatora se osećaju nemoćnim, ne samo da spreče ili uguše ustank, već i da ga uspore. Dolaskom leta partizanska aktivnost je obuhvatila čitav Srem. Dotadašnje borbeno iskustvo je doprinelo da se akcije izvode uz temeljite pripreme i bile su obimnije i kvalitetnije.

Fruškogorski odred je u julu imao oko 300 naoružanih boraca raspoređenih u šest četa.⁵⁹ Priliv novih boraca početkom leta bio je toliko veliki da se nisu mogli svi primiti zbog nedostatka oružja. U svakoj četi bila je grupa ne-naoružanih boraca kao rezerva, koji su dobijali oružje zaplenjeno u borbi ili od pognulih boraca. Početkom i u toku avgusta kada je neprijatelj pripremao »veliku ofanzivu« na Frušku goru, narod Srema se pred terorom masovno sklanjao u šumu pod zaštitu svojih partizana. To je Fruškogorskom odredu pričinjavalo zнатне teškoće. Snabdevanje hranom mase ljudi bilo je otežano, ali dvoumljenja

⁵⁹ Po podacima Gligorija Matića i Nikole Mojića.

nije bilo. Sve do »avgustovske ofanzive« neprijatelja, kada se odred morao izvući i prebaciti na drugi teren, narod je imao zaštitu odreda.

Podunavski odred je, u junu, formirao 3. i imao 150, a polovinom avgusta i 4. četu i imao oko 200 boraca. Situacija sa nenaoružanim ljudstvom i kod ovog odreda bila je slična onoj kod Fruškogorskog odreda.

Sl. 4 — Simićeva desetina iz sastava Fruškogorskog odreda između sela Jarka i Šašinaca juna 1942. godine.

U rejonima južnog i jugoistočnog Srema (između žel. pruge Sremska Mitrovica — Zemun i reke Save) do jula su postojale i dejstvovalе samo mesne partizanske desetine, pa i mogućnosti za izvođenje akcija nisu bile dovoljno iskorišćene, iako su po spremnosti naroda za borbu bile velike.

Ove mogućnosti nisu koristili ni postojeći — Fruškogorski i Podunavski — odredi, koji su se do tog vremena

najviše zadržavali oko Fruške gore. Zbog toga je, po naređenju Štaba NOP odreda za Srem, Fruškogorski odred u julu uputio dve desetine, a Podunavski jedan vod u tzv. ravni Srem. Upućene jedinice su predstavljale jezgro za formiranje Posavskog odreda. Do polovine avgusta ovim odredom je rukovodio tzv. Sreski štab za rumski srez, koji je dotle rukovodio mesnim partizanskim desetinama. Krajem avgusta odred je reorganizovan u tri čete i dobio svoj štab.

Pošto su slične mogućnosti postojale i u jugozapadnom Sremu (rejon Bosutskih šuma), to je Fruškogorski odred u julu po naređenju Štaba NOP odreda za Srem, uputio jednu desetinu koja je za kratko vreme prerasla u Bosutsku četu.⁶⁰

Pored redovnih zadataka, kao: uništavanje žive sile neprijatelja, kočenje saobraćaja, ukidanje okupatorske i uspostavljanje narodnooslobodilačke vlasti po selima, osnovni zadatak odreda u julu i avgustu bio je borba za žetvu.

7. NEPRIJATELJSKI NAPAD NA FRUŠKOGORSKI I PODUNAVSKI ODRED (10—14. JULIA)

U cilju onemogućavanja daljeg narastanja NOP-a i njegovih oružanih snaga, partizanskih jedinica, i sprečavanja njihove aktivnosti, a naročito da bi za sebe prigrabio žetvu, neprijatelj je 10. jula preuzeo napad na Fruškogorski i Podunavski odred angažujući najbolje jedinice:

— Bojnu zrakoplovne školske pukovnije, jačine 501 domobran, sastava tri satnije, svaka satnija sa po 4 puškomitraljeza.

— 16. ustašku bojnu, jačine 450 ustaša, sastava četiri satnije, sa nekoliko mitraljeza i puškomitraljeza.

— 1. lovačku bojnu, jačine 246 ustaša, sastava dve satnije, svaka sa po 4 puškomitraljeza.

Zadatak ovih neprijateljskih snaga bio je »razbijanje organizacije i vojske partizana u Fruškoj gori sa ciljem da spreči dalje širenje organizacije i da se omogući hva-

⁶⁰ Zbornik I/6, dok. 15, 52.

tanje razbijenih partizana po selima«, a osnovna ideja je: »razvučenim pripremnim rasporedom navesti partizane na podelu snaga, zatim preseći područje Fruške gore na dva dela, primorati na borbu slabiju — istočnu grupu i nju razbiti«.⁶¹

Znači, neprijatelj je bio optimista, jer je predviđao ne samo razbijanje partizanskih jedinica, već i čitave organizacije NOP-a u Sremu.

Rasporedom svojih snaga neprijatelj je odredio 16. ustašku bojnu da vrši napad na Podunavski NOP odred, istočno od komunikacija Novi Sad — Ruma, tj. Eugenovim putem prema Stražilovu. Prikupljanje bojne je predviđeno na Iriškom vencu. Bojna zrakoplovne školske pukovnije, sa rejonom prikupljanja u Beočinu i 1. lovačka bojna, sa rejonom prikupljanja u Zmajevcu, određene su da vrše napad na Fruškogorski odred pravcima: Beočin — Crveni čot (bojna zrakoplovne školske pukovnije) i Rakovac — Zmajevac — Crveni čot (1. lovačka bojna).

Snage Fruškogorskog i Podunavskog NOP odreda i plan odbrane

Fruškogorski odred je tada imao pet četa sa po 60 boraca i određenim rejonima za odbranu u slučaju neprijateljskog napada. Ugroženi rejon ovog puta branila je 3. četa.

Podunavski odred je imao tri čete sa po 50 boraca, a ugroženi rejon branila je 1. četa.

Štab Fruškogorskog odreda u sastavu: komandant Dudaš Gojko⁶² i komesar Slobodan Bajić Paja⁶³ dobio je izveštaj o pokretu neprijatelja tek u toku noći 9/10. jula. Ne znajući za dolazak nekih novih neprijateljskih jedinica u okolne garnizone, a ni za pokrete iz drugih pravaca (Ruma, Mitrovica, Ilok), zaključio je da se radi o napadu manjeg obima i to samo na položaje 3. čete, te joj naređuje

⁶¹ Zbornik I/17, dok. 56.

⁶² Kapetan I klase biv — poginuo krajem avgusta 1942. god. na Fruškoj gori.

⁶³ Poginuo jula 1943. godine u istočnoj Bosni.

odbranu pravca Beočin — Crveni čot i venca Fruške gore; Crveni čot — Isin čot; sačekati neprijatelja na bliskom odstojanju, iznenadnom vatrom naneti mu gubitke i odbaciti ga. Voditi »manevarsku ali upornu« odbranu do linije: Osovље — Crveni čot (trig. 539) — Kozarska lipa, na kojoj odsudnom odbranom sprečiti dalji prodor neprijatelju. Ostalim četama naređena je stroga pripravnost, a 1. četi da na najpovoljnijim položajima obezbedi bok 3. četi.

Štab 3. čete u sastavu: komandir Slavko Mojić⁶⁴ i komesar Nikola Ninković Čiča, dobivši ovako naređenje, odlučio je da utvrdi i čvrsto brani položaje: Orlovac — k. 470 — Crveni čot (trig. 539) isturajući borbeno osiguranje na položaje: Osovље — Beočinske livade — Isin čot (k. 524) i Kozarska lipa (k. 489). Znači, 60 boraca 3. čete sa puškama (tek drugog dana borbe Štab odreda uputio je četi, kao pojačanje, puškomitrailjeze iz 1. čete), prema 747 neprijateljskih vojnika sa 8 puškomitrailjeza i oko diviziona artiljerije. Odnos snaga u korist neprijatelja bio je odviše veliki.

Štab Podunavskog odreda u sastavu: komandant Svetozar Milošević i komesar Jovan Reljanski je tek na dan neprijateljskog napada dobio izveštaj da se nešto neprijateljske vojske prikupilo na Iriškom vencu. Zbog toga odmah naređuje 1. četi, koja je brojala 50 ljudi, da uzastopnim otporom duž Eugenovog puta prema Stražilovu troši neprijatelja nanoseći mu gubitke, a zatim da ga protivnapadom odbije na polazne položaje. Trebalo je zadržati nadmoćnijeg neprijatelja do pada mraka a onda dejstvovati po naknadnom naređenju štaba odreda. 2. četi je naređeno da u rejonu k. 477 dejstvuje kao odredska rezerva, a 3. u rejonu Hajdučkog izvora i k. 472, da bude obezbeđenje od Sremskih Karlovac i s. Bukovac.

Štab 1. čete doneo je odluku da četa organizuje odbranu na liniji: k. 502 — Veliki kamen, kao prvi položaj, imajući 300 m pozadi i drugi položaj. Na topografski jakom i taktički pogodnom za odbranu prvom položaju pružiti najjači otpor. Snažnom vatrom sa bliskog odstojanja, pa

⁶⁴ Poginuo u napadu na s. Ledince 1942. godine.

čak i jurišem, naneti neprijatelju što veće gubitke, a zatim ga odbiti na polazne položaje.

Prema Podunavskom odredu, tj. prema 1. četi, neprijatelj je uputio 16. ustašku bojnu od 450 ustaša sa nekoliko mitraljeza i puškomitraljeza.

Tok borbi:

10. jul

a) Kod Fruškogorskog odreda:

Bojna zrakoplovna školske pukovnije nastupala je od sela i manastira Beočin ka Osovlu. Južno od manastira Beočin izviđačka patrola 3. čete otvorila je vatru na neprijatelja i primorala ga da se razvije pre vremena. Patrola se tada povukla na Osovlu i zajedno sa borbenim osiguranjem (koje je brojalo 5 boraca) dala je prvi ozbiljniji otpor napadaču. Oko 13 časova neprijatelj je uspeo da ovlada položajem borbenog osiguranja, koje se bez gubitaka povuklo na položaje Orlovac (k. 512) — k. 470. Neprijatelj sa Osvlja produžava napad na položaj Orlovac — k. 470, gde ga dočekuje vod 3. čete i snažnom vatrom primorava da toga dana odustane od daljeg napada.

Rezultati borbe: neprijatelj je imao jednog poginulog i dva ranjena, a 3. četa je bez gubitaka. U toku cele noći delovi 3. čete stalno su vršili napade za uznemiravanje neprijatelja.

1. lovačka bojna je toga dana izbila na Zmajevac i k. 435 i tu zaposela položaje.

b) Kod Podunavskog odreda:

16. ustaška bojna oko 8 časova krenula je Eugenovim putem sa Iriškog venca. Oko 11 časova izbila je pred položaj k. 502 — Veliki kamen, gde je dočekana snažnom vatrom delova 1. čete i odbačena. Posle nekoliko ponovljenih napada neprijatelj je uspeo da zauzme te položaje, ali vod 1. čete iz rezerve vrši energičan protivnapad i vraća izgubljeni položaj. Sada neprijatelj svojom rezervom vrši protivnapad i, kombinujući ga sa obilascima, ponovo zauzima ovaj položaj. 1. četa se oko 14 časova povukla ka Grgeteškom vencu, a 2. četa prihvata borbu na k. 477 i do

pada mraka, posle žestokih borbi, sprečava neprijatelju dalje nastupanje.

Rezultati borbe: neprijatelj je imao 3 mrtve i 3 ranjene ustaše, a Podunavski odred 4 poginula i nekoliko ranjenih boraca.

Sl. 5 — Dva borca 1. čete Fruškogorskog odreda na prestrazi u Fruškoj gori jula 1942. godine.

11. jul

a) Kod Fruškogorskog odreda:

Bojna zrakoplovne školske pukovnije, uz prethodnu artiljerijsku pripremu, otpočela je napad na položaje k. 470 — Orlovac. Posle snažnog otpora 3. čete neprijatelj je oko 11 časova ovladao ovim položajima i produžio nastupanje ka Crvenom čotu (trig. 539), gde su bili dobro organizovani položaji, čak i za kružnu odbranu.

Komandant Fruškogorskog odreda, koji se nalazio kod 3. čete, uočivši ozbiljnost situacije, još u toku noći naredio je da se puškomitraljez sa послугом iz 1. čete uputi kao pojačanje 3. četi. Puškomitraljezac Sava Sogić sa odelje-

njem poseo je položaj na raskrsnici puteva istočno od trig. 539.

Neprijatelj je ka Crvenom čotu (trig. 539) nastupao u manjim kolonama, koristeći puteve i staze. Borci 3. čete, sa puškomitraljezom iz 1. čete, pustili su neprijatelja na blisko odstojanje i snažnom vatrom (pri čemu su ubili 2 i ranili 11 vojnika) rastrojili ga i primorali na odstupanje, koje se praćeno dejstvom partizanskih pušaka i puškomitraljeza, pretvorilo u bekstvo sve do Orlovca (k. 470), gde se zaustavio i prenoćio. 3. četa je u toku noći izvršila više manjih napada u cilju uzinemiravanja neprijatelja.

1. lovačka bojna je u cilju sadejstva sa bojnom zrakoplovne školske pukovnije ujutro produžila nastupanje ka Beočinskim livadama, Isinom čotu i Crvenom čotu, gde ju je dočekala jedna desetina iz 3. čete, ali se posle kraće borbe morala povući. Nastupajući preko Isinog čota neprijatelj je oko 11 časova izbio pred Crveni čot gde je dočekan efikasnom puščanom i puškomitraljeskom vatrom 3. čete (puškomitraljez je sa raskrsnice puteva mogao dejstvovati na pravcu nastupanja obe bojne). Neprijatelj je tada bio prinuđen da se povuče na položaje kod Beočinskih livada gde je i prenoćio. Pretrpeo je gubitke od 2 ubijena i 14 ranjenih, dok 3. četa nije imala gubitaka.

b) Kod Podunavskog odreda:

Štab Podunavskog odreda, posle izdržanog pritiska nadmoćnog neprijatelja 10. jula, misleći da će neprijatelj dobiti pojačanje i da bi izbegao nekorisne frontalne borbe, odlučuje da se u toku noći povuče u zapadni deo Fruške gore i spoji sa Fruškogorskim odredom. Tu bi dejstvovali zajedno dok se ne raščisti situacija na njegovom terenu, mada mu nije bila jasna situacija ni na terenu Fruškogorskog odreda. Štabu Podunavskog odreda nije bilo poznato da neprijatelj jačim snagama no što su kod njega, istovremeno vrši napad i na Fruškogorski odred. Znači, donosi ovaku odluku u momentu kada je venac Fruške gore, preko Zmajevca, Beočinskih livada i Crvenog čota bio posednut od neprijatelja. Uveče 10. jula sve čete odreda su se prikupile severno od s. Grgetega. Preko Žarkova, Morintova i Zmajevca odred je maršovao u susret neprijatelju

stvarajući time slobodu manevra 16. ustaškoj bojni, što je ova i iskoristila.

12. jul

a) Kod Fruškogorskog odreda:

Bojna zrakoplovne školske pukovnije i 1. lovačka bojna nalazile su se na dostignutim položajima: Orlovac — k. 470 — Beočinske livade i kontrolisale okolinu. Bojna zrakoplovne školske pukovnije pokušavala je da se približi Crvenom čotu, ali bezuspešno. Fruškogorski odred je čvrsto držao svoje položaje.

b) Kod Podunavskog odreda:

16. ustaška bojna pretraživala je teren istočno od druma Novi Sad — Ruma još od 11. jula. Podunavski odred, pošto je 11. jula predanio u šumi Žarkovo, a 12. jula u šumi Morintovo, krenuo je uveče preko Zmajevca ka Beočinskim livadama, ne znajući da se ovde nalazi 1. lovačka bojna. Odred se kretao bez obezbeđenja i oko 23 časa 12. jula naleteo na iznenadnu vatru neprijatelja. Kolona odreda se odmah našla s obe strane puta pocepavši se na nekoliko delova, od kojih su neki pokušali, svaki za sebe, da se probiju do Fruškogorskog odreda, a neki se vratili u šumu Morintovo i dalje na teren istočno od puta Novi Sad — Ruma. Oni koji su se probijali ka Fruškogorskom odredu ponovo su nailazili na neprijateljske položaje i razbijani su na manje delove. Napokon je samo grupa od 15 boraca uspela da se probije do Fruškogorskog odreda, dok su se drugi, posle 2—3 dana okupili na terenu odakle su i pošli. Reklo bi se da je ovo bio poraz odreda, a sve se, ipak, završilo bez gubitaka.

13. jul

Pošto su u zoru dobile pojačanje od jedne satnije iz 6. pešadijskog puka sa 2 minobacača i 1 topom, 1. lovačka i bojna zrakoplovne školske pukovnije prešle su u napad na Crveni čot (trig. 539) i do 11 časova, uz otpor 3. čete na Isinom čotu (k. 524), približile mu se na 500 metara. Posle artiljerijske i avijacijske pripreme, u kojoj učestvuju

tri nemačke »štuke«, neprijatelj je u 12 časova izvršio juriš.

Sva artiljerijska i avijacijska vatra neprijatelja bila je usmerena na Crveni čot. Komandant Fruškogorskog odreda da bi izbegao gubitke, naređuje 3. četi povlačenje na položaje zapadno od Crvenog čota. Time su najvažniji položaji prepušteni neprijatelju, ali ih on zbog iznurenosti nije dovoljno iskoristio — nije kretao dalje sa njih. U toku noći 13/14. jula 3. četa pokušala je da odbaci neprijatelja sa položaja Crveni čot ali bez uspeha.

16. ustaška bojna je nastavila sa pretraživanjem terena u svome rejonu, ne produžavajući za Podunavskim odredom.

Oko 12 časova neprijateljska komanda je, zbog premorenosti i iscrpljenosti svoga ljudstva i zbog kiše koja je čitavog dana padala, donela odluku o prekidu »akcije čišćenja« i povlačenju jedinica:

- 16. ustaške bojne na Iriški venac,
- 1. lovačke bojne u Vrdnik,
- Bojne zrakoplovne školske pukovnije u Beočin.

U izveštaju zapovednika Sremskog zdruga o tome se kaže:

»Tokom noći 13—14. VII partizani vrše uz nemiravanje vatrom, kao i manje prepade manjim odjelima.« A zatim: »Noću 13—14. VII, kao i cijelo prije podne 14. VII, padala je stalno hladna kiša i puhao hladan vetar. Ljudstvo poglavito Bojne Z. Š. P. bilo je premoreno od 4 neprospavane noći i neurednom obskrbom u tolikoj mjeri iscrpljeno da nije više bilo sposobno za dalju akciju. Na osnovu ovog zapovjedio sam...« itd.

Jasno se vidi da je neprijateljski napad u celini propao i da je 3. četa Fruškogorskog odreda postigla pun uspeh. Ona se 4 dana suprotstavlja napadima nadmoćnijeg neprijatelja nanoseći mu osetne gubitke i iscrpljujući ga noćnim napadima toliko, da je ovaj morao da odustane od daljih napada.

Ukupni neprijateljski gubici od 10. do 14. jula bili su: 6 ubijenih i 21 ranjen vojnik. Fruškogorski odred je bio bez gubitaka, a Podunavski je imao 4 poginula borca.

U borbama koje su, u stvari, vodile tri partizanske čete protiv tri neprijateljske bojne, postignut je pun uspeh.

Neprijatelj, posle 4 dana i 4 noći, nije više bio sposoban da nastavi borbu, a samim tim i zadatak: »Razbijanje organizacije i vojske partizana« nije izvršio.

U ovim borbama ispoljene su dve partizanske taktike: Fruškogorskog i Podunavskog odreda.

Taktika Fruškogorskog odreda bila je: danju uporna odbrana na uzastopnim položajima, noću napad, u čemu se isticala 3. četa koja je uspela da odbije sve napade neprijatelja i iscrpi ga do te mere, da je morao odustati od daljeg napada. Jedino joj se može zameriti što nije preduhitrla neprijatelja u zauzimanju Crvenog čota posle dejstva neprijateljske artiljerije i avijacije po ovom rejonu.

Taktika Podunavskog odreda bila je: izvući živu silu iz ugroženog rejona i prebaciti se tamo gde se može napadati. Ova, u osnovi pravilna odluka za partizanski način ratovanja, nije urodila plodom i Podunavskom odredu je donela gubitke, naročito u moralnom pogledu.

Padaju u oči izvesne protivrečnosti: 3. četa Fruškogorskog odreda primenila je, u stvari, upornu odbranu protiv nadmoćnijih snaga napadača, što nije bilo svojstveno načinu partizanskog ratovanja, ali je ipak uspelo. Komandant Fruškogorskog odreda i komanda 3. čete dobro su procenili i neprijatelja, naročito njegovu moralnu vrednost, i zemljište na kome su organizovali odbranu. Pravilnost ovakve procene i celishodnost primenjene taktike dokazuju rezultati borbe, tj. poraz neprijatelja. Podunavski odred je izvukao živu snagu ispod udara nadmoćnijeg neprijatelja pripremajući napad na mesto gde za to ima uslova. Ovo je bila celishodna taktika, ali bez uspeha. Štab Podunavskog odreda nije u ovom slučaju dobro postupio, jer je odluku o izvlačenju doneo prerano. Neprijatelj, iako neistrošen, još nije bio toliko ugrozio jedinice odreda da im je pretilo uništenje, a s druge strane, nije se znalo za situaciju kod Fruškogorskog odreda. Odred je krenuo sa položaja i pošao u neizvesnost, što ga je moglo skupo stajati prilikom nailaska na neprijatelja kod Beočinskih livada, da je ovaj bio energičniji.

Jedna od najslabijih strana u radu štabova odreda i četa bila je nedovoljna, skoro nikakva obaveštajna služba. Štab Podunavskog odreda uopšte nije znao niti prepostav-

ljaо da neprijatelj istovremeno vrši napad i na Fruškogorski odred, pa je i doneo pogrešnu odluku. To isto važi i za štab Fruškogorskog odreda, mada u nešto manjoj meri. Štabovi odreda su saznali da neprijatelj organizuje napad na njihove odrede tek onda kada je napad u stvari već počeo. Znači, o jačini, sastavu i vatrenoј moći neprijatelja saznalo se tek u toku borbe.

Treba ovde istaći uspeh 3. čete Fruškogorskog odreda koja nije imala ni poginulih ni ranjenih, dok je neprijatelju nanela gubitke od 3 ubijena i 18 ranjenih, što je bio rezultat stečenog iskustva boraca ove čete u vođenju partizanskog rata. Nasuprot tome, gubici Podunavskog odreda su bili veći od gubitaka neprijatelja, mada i realni u odnosu na nadmoćnost i kvalitet neprijateljske vojske (ustaše), kójoj odred nije dozvolio proboj određene linije. Pada u oči činjenica da su se borci oba odreda solidno ukopavali na svojim položajima, imajući rovove čak i za stojeći stav. Ovo se ističe zbog toga što je u to vreme bilo teško ubediti borce o potrebi i nužnosti ukopavanja.

Uočena je i ogromna razlika u borbenom moralu partizanskih i neprijateljskih jedinica. Visoki borbeni moral partizana upravo je i stvorio prevagu nad brojno jačim neprijateljem i u ljudstvu, i u materijalu.

Najzad i jedan primer humanog postupka prema neprijateljskom vojniku. Za vreme borbe zarobljen je jedan ranjeni domobran. On je, sasvim prirodno za partizane, u odredu previjen i upućen svojoj kući.⁶⁵

8. BORBA ZA ŽETVU

Neprijateljski napad na Fruškogorski i Podunavski odred nije omeo pripreme za spasavanje žetve od pljačke neprijatelja i sakupljanje iste za ishranu naroda i partizana. U izvršenju ovoga zadatka pored naroda, naročito omladine, učestvovale su i jedinice odreda.

Srem je predstavljaо jedan od važnih izvora hrane za okupatora i njegovu vojsku na Balkanu. Neprijatelj je,

⁶⁵ Zbornik I/6, dok. 52; I/17, dok. 29, 30, 33, 56.
— Dokumenat reg. 10/1—5, k. 12, VII.

zbog oskudice u hrani, koristio sva raspoloživa sredstva, počev od »zakonskog« razreza, pa do besomučne pljačke i otimanja. Zbog hrane je on raseljavao, odvodio u logor i streljaо stanovništvo, ukoliko nije udovoljavalo njegovim zahtevima.

Pripreme za ovu akciju počele su još u junu. 9. jula su OK KPJ i Štab NOP odreda za Srem uputili direktivu svim partijskim organizacijama i partizanskim jedinicama o tome kako ovaj zadatak treba shvatiti i izvršiti. Tako u direktivi OK KPJ za Srem,^{65a} koja je upućena svim sreskim i mesnim partijskim rukovodstvima, između ostalog stoji:

Za koji dan otpočeće žetva. Okupator uz pomoć svojih slуга sprema se da opljačka letinu za svoju gladnu, iznurenу vojsku i pozadinu, a naš narod da ostavi da gladuje. Ovo se mora na svaki način sprečiti. Protiv ove pljačke neprijatelja, moramo podići sav naš narod. Pod parolom: »Ni zrna žita neprijatelju« treba podići sva naša sela u odbranu svoje mukom stečene letine. Ova borba treba da dobije opštenarodni karakter.

Da bi se ovaj krupan zadatak, koji se nameće svim našim organizacijama, što lakše ostvario, treba preuzeti ovo:

1) Narodu najpodrobnije objasniti značaj ove akcije. Naročito treba podvući da davanjem žita neprijatelju s jedne strane sami sebe izlažemo gladi, a s druge omogućujemo neprijatelju da nas i dalje porobljava i uništava i da nastavlja svoj razbojnički rat protiv Sovjetske Rusije i naših oslobođilačkih partizana. Ovaj politički rad u narodu ima *ogroman* značaj.

2) Gde god je to moguće narod treba uz pomoć partizana, da brani svoju letinu od pljačke, da je skriva na sve moguće načine. Ovo skrivanje treba da počne još dok se žito nalazi u snopovima. Skrivanjem osiguravamo i hranu našeg naroda i partizana. Odbrana od pljačke treba uz pomoć partizana da se vrši na taj način što će se neprijatelj isterati iz sela i žito skloniti. Sve one »komesare« kod vršalica koji ne dozvoljavaju seljacima da skrivaju hranu treba likvidirati.

3 Uništavati vršalice (dreševe) neprijatelja.

4) Žita na državnim imanjima bogatih petokolonaša i velikih poseda, koja će sigurno neprijatelj uzeti za sebe, treba spaljivati čim se sveže u kamare, a može se početi sa spaljivanjem i nepokošeno i u krstinama, ali paziti da ne izgori sve žito tj. da ne izgori i žito siromašnih i srednjih seljaka.

5) Ako neprijatelj uspe, i pored naše borbe da nešto napljačka, žito treba uništavati u magazinima, vagonima kad bude pokušao da izveze iz Srema itd. Gde god ima ma i najmanja količina žita namenjena neprijatelju treba je uništiti...

^{65a} Istoriski arhiv PK SK Vojvodine, dok. 969.

Na osnovu dobivene direktive, štab Podunavskog odreda je izdao proglaš narodima Srema⁶⁶ u kome između ostalog stoji:

Seljaci Srema svih narodnosti!

Sada je žetva. Fašistički okupator hoće i ovoga puta da pljačka tvoju krvavo stečenu letinu za svoje zločinačke ciljeve, za produženje razbojničkog imperijalističkog rata, za produženje svog gospodstva, ugnjetavanja i pljačke nad okupiranim narodima.

Zato je Podunavski Narodno-oslobodilački partizanski odred izdao naređenje svim svojim jedinicama i partizanima da pale i uništavaju sva državna i petokolonaška žita koja pripadaju isključivo okupatoru. Da onesposobljava kosačice i vršalice, kako bi se usporila žetva i vršidba, da okupator ne bi mogao od naroda kupiti svu njegovu muku.

Zato se i vama drugovi seljaci obraćamo da sabotirate žetvu i vršidbu, da sklanjate žito što je više moguće i da uništavate ono što ne možete skloniti, jer će fašistički razbojnici sve opljačkati, ogoliti naš narod i ostaviti ga da gladuje, a sa pljačkanjem produžiti svoj zločinački rat.

Fašističkim zlikovcima časovi su odbrojani i ni ova pljačka ni razbojništva neće im pomoći.

Zato ni zrna žita za fašističkog okupatora i njegovu vojsku. Uništavajte i palite sve ono što pripada okupatoru i njegovim slugama.

U ovoj obimnoj akciji pokazalo se u svoj svojoj veličini jedinstvo naroda Srema, postignuto upornim radom partijskog i partizanskog rukovodstva.

»Ni zrna žita okupatoru« bila je parola svih pripadnika i simpatizera NOP-a; za njenostvarenje borili su se svi — od pionira do staraca.

Sa akcijama onesposobljavanja radila za žetvu otpočelo se još za vreme neprijateljskog napada 10—14. jula, a odmah zatim i sa uništavanjem žetvenih prinosa, čije je prikupljanje organizovalo neprijatelj.

Tako je uništeno ili onesposobljeno: 11. jula u selima Šuljam, Laćarak, Martinci i Neštin 12 kosačica, 9 vršalica i 2 krunjače za kukuruz; 12. jula u selima Mandelosu i Ležimiru 19 kosačica i 6 vršalica; 13. jula u selu Radinci 18 kosačica; 14. jula kod s. Čalma, Sremske Mitrovice, Iriga i s. Pavlovci 3 traktora, 4 kosačice i 18 plugova; spaljeno 50 jutara pšenice i uništeno 50 vagona sirove konoplje.

⁶⁶ Zbornik I/6, dok. 30.

Samo u toku 15. i 16. jula uništeno je ili onesposobljeno u rumskom i sremskomitrovačkom srežu preko 35 vršalica, 47 kosačica i 6 traktora, a spaljeno oko 200 jutara pšenice, 300 snopova kukuruzovine i 13 salaša sa celokupnim inventarom i pšenicom; 17. jula onesposobljeno je 6 vršalica i 1 kosačica.

Ukupno je do 17. jula zapaljeno i uništeno oko 500 jutara žitarica i 50 vagona konoplje, a uništeno ili onesposobljeno oko 50 vršalica, 90 kosačica, 9 traktora, 18 plugova, i to uglavnom u srezovima rumskom i sremskomitrovačkom.

Kasnijih dana uništenje žetve prenelo se i na ostale srezove. Tako je zapaljena pšenica i uništene ili onesposobljene radilice: 18. jula u ataru s. Erdevika, Šida, s. Kuzmina i Iriga; 19—21. jula u ataru sela N. Karlovci, Golubinci i man. Šišatovac; 22. jula u ataru sela Erdevik, Petrovčić, man. Hopovo i kod Rume; 23—25. jula kod Stare Pazove, s. Neštin, s. Čortanovci, u ataru sela Susek, N. Karlovci, Čortanovci, Jazak, N. Slankamen; 25—27. jula kod s. Jakovo, u ataru sela; Surduk, N. Slankamen, N. Karlovci; 28. jula, kod sela St. Banovci, Čortanovci, Belegiš; 29. jula do 1. avgusta kod sela Čortanovci, M. Remeta, Kukujevci itd. Do polovine avgusta, kada je ova akcija uglavnom završena, spaljena je pšenica ili uništene radilice u ataru: s. Prhovo, Mihaljevci, Srem. Karlovci, Indija, Krčedin, Bosut, Mihaljevci, Šimanovci, Susek, Buđanovci itd.

Ukupni rezultati ove svakodnevne aktivnosti partizanskih jedinica i naroda Srema u borbi za žetvu, registrovani su upoređivanjem neprijateljske i naše dokumentacije. U izveštaju Pomorsko-redarstvenog odeljenja od 14. IX 1942. god. Glavnem stožeru domobranstva NDH čitamo: »Računa se da je sveukupno uništeno oko 500 vagona žita, spaljeno oko 100 vršalica itd.« Ovome treba dodati još: 107 kosačica, 11 traktora, 18 plugova i 2 krunjače za kukuruz, po podacima iz drugih neprijateljskih izvora.

Iz pregleda akcija III NOP odreda III operativne zone Hrvatske, za period od februara do oktobra 1942. godine dobijamo podatke da je:

Fruškogorski NOP odred zapalio oko 800 jutara pšenice i uništilo veliki broj vršalica i kosačica.

Podunavski NOP odred zapalio i uništio oko 750 jutara pšenice i uništio ili onesposobio znatan broj vršalica i kosačica.

Posavski NOP odred zapalio i uništio 700 jutara pšenice i veći broj vršalica i kosačica.

Bosutska NOP četa zapalila i uništila oko 300—400 jutara pšenice.

Sumirajući podatke iz pregleda III NOP odreda, izlazi da je uništeno oko 2600 jutara pšenice i veliki broj vršalica i kosačica. Kako je prosečan prinos po jutru te godine bio 12 mc, iznosi da je uništeno 320 vagona pšenice, a što je manje od navedene cifre kod neprijatelja. Bez sumnje da je neprijatelj ukupnu cifru uzimao sa nešto šire teritorije, a i njegova evidencija je pedantnije vođena. Bez preterivanja se može uzeti da je uništeno najmanje 400 vagona pšenice i navedene radilice, a uz to narod Srema je i sklonio ogromne količine da ishrani sebe i svoje parti-zane.⁶⁷

9. OSTALA DEJSTVA U PERIODU BORBE ZA ŽETVU

Iako su se u borbi za žetvu angažovale sve jedinice u ovom periodu, nisu zanemarene ni druge aktivnosti i može se reći da su bile vrlo žive i plodne. Tako neprijatelj samo u jednom dokumentu,⁶⁷ za period od 30. juna do 30. jula, registruje oko 145 raznih akcija partizanskih jedinica. Od značaja je što je izvedeno više napada na naseljena mesta i što je povećan broj diverzija na železničkim prugama, mostovima i TT saobraćaju.

A) FRUŠKOGORSKOG ODREDA

Za aktivnost ovog odreda karakteristično je da je izvršeno oko 60 manjih i diverzantskih akcija kao npr.: 2. jula u s. Stejanovci ubijen je 1 neprijateljski vojnik; 5. jula je u s. Bingula zaplenjena puška jednog folksdojčera, a u s. Ležimiru 30 kg eksploziva i drugi ratni materijal; 6. jula u sukobu sa ustaškom patrolom 1 ustaša je ubijen a 1 ranjen. Istoga dana je grupa boraca 4. čete, iz zasede, ubila

⁶⁷ Zbornik I/6, dok. 52; I/17, dok. 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 38, 39, 40, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 68.

1 višeg domobranskog oficira i 1 podoficira koji su se vozili automobilom; zaplenjene su 2 puške 2 pištolja, a automobil je zapaljen.

7. jula su u s. Ležimiru zarobljena i streljana 2 petokolonaša; 11. jula je zarobljen i streljan 1 ustaški podoficir i 1 petokolonaš koji je poklao 53 begunca iz logora u Šapcu; kod njega su zaplenjene 3 puške. Istoga dana je grupa boraca 4. čete izvršila napad na kaznionsku pustaru severno od s. Laćarka gde je razoružala 7 stražara i oslobođila 54 zatvorenika; zaplenjeno je 7 pušaka sa 250 metaka i drugi ratni materijal. 12. jula je zarobljen i streljan 1 policijski agent, a 13. jula je izvršen vatreni napad na s. Bingula; 4. jula je između s. Višnjićeva i Kuzmina zarobljen i streljan 1 ustaša, zaplenjena 1 puška i 1 pištolj, a u blizini s. Molovin su ranjena 2 šumara. Isltog dana je izvršen upad u manastir Kuveždin (severno od s. Divoš), gde su se nalazili nenaoružani belogardejci i zaplenjena veća količina hrane, stoke i drugog materijala. 15. jula je izvršen napad na ustašku posadu u manastiru Šišatovac (severoistočno od s. Divoš) gde je ranjen 1 ustaški podoficir; došlo je do sukoba sa neprijateljskom patrolom kod s. Čalma; spaljena je opštinska arhiva u s. Pavlovci i zarobljen 1 policajac. 16. jula je grupa boraca ručnim bom-bama napala železničku stanicu Ruma; a u blizini s. Beočina zarobljen je 1 šumar ustaša. 20. jula zarobljen je 1 ustaša u blizini s. Čalma; 21. jula ubijen je u Vrdniku 1 nemački vojnik, a u s. Banoštar zarobljen i streljan 1 ustaša; 22. jula u s. Banoštar, a 23. jula između s. Suseka i Neština ubijen je 1 Nemac folksdojčer; 28. jula je u blizini s. Beočina ubijen 1 ustaša, a 30. jula u blizini s. Grgurevci 1 Nemac folksdojčer; 31. jula je između Sremske Mitrovice i s. Grgurevci ubijen 1 Nemac — folksdojčer, zarobljen 1 domobran i zaplenjena 1 puška. Osim toga u drugoj polovini jula, 1. četa je napala posadu od 40 ustaša u s. Veliki Radinci; uspešno se privukla utvrđenim zgradama, ali je jedan borac nepažnjom pre vremena opadio metak i četa se morala povući ne izvršivši zadatak.

2. avgusta je između s. V. Radinci i Bešenovo napadnutu ustašku patrolu iz sastava Pripremne bojne; jedan ustaša je zarobljen, a dvojica teže ranjena. Istoga dana je u blizini s. Banoštar napadnuta patrola od 4 ustaše; posle

kraće borbe 1 ustaša je ubijen a 2 su ranjena, ali je i četa imala 1 poginulog. Sutradan je u blizini istog sela napadnutu neprijateljsku patrolu, ubijeni su 1 podoficir i 2 domobrana, a zaplenjene 3 puške. 4. avgusta izvršen je neuspeo napad na dve neprijateljske straže u blizini Vrdnika, gde je ranjen 1 domobran; 5. avgusta izvršen je, kod manastira Beš. Prnjavor, napad na 5 ustaša iz sastava Pripremne bojne; ranjen je 1 ustaša. Istoga dana 3. četa je napala 10 žandarma i 40 ustaša Pripremne ustaške bojne u s. Ledinci i ubila 4 ustaše. 6. avgusta izvršen je napad na dve straže u blizini Vrdnika, gde je ranjen 1 nemački vojnik i 1 domobran. 11. avgusta je u blizini s. Rakovac iz zasede ubijen 1 ustaški vojnik i ustaški tabornik iz s. Beočina; zaplenjene su 2 puške. Istoga dana su u blizini s. Bingula zarobljene 2 ustaše. 12. avgusta je u blizini s. Grgurevci ubijen 1 Nemac folksdojčer; 14. avgusta je u blizini istog sela 1 Nemac folksdojčer ubijen, a 1 ranjen; 17. avgusta je u napadu na domobransku patrolu u s. Ležimiru ranjeno više domobrana; 21. avgusta su iz zasede kod s. Suseka ranjena 2 neprijateljska vojnika i 1 podoficir.

22. avgusta 3. četa je ponovo izvršila napad na ustašku posadu u s. Ledinci; nije uspela da savlada posadu već je samo ranila nekoliko ustaša i zaplenila nekoliko pušaka. U napadu na utvrđenu zgradu, prilikom ubacivanja bombi, poginuo je, hrabri komandir čete Slavko Mojić iz s. Rakovca.

U ovom periodu značajne su diverzantske akcije Fruškogorskog odreda na železničke pruge, drumske mostove i TT veze, tim pre što su ove akcije ranije bile nešto zapostavljene.

Pored ostalih, grupe i jedinice Fruškogorskog odreda izvršile su sledeće akcije:

3. jula miniran je i srušen betonski most između sela Svišoša i Banoštar; posećeno je: 6. jula 6 TT stubova na drumu Ilok — Erdevik; 7. jula 56 TT stubova na drumu Ilok — Čerević i 54 TT stubova prema imanju Odeskalkija; 8. jula porušen je drumski most između s. Banoštar i Susek i između s. Čerević i Banoštar; 9. jula porušen je betonski most između s. Laćarak i Mandelos; 10. jula porušen je most na drumu s. Beočin — Rakovac, posećeno

16 TT stubova i stub električnog dalekovoda za kamenolom Rakovac i fabriku cementa Beočin; 13. jula posećeno je 12 TT stubova na železničkoj pruzi Ruma — Vrdnik; 15. jula posećene su TT linije i uništene 2 stražare na istoj pruzi. 15/16. jula prekinuta je TT linija između Sremske Mitrovice i s. Grgurevci i s. V. Radinci i Grgurevci; 30. jula je diverzantska grupa napala voz na železničkoj stanicici Spačva, na pruzi Vinkovci — Brčko; grupa se morala povući zbog jakog otpora neprijatelja. 10. avgusta je poseteno 16 TT stubova na drumu s. Čerević — Banoštar; 14. avgusta napadnut je brod na Dunavu kod Koruške; neprijatelj je odgovorio vatrom s broda i prošao. 18. avgusta su u kamenolomu Ledinci porušena postrojenja i zgrade i zaplenjen eksploziv; 19. avgusta je minirana železnička pruga Beograd — Zagreb, između stanica Martinci i Laćarak. Pruga je razrušena, a od voza koji je naišao oštećen je 1 vagon. 20. avgusta je izvršen napad na železničku stanicu Spačva, na pruzi Vinkovci — Brčko; stanična straža je zarobljena, a zgrada zapaljena. 24. avgusta minirana je pruga Šid — Rača u blizini s. Morovića; mina je eksplodirala, ali je voz prošao. Od krupnijih akcija ističu se sledeće:

Prva Briletova akcija

Stevan Petrović Brile sa još dva borca iz 1. čete, izvršio je 4. jula akciju na autobus koji je saobraćao na liniji Srem. Mitrovica — Grgurevci. Po Briletovom planu, akcija je izvedena na taj način što je on, kao putnik civil seo u autobus i u s. V. Radinci, dok su se ostala dvojica postavila u zasedu između s. V. Radinci i Srem. Mitrovice. Pored šofera Nemca Josefa Vajnerta iz sela Grgurevci, u autobusu se nalazio i nemački oficir lekar dr Lorenc Piler iz Indije. U momentu kad je autobus naišao na zasedu i stao, Brile je iz pištolja ubio oba Nemca. Pošto je jedan od boraca znao šofirati, Brile i drugovi su se odvezli blizu s. Bešenovački Prnjavor, gde su zapalili autobus. Kod ubijenih Nemaca nađena su 2 pištolja.

Napad na domobransku stražu u blizini Vrdnika

Treća četa je 2. avgusta izvršila napad na stražu jačine 20 domobrana, koja je čuvala skladište bombi »Bekatovo« (1 km južno od Vrdnika). Pošto je prethodne noći odbila prvi napad, straža nije očekivala ponovni napad već sledeće noći, kada je posle kraće

borbe bila razoružana, uz 2 ubijena, 1 ranjen i 17 zarobljena domobrana. Zaplenjeno je: 2 puškomitrailjeza, 17 pušaka, oko 1800 metaka, 49 ručnih bombi i celokupna domobranska ratna oprema. Treća četa nije imala gubitaka.

Borba u s. Ležimiru

17. avgusta, 4. četa se nalazila u s. Ležimiru. U četiri časa ujutro na nju je izvršila napad četa 2. pripravnog bataljona »General Laudon« iz s. Grgurevci i jedinice lovačkog bataljona iz Rume. Na dobro organizovanim položajima, 4. četa je dočekala neprijatelja i efikasnom vatrom uspela da odbije sve njegove napade do podne. Ubijena su 2, a ranjena 4 nemačka vojnika. Posle podne neprijatelj je, pojačan sa nekoliko tenkova, ponovio napad na 4. četu, koja se tada povukla ne prihvatajući borbu. Neprijatelj je ušao u s. Ležimir gde je porušio više kuća, a napustivši selo, sa sobom odveo 60 ljudi; 4. četa je ponovo ušla u Ležimir.

Napad na selo Susek

4. četa je 23. avgusta izvršila napad na ustašku posadu u s. Susek i uz podršku 2. čete, koja se postavila u zasedu prema s. Neštinu, iznenadila neprijatelja za vreme ručka i opkolila utvrđenu zgradu, ali se neprijatelj brzo snašao i pružio snažan otpor. U težnji da slomi ovaj otpor, četa je zapalila zgradu, a nekoliko boraca je pokušalo da i minama otvoriti prolaz u nju. U isto vreme, 2. četa se povukla sa obezbeđenja od Neština, a da komandu 4. čete nije o tome izvestila, pa se za leđima 4. čete pojavilo pojačanje koje je neprijatelj uputio posadi u Suseku; posle ovoga četa je bila primorana da se povuče ne dovršivši akciju. Ustaše su imale 10 ubijenih, a 4. četa 1 poginulog borca.

B) PODUNAVSKOG ODREDA

U sklopu pojačane aktivnosti odreda u ovom periodu, svakako je najznačajnija akcija napad na domobransku posadu u s. Kraljevci. Za vreme vršidbe u s. Kraljevci nalazio se jurišni vod iz 5. bojne 1. pješačke pukovnije, jačine 36 domobrana sa oficirom, naoružani i sa 2 puškomitrailjeza. Vod je sa 3 grupe od po 5 vojnika obezbeđivao 6 vršalica, koliko ih je tada bilo u selu, dok se oko 20 vojnika nalazilo u zgradi škole — »kasarni«. Štab Podunavskog odreda, saznавši za jačinu i raspored neprijatelja, uputio je 31. jula 1. četu da izvrši napad.

Napadom je rukovodio Petar Matić Dule. Plan je bio da se nekoliko partizana noć ranije uvuče u selo i početkom napada čete da dejstvuju iznutra. Jedan vod je određen da napada na »kasarnu«, a tri grupe od po tri borca u civilnim odelima, sa pištoljem, da izvrše napad na neprijateljska obezbeđenja kod vršalica.

Napad je počeo u 17 časova i razvijao se tačno po planu. Vod koji je napadao na školsku zgradu »kasarnu« brzo je zarobio iznenađenog neprijatelja i zaplenio 1 puškomitraljez i 10 pušaka. Odavde je vod otišao u opštinu i spalio arhivu, među kojom je pronađen spisak simpatizera NOP-a predviđenih za streljanje ili taoce. Svi sa spiska su ubrzo obavešteni, te su neki odmah stupili u odred, a ostali se sklonili.

Grupe koje su napadale neprijateljska obezbeđenja kod vršalica potpuno su ih iznenadile i bez borbe zarobile i razoružale, a vršalice spalile.

U ovom dobro pripremljenom i izvedenom napadu, neprijatelj je imao 2 ranjena i 25 zarobljenih na čelu sa poručnikom; zaplenjena su 2 puškomitraljeza, 20 pušaka sa 1600 metaka i oko 50 bombi. Gubici Podunavskog odreda su bili: 1 poginuo i 2 ranjena. Istovremeno sa napadom na Kraljevce počeo je i napad voda 1. čete na žel. stanicu Kraljevci u cilju vezivanja neprijatelja. Neprijatelj je u toku iste noći sa nekoliko tenkova došao iz Rume u s. Kraljevce, ali se 1 četa već bila povukla.⁶⁸

Ova akcija bila je značajna kako po organizovanosti i načinu izvođenja, tako i po veličini plena (četa je došla do prvih puškomitraljeza), a još više po mestu gde je izvedena (6 km od Rume, snažnog neprijateljskog garnizona). Zato je snažno odjeknula u narodu ovog dela Srema i pojačala prliv novih boraca u partizanske odrede.

Podunavski odred je pored ove izvršio još i sledeće akcije: 10. jula su iskidane TT veze na drumu Ruma — Irig; 12. jula u s. Šašinci zarobljena su i streljana 3 Nediceva petokolonaša; 14. jula je grupa od 19 boraca, koji su izgubili vezu sa odredom kod Beočinskih livada, sačekala 4 žandarma na jednom salašu kod manastira Beš. Prnjavor,

⁶⁸ Zbornik I/6, dok. 52; I/17, dok. 40, 49, 51, 56 i po podacima rukovodilaca ove akcije.

3 ubila 1 teže ranila i zaplenila 4 puške i svu opremu. 18. jula je blizu Iriga na jednom salašu zaplenjena 1 puška i 1 radio-aparat.

19—20. jula posećeno je TT stubova: 29 na drumu s. Vojka — Krnješevci, 7 između Indije i s. Golubinci, 6 između Indije i N. Karlovci, pokidana TT linija između s. St. Banovci i Belegiš. 19. jula zarobljen je u ataru Srem. Karlovaca 1 Nemac folksdojčer; 20. jula ubijen je u sukobu kod Zemuna 1 ustaša. 21. jula izvršen je napad na s. Krčedin gde se nalazilo 20 domaćih Nemaca petokolonaša. Otpor neprijatelja brzo je savladan, 2 stražara u opštini su ranjena, a opštinska zgrada sa arhivom i inventarom zapaljena. U borbi sa ostalim neprijateljskim delovima ubijena su 2 folksdojčera; zaplenjene su 3 puške i onesposobljeno nekoliko vršalica. 22. jula posećena su 23 stuba na železničkoj pruzi Čortanovci — Srem. Karlovci. 23. jula izvršen je napad na s. Slankamen; 24. jula grupa boraca naišla je na zasedu neprijatelja između Iriga i Iriškog venca, gde su poginula 2 partizana, a zarobljene Nada Ljubojević i Spasa Mijatović (kasnije u Irigu streljane). Istoga dana ubijen je 1 ustaša u blizini s. Golubinci. 26. jula je na jednom salašu u blizini Iriga zaplenjeno 5 pušaka i 85 metaka; 27. jula izvršen je upad u s. Neradin, gde su zarobljena dvojica ustaša, od kojih je jedan bio predsednik opštine u s. Kruš. Prnjavor. Istoga dana ranjen je 1 ustaša na drumu između s. Golubinci i Putinci i izvršen neuspeo napad na pustaru Bankovci u blizini Iriga. 28. jula ubijena su 2 domobrana u blizini s. N. Karlovci i zarobljen 1 Nemac u blizini Iriga i ispresecana TT linija između s. Belegiš i St. Banovci. 30. jula posećena je 39 TT stubova na drumu s. St. Banovci — St. Pazova, a 31. jula na drumu s. Belegiš — Surduk.

1. avgusta u 19 časova je 4. četa na drumu N. Karlovci — Stara Pazova sačekala u zasedi kamion sa oko 15 domobrana iz sastava Zemunskog posadnog sata. Četa je kasno otvorila vatru i samo ranila četiri domobrana.⁶⁹ Istoga dana izvršen je napad na finansijsku postaju u s. Surduk, ali bez obostranih gubitaka. 2. avgusta izvršen

⁶⁹ Sava Mali: »Sasani u borbi« — str. 48.

— Zbornik I/17, dok. 30, 37, 39, 45, 49, 51, 71.

je upad u Srem. Karlovce, spaljena opštinska arhiva, uništena TT postrojenja i dve vršalice. U isto vreme je jedan vod u zasedi kod mesta Banstol (k. 223) sačekao neprijateljsku patrolu jačine 6 ustaša iz Pripremne ustaške bojne iz Srem. Karlovaca, koja se kretala zaprežnim kolima između Srem. Karlovaca i Indije. Ustaše su na vatru užvratile vatrom. Posle kraće borbe 1 ustaša je ubijen, 1 ranjen, a ostali su uspeli da se izvuku; zaplenjena je 1 puška.

3. avgusta je na jednom salašu kod Iriga zarobljen i streljan 1 Nemac folksdojčer i zaplenjena 1 puška sa 25 metaka; 5. avgusta izvršen je neuspeo napad na pustaru Bankovci kod Iriga; 7. avgusta izvršen je napad na s. N. Karlovci u cilju uznemiravanja neprijatelja, a 8. avgusta na 10 ustaša koji su obezbedivali žetvu u blizini s. Slankamen. 11. avgusta je u ataru sela N. Banovci zarobljeno i razoružano nekoliko domaćih Nemaca petokolonaša; 13. avgusta ubijen je iz zasede 1 domobran i ranjen 1 Nemac, koji su patrolirali na žel. pruzi Zemun — Batajnica.

22. avgusta 4. četa i jedan vod 1. čete izvršili su napad na neprijateljsku posadu u s. Bukovac (6 km južno od Petrovaradina), koju su sačinjavali vod ustaša iz sastava Pripremne ustaške bojne i grupa domaćih Nemaca petokolonaša. Napad je otpočeo u 2,15 ali nije postignuto iznenadenje, jer je neprijatelj dan ranije saznao o napadu, pripremio se za odbranu i pružio odlučan otpor. Posle borbe od 45 minuta jedinice odreda su se povukle; ranjen je komandir 4. čete sa još jednim drugom. Posle ovoga je u Bukovac došlo 30 domobrana iz Zrakoplovne školske pukovnije kao pojačanje. Sutradan oko 13.20 časova vod 4. čete, koji je ostao na ivici šume kao obezbeđenje, izvršio je demonstrativni napad na s. Bukovac i oko 15 časova čitava neprijateljska posada napustila je selo a sa njom i oko 300 domaćih Nemaca petokolonaša.

24. avgusta razoružano je 6 civilnih stražara na pustari Gladnoš kod s. Maradića i zaplenjena veća količina raznih namirnica. 25. avgusta 15 boraca iz 2. čete iznenadili su po danu domobransku stražu kod Čortanovačkog tunela, na železničkoj pruzi Beograd — Novi Sad — ubili 1 i zarobili 7 domobrana; zaplenili su 7 pušaka, nekoliko bombi i druge

ratne opreme i uništili TT uređaje. 27. avgusta je izvršen napad na 1. satniju 2. novačke pukovnije u s. Popinci, ali bez uspeha jer je neprijatelj pružio jak otpor.⁷⁰

Pored navedenih akcija Podunavski odred je u više navrata oslobođao ili prihvatao grupe omladinaca koji su dobijali poziv za domobransku vojsku.

C) POSAVSKOG ODREDA

Ovaj najmlađi odred Srema izvršio je u ovom periodu najuspešnije akcije, naročito napade na neprijateljske posade u naseljenim mestima.

Delovi odreda, koji se do 28. jula nalazio u fazi formiranja, izvršili su više manjih akcija: 7. jula zarobljen je jedan ustaša iz s. Jarak; 16. jula prekinuta je TT linija s. Surčin — Bežanija (Zemun); 18. i 19. jula spaljena opštinska arhiva, zarobljen jedan milicajac i streljan jedan narodni izdajnik u s. Prhovo; 21. jula razoružan je šumar kod s. Boljevci i posećeno 8 TT stubova na drumu s. N. Slankamen — N. Karlovci. Iste noći izvršen je napad na Žandarmerijsku posadu u s. Progar, gde je 1 žandarm ranjen a 1 ustaša šumar zarobljen. 21/22. jula izvršen je upad u lovački zabran kod s. Dobanovci gde su zarobljena 2 šumara i zaplenjene 2 puške; 23. jula spaljena je u s. Ugrinovci opštinska arhiva i uništena TT linija; 25. jula izvršen je napad na vod domobrana u s. Jakovo, gde je ubijen 1 domobran, a na drumu s. Ogar — Tovarnik posećene TT veze; 26. jula spaljena je u s. Popinci opštinska zgrada sa arhivom i ubijen 1 folksdojčer.

Napad na autobus petokolonaša Pište Pintera

28. jula je jedna desetina na drumu s. Pećinci — s. Dobrinci postavila zasedu autobusu poznatog petokolonaša Pište Pintera iz Rume, koji je saobraćao na liniji Ruma — Zemun. Borci su ubili 2 domobrana i vlasnika autobusa Pintera. Petokolonaši su streljani, a ostali putnici

⁷⁰ Stenograf, reg. 2—7, 2/10—7, 2—11/7 — k. 1992.

— Zbornik I/17, dok. 45, 46, 49, 51, 57, 60, 61, 81.

pušteni; zaplenjene su 2 puške i 2 pištolja sa nešto municije; autobus je spaljen.

Dok je vršen pretres autobusa i legitimisanje putnika, od s. Dobrinci naišao je jedan putnički automobil. Partizani na obezbeđenju sa tog pravca otvorili su vatru, ali je i iz automobila odgovoreno vatrom, te su »putnici« iz automobila uspeli da pobegnu. Partizani su spalili automobil. Kasnije se utvrdilo da je u automobilu bio poznati ustaški rukovodilac Tolj iz Vinkovaca sa još dva agenta.

Obaveštena o ovoj partizanskoj akciji neprijateljska komanda odmah je uputila iz Rume i usputnih sela pojačanje u s. Pećince gde je pohapsila oko 100 stanovnika kao taoce. Poznati fašista Drozd, predsednik opštine Buđanovci izdao je proglas u kome preti spaljivanjem sela Dobrinci, Pećinci i Sibač, ukoliko se ne vrati pomenuti ustaša Tolj. Tolj se vratio jer ga partizani nisu ni zarobili, pa i sela ovog puta nisu spaljena. Posle 14 dana od tog događaja grupa boraca Posavskog odreda izvukla je iz njegovog stana potpisnika proglasa Drozda i streljala, zaplenivši tom prilikom i 1 pušku.

Napad na žandarmerijsku stanicu u s. Šimanovci

Istog dana, 28. jula noću, jedna četa Posavskog odreda napala je žandarmerijsku stanicu od 12 ljudi u s. Šimanovci. Napad je dobro pripremljen, a njegovom uspešnom izvođenju doprinelo je lukavstvo bez koga bi bilo teško likvidirati utvrđenu stanicu.

Sekretar partijske organizacije u s. Šimanovci, koji je dotle legalno živeo u selu, odveo je komandira žandarmerijske stanice u gostioniku, gde su malo kasnije ušla tri partizana iz napadne grupe i pozvali komandira stanice na predaju. Na zahtev da preda i čitavu stanicu, komandir se prvo protivio, ali je na kraju pristao i na čelu partizanske grupe pošao ka stanicu. Došavši do stražara stanice partizani su ga razoružali, a potom su upali u stanicu i zarobili 5 žandarma; 7 je uspelo da se izvuče. Pošto su pokupili oružje (11 pušaka, 2 pištolja i 15 bombi) i drugi materijal (3000 metaka i 70 čebadi), partizani su odveli žandarme izvan sela gde su im poskidali odelo i obuću i pustili na

slobodu. Samo jedan je, kao ustaški zločinac, osuđen na smrt i streljan. Četa nije imala gubitaka.

30. jula izvršen je napad na žandarmerijsku i finansijsku posadu u s. Progar pošto su prethodno prekinute TT linije na drumu s. Progor — Boljevci i s. Progor — Kupinovo. Napad je odbijen, pri čemu su samo dva žandarma ranjena.

31. jula jedna desetina izvršila je napad na domobrane u s. Petrovčiću, zarobila 4 domobrana i 1 ustašu, koji je streljan. Zaplenjene su 4 puške i 1 puškomitraljez, kao i druga ratna oprema.⁷¹

Napad na domobrane u s. Subotiću

Dve desetine Posavskog odreda razoružale su 1. avgusta jurišni vod neprijatelja u s. Subotiću, jačine 35 domobrana koji je obezbeđivao vršidbu. Razoružavanje ovog neprijatelja izvršeno je ovako:

Jedna petorka partizana obukla je ranije zaplenjene žandarmerijske uniforme. Kroz Subotiću je toga dana prošla stvarno takva patrola iz s. Grabovaca prema Ševičevom salašu, pa su je domobrani očekivali da pri povratku svrati malo i kod njih. Za partizansku »žandarmerijsku« patrolu odabrani su borci po rastu slični žandarmima iz stvarne patrole. Pred zgradom gde je bio smešten jurišni domobranski vod, stajao je samo stražar s oružjem, a nekoliko domobrana se dosađivalo bez oružja.

Oko 17 časova partizanska »žandarmerijska« patrola pojavila se u ulici koja vodi prema »kasarni« i običnim »žandarmerijskim« korakom prišla stražaru; pozdravila se s njim i razoružala ga, a nenaoružane domobrane zarobila bez i jedne reči. Stražar je bio zaprepašćen i videći uperenu pušku, od straha nije mogao ništa da predužme. Petorka partizana, sa zarobljenim domobranima, brzo je upala u zgradu, dok su ostali partizani to isto učinili, ali sa druge strane, na zadnji ulaz. Domobrani iz zgrade bili su potpuno iznenadeni. »2. jurišni vod nije imao kuda te se predao«

⁷¹ Zbornik I/17, dok. 81, 38, 39, 45, 46, 49, 51, 71; I/6, dok. 32, 52.
— Stenograf, reg. 1—9/8, k. 1992.

— stoji u izveštaju domobranske komande. Tako su domobrani razoružani bez metka.

Dok su desetine razoružavale domobrane i kupile ostalu opremu u zgradu, pred zgradom su na straži ostala dva partizana očekujući žandarmerijsku patrolu na povratak od Ševičeva salaša. Kada su se žandarmi pojavili, u zgradu je ostalo samo nekoliko partizana da paze na razoružane domobrane, a ostali su se postavili u zasedu oko zgrade pripremljene za odbranu i otvorili vatru na žandarme. Iako iznenađeni, žandarmi su odmah vatrom i odgovorili. Sve je to trajalo kratko vreme, pa su se žandarmi bez gubitaka razbežali, a i partizani su time bili zadovoljni, jer je glavno bilo sačuvati ono što se već imalo u rukama.

Pošto je pokupljen sav plen koji je trebalo poneti (2 puškomitrailjeza, 32 puške, preko 3000 metaka, nekoliko bombi, uniforme 34 zarobljena domobrana, čebad i drugu ratnu opremu), domobranima je uz prisustvo velikog broja seljaka održan govor. Politički komesar Posavskog odreda govorio je o ciljevima narodnooslobodilačke borbe i pozvao domobrane ili da stupe u partizane, ili da ne uzimaju više pušku za borbu protiv njih. Domobrani su izabrali ovo drugo; bez uniforme i obuće otišli su na žel. stanicu s. Budanovci i svuda gde su prošli bili najbolji svedok morala pripadnika oružane sile Nezavisne Države Hrvatske.

Desetine Posavskog odreda su, bez gubitaka, po razoružavanju domobrana onesposobile sve vršalice u s. Subotići, spalile opštinsku arhivu, razoružale seosku miliciju i naredile organima opštine da napuste selo.

Istoga dana izvršen je i napad na žel. stanicu Putinci, gde je ranjen 1 stražar.

Sutradan je diverzantska grupa Posavskog odreda napala putnički voz na pruzi Ruma — Klenak, kod stanice Jarčina. U napadu je ubijen vozovođa, a ranjeni: 1 nemački vojnik teže i 1 belogardejac (ruski legionar) lakše. U ovom vozu je, pored putnika civila bilo 6 nemačkih vojnika i 34 dan ranije razoružana domobrana u s. Subotići.

Istog dana jedinice Posavskog odreda izvršile su upad u s. Mihaljevci, gde je spaljena opštinska arhiva, zaplenjene 2 puške i 1 pištolj, uništene 2 vršalice i zarobljeni opštinski beležnik i načelnik.

Napad na domobrane u s. Popinci

Dva voda iz Posavskog odreda izvršila su 4. avgusta oko 20 časova, napad na jurišni vod (1. peš. pukovnije), jačine: 32 domobrana, 1 oficir i 2 podoficira, koji je obezbeđivao vršidbu u s. Popinci. Znajući za događaj u s. Subotiću, neprijatelj je u s. Popinci bio oprezan pa je očekujući svakodnevno napad, zgradu u kojoj je boravio, dobro utvrdio za odbranu. Partizani su i ovde primenili lukavstvo i kretali se za stokom koja se vraćala sa paše, ali i pored toga nije postignuto planirano iznenadenje. Neprijatelj se uporno branio, a pod ovakvim uslovima, zbog blizine drugih neprijateljskih garnizona, napad je posle dvočasovne borbe obustavljen. Neprijatelj je pretrpio gubitke od 2 ubijena, 6 ranjenih (među kojima 1 oficir i 1 podoficir) i 12 zarobljenih domobrana. Zaplenjeno je: 1 puškomitrailjez, 16 pušaka, 500 metaka, 1 pištolj 10 bombi i drugi ratni materijal. Posavski odred je imao 1 poginulog borca.

Pošto su se partizani povukli, ostatak neprijateljskog jurišnog voda je napustio s. Popinci.

Napad na s. Deč

Jedinice Posavskog odreda su noću 5/6. avgusta izvršile napad na neprijateljsku posadu (10 ustaša i 22 domaća Nemca) u s. Deču. Tri puta je vršen napad. Prvi u 22, drugi u 23 časa i tek trećim napadom posle ponoći partizani su uspeli da razbiju neprijateljsku posadu, ali ih se većina izvukla sa oružjem. Pored ovoga, partizani su spalili opštinsku arhivu.

Gubici neprijatelja su bili: 1 ubijen i 3 ranjene ustaše i 1 Nemac ranjen. Posle ovoga porodice domaćih Nemaca su iz Deča preseljene u Novu Pazovu.

Napad na s. Progar

U noći 5/6. avgusta jedinice Posavskog odreda su izvršile napad i na neprijateljsku posadu u s. Progar. U borbi, koja je trajala čitavu noć, nije postignut uspeh. Ranjen je

samo 1 podoficir. Napad na istu posadu ponovljen je u noći 8/9. avgusta, kada je neprijatelj napustio selo i evakuisao sve domaće Nemce (jedan nemački avion je 10. avgusta bombardovao selo i porušio oko 10 kuća).⁷²

8. avgusta u 10,30 časova na drumu Boljevci — Progar izvršen je prepad na grupu od 5 domobrana, iz sastava 2. sata 1. novačke pukovnije. Ranjen je samo neprijateljski oficir i 1 borac Posavskog odreda. Istoga dana je u s. Petrovčić spaljena opštinska arhiva i streljani opštinski beležnik i blagajnik — oba petokolonaši.

9. avgusta izvršen je upad u s. Ogar, gde je zapaljena opštinska i šumska uprava, ubijen 1 šumar koji je pružio otpor, razoružana 4 stražara i opštinski beležnik petokolonaš i raspuštena okupatorska vlast. Istoga dana je u s. Brestač zarobljen 1 nemački vojnik kod koga je zapanjen ručni mitraljez sa 150 metaka.

11. avgusta izvršen je napad na želizničku stanicu Buđanovci, na pruzi Ruma — Šabac. Stanica, skladište i 1 vagon su zapaljeni i uništeni TT uređaji. Ubijen je šef stanice petokolonaš, a usput je posećeno još 6 TT stubova. U isto vreme je u s. Buđanovci spaljena opštinska arhiva i ubijen načelnik opštine, poznat zločinac Robert Drozd. Istoga dana je u s. Progar zarobljen 1 finans, sa puškom i 100 metaka.

12. avgusta je u s. Brestač spaljena opštinska arhiva i ubijen opštinski blagajnik petokolonaš; 14. avgusta došlo je do sukoba između grupe boraca i 22 žandarma u šumi između s. D. Tovarnik i Grabovci. Posle duže borbe neprijatelj se, bez jednog ranjenog i zarobljenog žandarma, povukao. Poginuo je 1 partizan. 16. avgusta je izvršen napad na neprijateljsku patrolu u blizini s. Šašinci i ubijen 1 domobran; 16/17. avgusta je u blizini s. Ašanja zarobljen 1 šumar, a u s. Mihaljevci spaljeni su ostaci opštinske arhive i raspuštena okupatorska vlast; 17. avgusta su između s. Prhovo i Pećinci oslobođena 23 omladinaca, koje je opštinski beležnik sprovodio u Rumu za domobransku vojsku. Beležnik je zarobljen.⁷³

⁷² Zbornik I/17, dok. 51, 81, 40, 46, 49, 73, 74; I/6, dok. 52.

⁷³ Zbornik I/6, dok. 52; I/17, dok. 49, 50, 51, 57, 60, 81.

Napad na ustašku posadu u s. Vojka

Jedna četa Posavskog odreda je 19/20. avgusta iz tri pravca napadala ustašku posadu u s. Vojka. Napad je počeo u 7 časova uveče i četa je uspela da opkoli opštinsku zgradu u kojoj su se nalazile ustaše. Međutim, ustaše su blagovremeno otkrile približavanje partizana i podelile se na dve grupe. Veća grupa je otišla na tavan, a manja ostala u prostorijama opštine, odakle je pružila jak otpor. Borba je trajala do 2 časa po ponoći i posle neuspelog pokušaja paljenja zgrade četa se povukla ne dovršivši napad, jer je pretila opasnost da pristignu pojačanja neprijatelju iz Stare Pazove. U napadu je jedan ustaša ubijen, a 1 ranjen i zaplenjena 1 puška. Gubici odreda su dva ranjena borca do čega je došlo usled nespretnosti pri ubacivanju bombe kroz prozor zgrade opštine. Bačena bomba se odbila od gvozdene rešetke prozora i ranila komandira i političkog delegata voda.⁷⁴

D) BOSUTSKE ČETE

Novoformirana Bosutska četa ispoljila je u ovom periodu znatnu aktivnost, što je bilo vrlo značajno za širenje NO borbe u ovom delu Srema. Tako je: 16. jula u ataru s. Kuzmića ubijen 1 šumar petokolonaš; 17. jula u s. Privina Glava (ist. od Šida) zaplenjena je od seoskih stražara 1 puška i 1 pištolj, a u s. Višnjevićevo zarobljen i streljan 1 ustaša i zaplenjene 2 puške i 1 pištolj; 23. jula blizu s. Morovića zarobljena su dvojica ustaša i napadnuta žandarmerijska posada u s. Bosutu, ali bez uspeha. 28. jula je jedan vod napao neprijateljsku posadu u s. Bosutu jačine 13 žandarma i 5 finanaca. Oko 20 časova vod je opkolio zgradu i pozvao posadu na predaju, što je ova odbila čak i posle ubacivanja bombi u zgradu. Neprijatelj se uporno branio sve do 4 časa ujutro, kada je počelo da svije i vod se morao povući ne dovršivši akciju. Gubici neprijatelja su bili samo 1 ranjeni žandarm, dok je vod imao 3 poginula borca. Istoga dana su u šumi Klještevici kod

⁷⁴ Zbornik I/17, dok. 57 i 60.

— Stenograf, reg. 1—19/8, k. 1992.

Bosuta zarobljena 2 domobrana i zaplenjene 2 puške. 31. jula je u blizini s. Morovića jedan nemački vojnik ubijen, a 1 zarobljen; zaplenjena je jedna puška.

4. avgusta su u s. Kuzminu zarobljena 4 domobrana koji su obezbeđivali vršalicu. Zaplenjene su 4 puške i ostala vojnička oprema, a domobrani pušteni.

8. avgusta je u s. Lipovac spaljena opštinska i arhiva Pripremne bojne; ubijena su trojica ustaša i zaplenjena 1 puška. 10. i 11. avgusta vršen je napad na s. Morović ali bez uspeha. 16. avgusta su 2 voda napala grupu od 30 ustaša i Nemaca u blizini Lisnika u Bosutskim šumama; neprijatelj je nateran u bekstvo. 22. avgusta Bosutska četa se kod Domuskele na r. Savi sukobila sa 3. bojnom 4. gorskog pešačkog pukovnije i ranila 2 domobrana; 17. avgusta je 1 vod po danu napao oko 30 žandarma u s. Sremska Rača. Iako napadnut po danu i iznenaden, neprijatelj je pružio jak otpor, te se vod posle tročasovne borbe povukao ne dovršivši akciju. Neprijatelj je imao 3 ubijena žandarma, a vod 2 ranjena borca.

Pored toga u toku avgusta Bosutska četa je napala iz zasede 7 žandarma u šumi Klještevica, od kojih je 5 ubila i zaplenila 7 pušaka. Zatim je napala grupu od 10 domobrana između s. Kuzmina i Bosuta koji su obezbeđivali vršidbu. Posle kraće borbe 2 domobrana su ubijena, a 8 zarobljeno i zaplenjeno 10 pušaka. Pored toga sačekana je u zasedi, između s. Morovića i Višnjićeva, grupa od 20 ustaša i u kraćoj borbi 4 ustaše su ubijene a ostale su se povukle; poginuo je 1 partizan. 25. avgusta u šumi kod s. Morovića zarobljen je 1 ustaša.⁷⁵

Pored rezultata postignutih u borbi za žetvu, partizanski odredi i Bosutska četa naneli su neprijatelju i znatne gubitke u ljudstvu i naoružanju. Prema rezultatima u navedenim akcijama, neprijateljski gubici iznose: oko 180 ubijenih, 110 ranjenih i 140 zarobljenih vojnika; zaplenjeno je oko 210 pušaka, 9 puškomitrailjeza, više hiljada metaka i razne druge opreme. Partizanske jedinice su za to vreme imale: oko 6 poginulih, 2 ranjena i 2 zarobljena borca.

⁷⁵ Zbornik I/17, dok. 39, 46, 51, 58, 60, 73.
— Stenograf, reg. 1—13, 14, 19/5, k. 1992.

O situaciji u letnjem periodu govori i neprijatelj. Tako, na primer, Pomorsko redarstvo, odeljenje zapovjedništva Hrvatske mornarice, u svom izveštaju od 14. IX 1942. Glavnom stožeru domobranske NDH,⁷⁶ između ostalog kaže:

1) Raspoloženje naroda u Zemunu, kao i na cijelom području ovog zapovjedništva, slabi.

Razlozi tome su sledeći:

a) Veliki zamah partizanske akcije koji je naneo znatne štete žetvi i poljoprivrednim uredajima i strojevima.

b) Nesposobnost naših domobranksih i ustaških vlasti da tu akciju suzbiju u njenom začetku, tj. još u proleće o.g. kada je postojalo samo jedno veliko žarište u Fruškoj Gori.

c) Sve teže prilike za prehranu u tom toliko bogatom kraju....

2) Zadnjih 2 mjeseca, kako je poznato, znatno je ojačana djelatnost pobunjenika partizana, koji su se znatno brojčano pojačali prebjeglicama iz srpskih sela, a navodno i iz Srbije, Banata i Mađarske, razmiljeli po celom Srijemu sa namjerom da unište žetvu, spreče vršidbu, prikupe oružje i hrane za dalju akciju, da napadaju oružničke i rizničke, pa i željezničke postaje itd. Njihova djelatnost bila nažalost dosta uspješna. Naročito napadno je, kojom lakoćom oni savlađuju naše domobranske, ustaške, njemačko-narodnostne vojne postrojbe. Ubijaju ih, zarobljavaju, ili samo svlače i oduzimaju oružje i opremu.

Zbog nemogućnosti da spreči ili bar umanji sve veću aktivnost partizanskih jedinica, ustaške vlasti, počev od vlade NDH, nosile su se mišlju da iz Srema isele sve Srbe, kao nosioce partizanskog pokreta, računajući da će time likvidirati i sam pokret. Ovome svedoči izveštaj policijskog atašea pri nemačkom poslanstvu u NDH od 9. septembra 1943. god. Glavnoj upravi državne bezbednosti,⁷⁷ gde se između ostalog kaže:

Preduzete mere hrvatske vlade u Sremu i Slavoniji pokazale su, da se u prvom redu srpski deo stanovništva nalazi u partizanima odnosno da ih potpomaže. To se može objasniti postojećim neprijateljstvom pravoslavnog življa prema sadašnjoj Hrvatskoj vlasti. Pored toga ima i Hrvata, kao i delova Slovačke manjine, koji simpatiziraju sa partizanima. Rasmatranje akcija Hrvatske vlade pokazuje, da su iste pre svega uperene na srpski elemenat u Sremu i Slavoniji. Već pre izvesnog vremena postoji sumnja, da hrvatske akcije protiv partizanskog pokreta treba da posluže kao dokaz, da je pravoslavan deo stanovništva kriv za nemire u ovim oblastima.

⁷⁶ Vojnoistorijski institut, reg. 3/34—1, k. 76.

⁷⁷ Vojnoistorijski institut, mikrofilm — L, N/5, br. 300155/56.

Ta se sumnja pojačava gledištima koji vladaju kod policije velikožupanske uprave u Osijeku. Tako se zastupa gledište da partizanski pokret nije komunistički, već čisto srpski, iako pojedini Hrvati sarađuju sa partizanima, i da će dotle biti partizana dok ima Srba u ovim predelima. Šef policije u Osijeku izjavio je, da bi najbolje bilo da se svi Srbi, bez obzira da li su mirni ili ne, treba da iseče, pošto samo na taj način postoji jemstvo, da prestanu partizanske akcije. Treba na tome raditi, da se Srbi u interesu Hrvatske i Nemačkog Rajha iseče...

10. FORMIRANJE INŽINIERIJSKOG VODA I BOLNICE U FRUŠKOGORSKOM ODREDU

Štab Fruškogorskog odreda je u ovome periodu preduzeo i mere u cilju poboljšanja unutrašnjeg reda u jedinicama, regulisanja dužnosti pojedinih rukovodilaca, usavršavanja organizacije odreda i sl., pa je 12. avgusta izdao i naređenje četama, kojim se regulišu ta pitanja.⁷⁸

U pogledu poboljšanja unutrašnjeg rada naređenje tretira; taktičke, higijenske i ekonomске uslove, postupak u slučaju neprijateljskog napada, zabranu ulaska u bivak nepozvanim licima, spavanje ljudstva po borbenim grupama; zabranjuje se svako udaljavanje iz logora; izbeglice se izdvajaju u posebne logore; borbeno obezbeđenje, dežurstvo i promena bivaka; obrazuju se perionice, obućarska radionica, pekara, puškarnica i kovačnica.

Naređuje se: izvođenje vojne i političke nastave (najmanje 4—5 časova dnevno); specifičnost dužnosti drugarica; obaveštajna služba i tajnost priprema akcija. Naglašava se bezuslovnost izvršavanja naređenja, sem onih koja se kose sa linijom narodnooslobodilačkog pokreta. I dalje:

1) Dosadašnja ambulanta nosi naziv bolnica i potčinjena je neposredno Štabu odreda.

2) Formacija bolnice biće sledeća:

a) Lekar, b) politkom, v) ekonom, potreban broj bolničarki, maserka i kuvarica.

3) Usled velike udaljenosti četa ukazala se potreba da se obrazuje u svakoj četi četna ambulanta. — Ustrojavanje četnih ambulanata izvršiće odredski lekar u saglasnosti sa četnim štabovima.

4) Obrazovanje inžinjerijskog voda izvršiće se u sledećoj formaciji: brojno stanje voda iznosiće oko 20 drugova, 1 vodnik i 2 desetara. Vod se deli na 2 desetine i to jedna minerska i jedna pionirska desetina.

⁷⁸ Zbornik I/6, dok. 38.

Formiranje bolnice i inžinjerijskog voda imalo je veliki značaj za razvoj partizanskih jedinica u Sremu. S obzirom da se u odredu stalno povećavao broj ranjenika, naročito težih, a zatim velikih fizičkih napora i načina ishrane i priličnog broja bolesnika, postojeća ambulanta nije mogla da obezbedi brže lečenje i osposobljavanje ovih za borbu. Prva partizanska bolnica u Sremu je, dakle, došla u pravi čas.

Potreba za formiranjem pionirsko-minerske jedinice nametala se još ranije, naročito zbog obuke boraca u stručnom rukovanju pionirsko-minerskim alatom i eksplozivom pri diverzijama na neprijateljske saobraćajne i druge objekte. Inžinjerijski vod je prva jedinica takve vrste u Sremu.

11. NOO I NJIHOVA ULOGA

Rad Partije i svih njenih ogranaka u toku letnjeg perioda bio je vrlo intenzivan. Početkom leta pristupilo se stvaranju narodnooslobodilačkih odbora po svim mestima Srema. Dotadašnja organizacija Narodnooslobodilačkog fronta okupila je široke mase naroda i izvršavala izvesne zadatke iz nadležnosti organa vlasti tj. NOO.

NOO su u mnogim mestima postali centar za okupljanje pripadnika NOP-a, postali su organ narodnog jedinstva u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. Značajna je bila uloga NOO-a u zbrinjavanju partizanskih jedinica i ljudi koji su morali napuštati kuće zbog progona okupatora. Narod je preko NOO davao hranu, odeću, obuću i lekove; odbori su organizovali prikupljanje oružja, smeštaj partizana, skrivanje progonjenih, pomaganje sirotinje itd., a i pomagali partizanskim jedinicama u akcijama, naročito u otkrivanju izdajnika. Narod se obraćao NOO za savet po mnogim pitanjima, a u mestima gde je okupatorska vlast proterana, NOO kao jedini organi narodne vlasti organizuju: narodne straže, čuvanje polja, podelu šuma, masovni politički rad sa narodom itd.

12. ANTIFAŠISTIČKI SAVEZ ŽENA

U toku leta se pristupilo i stvaranju Antifašističkog saveza žena u Sremu, pri čemu se odmah videlo da žene Srema spremno prihvataju obaveze za borbu protiv okupatora i narodnih izdajnika. Već do ovog vremena veliki broj žena, zajedno sa muškarcima, sa puškom u ruci vodi borbu za slobodu svoje domovine. Sada preko svoje organizacije one se politički uzdižu, učestvuju u kolektivnom šivenju i pranju rublja za partizane, spremanju hrane, prikupljanju priloga i sl., a pored toga učestvuju i u radu svih narodnooslobodilačkih organizacija.⁷⁹

Kao što se vidi, oružani ustanak se proširio na sve krajeve Srema. Aktivnost partizanskih jedinica i mesnih partizanskih desetina Srema, posle šestomesečnih borbenih iskustava, odraz je zrele vojne snage, koja broji preko 700 partizana organizovanih u tri odreda i jednoj četi. Okupator, i pored svih nastojanja, ne samo da nije uspeo da ih uništi, već ni da im nanese ozbiljnije udarce. Taktika partizanskog ratovanja (stalni napadi i uznemiravanje, iznenađenja i sl.) pokazala se jedino ispravnom da se može voditi uspešna borba u stalnom operativnom okruženju nadmoćnog neprijatelja. Neprijateljska komanda Srema u svojim izveštajima stalno naglašava da su postojeće snage suviše male za uspešnu borbu protiv partizana i traži pojačanje za »čišćenje« Srema i uništenje partizana. Evo, na primer, kako ceni situaciju u Sremu Ministarstvo državnog domobranstva u svom izveštaju Glavnog stanu pogлавnika od 6. avgusta 1942. godine:⁸⁰

Pravoslavno stanovništvo u duši je složno protiv nas... Prave iznimke su veoma riedke, te stoga i beznačajne... Pravoslavna inteligencija osim riedkih iznimaka, smatra, da ne postoji opasnost od boljševičkog razaranja i u partizanima gleda borce za srbsku slobodu.

Sada se partizani nalaze najvećim dielom u šumi na Fruškoj Gori, a samo manje bande kreću se u ravnicu. O jakosti partizana na Fruškoj Gori ima različitih podataka, koji se kreću od 1000 do 15.000. Međutim, dobiven je iz jednog veoma pouzdanog izvora podatak, da se na Fruškoj Gori nalazi oko 2000 naoružanih i još

⁷⁹ Istorijski arhiv PK CK Vojvodine, dok. 659.

⁸⁰ Zbornik I/17, dok. 43.

oko 1000 nenaoružanih partizana. Osim pušaka imaju i dva bacača mina, a oskudevaju na streljivu. Veoma su odvažni i natječu se u tome...

Među partizanima najviše je domorodaca, ali ih ima iz Bačke i Srbije.

Za vođu određuju se najhrabriji, tj. najdrskiji i najokrutniji.

Predlozi: da se što prije preduzme podhvat s dovoljno sila za temeljito čišćenje Fruške Gore.

Izveštaj je pisan početkom avgusta 1942. godine, znači pre velike neprijateljske ofanzive na Frušku goru i on je uticao na odluku da se krajem međusobno preduzme »podhvat s dovoljno sila za temeljito čišćenje Fruške Gore«. Pored izvesne proizvoljnosti i preterivanja o jačini partizanskih snaga, izveštaj u suštini prikazuje realno stanje u Sremu za taj period.

Isticanje nemoćnosti da se sa postojećim snagama suprotstavi partizanima i stalno traženje pojačanja, zabrinulo je i samog poglavnika. Da bi podigao moral svojim vojnicima i oficirima u Sremu, poglavnik je izdejstvovao kod nemačke komande da se krajem avgusta preduzme akcija za »čišćenje« Fruške gore, i to snagama takve jačine kakve ranije nikada nisu bile upotrebljene u Sremu. Zbog zamašnosti i dužine trajanja ovaj neprijateljski napad je još u toku izvođenja od partizana i naroda nazvan »velika neprijateljska ofanziva⁸¹ na Frušku goru« ili samo »velika ofanziva«, jer ona dominira nad ostalim borbama u čitavoj 1942. godini.

13. »VELIKA OFANZIVA« (25—31. AVGUST)

Aktivnost partizanskih odreda Srema u 1942. godini, naročito u julu i avgustu, ozbiljno je zabrinula okupatorske, a još više ustaško-domobranske vlasti. Likvidacija domobranske satnije kod s. Bukovca i straže kod Vrdnika,

⁸¹ Termin »ofanziva« je upotrebljavan za organizovan neprijateljski napad na partizansku teritoriju sa stupnjevima poredenja: mala, manja, velika, lokalna, opšta-ofanziva. Termin »reakcija« je upotrebljavan za: neprijateljske upade u nebranjena sela, odvođenje i ubijanje naroda, paljenje kuća i pljačkanje seljačke imovine.

zatim jedinica za obezbeđenje vršidbe u selima Kraljevci, Subotić, Popinci i dr., stavilo je neprijatelja pred alternativu: ili veći broj slabijih garnizona koncentrisati u manji broj jačih, ili preuzeti protivakciju većeg obima.

U ovo vreme, naročito krajem jula i početkom avgusta, stalno se u izveštajima okupatorskih vlasti Srema naglašavalo o potrebi preuzimanja protiakcija za razbijanje i uništenje partizana. Tako je veliki župan iz Vukovara, dr Jakob Elicher, 6. avgusta 1942. pisao nemačkom ministarstvu spoljnih poslova⁸² o situaciji u Sremu, gde između ostalog kaže:

Uspesi partizana, raspoloženje srpskog življa, koji je dosada bio miran, ogromno je porastao u korist partizana, pošto u tome vide slabost hrvatske države, usled čega broj partizana stalno raste. Većina Srba koji su pozvati u hrvatsku vojsku priključili su se partizanima. Pošto se do sada nisu mogle sprečiti akcije partizana i da im se energično suprotstavi, to im je ceo Srem potčinjen. Istočno od Šida ne postoji danas ni jedan kutak gde bi se moglo računati na mir i bezbednost. (Podvukao S.S.).

U odnosu na položaj seljaka i njegovu pasivnost na obaveze prema NDH kaže se:

... Pošto hrvatski domobrani nisu u stanju da savladaju partizane pokušava se negiranjem činjenica. Tako sam, na primer, danas primio povjerljiv izveštaj od štaba brigade u Brodu, u kome me obaveštavaju da se raspolaže sigurnim podacima da seljaci sami spaljuju pšenicu da bi izbegli kontrolu...

.....

Situacija se pogoršava još i time što se seljak bez obzira na narodnost, drži potpuno pasivno prema svim od države preuzetim merama.

Zatim dr Elicher citira reči predstavnika seljaštva na jednoj konferenciji održanoj u Srem. Mitrovici:

... Jedan poznati predstavnik seljaštva koji uživa veliki ugled kod ustaša, izjavio je doslovce: »Sa frazom o ustaškom pokretu i nezavisnosti države ne može se kod seljaka ništa učiniti, kada oseća da država radi na njegovu propast. Po najnovijim privrednim merama, pretstoji seljaku slom«.

⁸² Zbornik L/17, dok. 55.

Na kraju svoga izveštaja veliki župan kaže:

Da bi se za ishranu važne oblasti Srema uredilo potrebno je hitno sprovesti akciju pod nemačkim vođstvom. Ako to nije odmah moguće, može se računati na najgore, pošto je danas situacija teža nego u Bosni. (Podvukao S.S.)

Ovakvi i slični izveštaji u kojima se prilično realno iznosi situacija u Sremu i ističe sve veća aktivnost partizana, a naročito vapi za hitnim preuzimanjem akcije i to »pod nemačkim vođstvom«. prinudili su okupatora da zbilja i preduzme takvu akciju (od 25. do 31. avgusta). Neprijatelj je ovu akciju, poznatu kod partizana i naroda Srema kao »velika neprijateljska ofanziva na Frušku goru«, pripremao temeljito i u tajnosti. Nemačka komanda je ovu akciju uzela u svoje ruke, jer su je gorka iskustva iz dotadanjih »akcija« lišila poverenja u ustaško-domobranske komande. Doduše, sada se radilo o akciji protiv znatno jačih partizanskih snaga, zbog kojih se jedinice okupatora nigde nisu osećale sigurne, a samim tim su i njegovi interesi bili ugroženi.

Za izvršenje ove akcije komandujući general i zapovednik Srbije izdao je 21. avgusta 1942. godine sledeću zapovest:⁸³

1) Žarište nemira u Sremu je Fruška Gora. Prema procenama, neprijatelj raspolaže sa oko 2000 naoružanih ljudi, koji se uglavnom nalaze na istočnoj polovini Fruške Gore.

2) Novo grupisanje divizija je iskorišćeno da se sproveđe jedna akcija protiv neprijatelja u Fruškoj Gori. Za ovo je organizovana grupa Borovski.

Trupe:

a) Komandant: generalmajor Borovski, sa delovima Štaba 704. divizije i dodeljenim vodom 521. arm. puka za vezu.

b) *Nemačke trupe:*

734. pešad. puk;

1. batalj. 741. pešad. puka;

1. batalj. 737. pešad. puka sa pridatim kamionima; 13. i 14. vod. pz. kp. f. b. f. (poručnik Hajdenmaher);

654. artiljer. divizion bez 1 baterije;

704. pionirska četa.

c) *Hrvatske trupe:*

potpukovnik Begić,

4 hrvatska bataljona

⁸³ Zbornik I/17, dok. 52.

1 ustaški bataljon,
2 čete nemačkog Ajnzacštafela.

d) *Sadejstvovaće:*

Kraljev.-mađarska dunavska flotila, Vazduhoplovno odeljenje komandujućeg generala i delovi hrvatskog vazduhoplovstva.

3) *Izvršenje poduhvata*

a) *Mere da se neprijatelju oduzme sloboda vršenja pokreta.* Za ovo na tri dana pre izvršenja glavnog udara angažovati:

Zapadnu grupu — koja će se sastojati iz hrvatskih trupa.

Zadatak: Potiskivanje neprijatelja koji se nalazi u zapadnom delu Fruške Gore od... (film se ne može pročitati prim. S.S.) prema istoku, preko puta Ležimir — Sviloš — Dunav, istočno od Suseka, a zatim zaprečavanje duž ovog puta.

Istočna grupa sastavljena od jednog nemačkog i jednog hrvatskog bataljona.

Zadatak: Odbacivanje neprijatelja koji se nalazi u istočnom delu Fruške Gore preko puta Irig — Kamenica prema zapadu, a zatim zatvaranje puta.

b) *Glavni udar*

Napad će se izvršiti između puteva Ruma — Irig — Petrovaradin i Mitrovica — Ležimir — Sviloš i to sa juga prema severu, da bi se neprijatelj bacio u Dunav. Za ovo upotrebiti glavninu nemačkih trupa. Početak napada po mogućству 26. 8. pre podne.

Da bi se osiguralo iznenadenje, transport trupa izvršiti tek neposredno pre početka napada, tako da se akcija može početi odmah po izlasku iz vozova i bez dugog čekanja.

Poduhvat će imati uspeha samo ako se postigne iznenadenje, te stoga sa njim upoznati samo ograničeni broj saradnika. Trupa sme tek u poslednjem trenutku da sazna cilj naređenih pokreta.

4) Kraljevsko-mađarska Dunavska flota 24. 8. preuzima zatvaranje Dunava između Petrovaradina i Neština sa tačkom težišta između Kamenice i Suseka.

5) U pogledu uloge i zadatka vazduhoplovstva dogоворити се са K-dantom vazduhoplovnih jedinica p.pukovnikom Hajenburgom.

6) Viši k-dant jedinica за vezu obezбедиће vezu и са Kraljevsko-mađarskom dunavskom flotilom.

7) За поступак према stanovništvu daju се sledeće namirnice:

a) U ovoј okolini pored Srba živi vrlo mnogo folksdojčera, a osim toga malo Slovaka. Prema dobijenim merodavnim izveštajima, naseljena mesta terorišu malobrojni partizani — nasilnici dok gro stanovništva mirno radi svoje poslove;

b) Streljati svakog ко се нађе са oružjem u ruci ili као помоћник partizana.

c) U brdskim selima uhvatiti sve ustaničko muško srpsko stanovništvo између 17 i 50 godina starosti и sprovesti u prijemni logor Zemun — ukoliko ne буде потребно за zbrinjavanje žetve.

8) O železničkim transportima odmah izvestiti komandanturu transporta Zagreb.

9) Po završetku poduhvata delove 704. divizije uputiti preko Beograda na prostor koji je određen naređenjem 19. 8. 42. br. 4417/42. Istovremeno uputiti 1 batalj. 741. pešad. puka 714. diviziji; dosadašnje njegove zadatke preuzima 1. batalj. 737. pešad. puka.

Zastupa komandujućeg generala i zapovednika Srbije

Dr. Hinghofer s.r.,
general-lajtnant⁸⁴

Nemačke jedinice, koje su dovedene u Srem da učeštвуju u »velikoj ofanzivi« učestvovali su mesec dana ranije u napadu na Kozaru a zatim na Prosaru, Papuk i Psunj, posle čega su pregrupisane i tako iskorišćene za napad na Frušku goru.

A) NEPRIJATELJSKE SNAGE

Saglasno sa navedenom zapovešću komandujućeg generala i zapovednika Srbije, u napadu na Fruškogorski i Podunavski NOP odred učestvovali su sledeće neprijateljske snage:

nemačke:⁸⁵

Pored navedenih u zapovesti generala Hinghofera, još i:

- 1. bat. 724. peš. puka 704. peš. divizije
- Vazduhoplovno odeljenje komandujućeg generala
- Bataljon za osiguranje železničkih pruga (Bahnschutz bataillon)
- 1. četa landensšicen (Landesschützen) bataljona
- 4. i 5. četa 2. pripravnog bataljona »General Laudon« (Bereitschaftsbataillon)
- Dobrovoljačka četa (Freiwilligekompanie)
- 3 (I.P.741) — nemačka 3. četa 741. peš. puka sa pridatim DPO topa 37 m/m
- 6 (I.P.734) — nemačka 6. četa 734. peš. puka
- 1. lovački bataljon,

⁸⁴ Zapovest je dostavljena: štabu »Borovski«, 704. i 714. pd, štabu za naročitu upotrebu — Brod, 1/714 pp. Kraljevskoj mađarskoj flotili.

⁸⁵ Podaci za nemačke jedinice uzeti iz sledećih dokumenata:

- a) Zapovest zapovednika Srbije od 21. VIII 1942. (VII — mikrofilm br. NONW-1127);
- b) Bojna relacija II domobranskog zbora (VII — reg. 18/1—3, k. 54);
- c) Vojnoistorijski glasnik br. 3/52;
- d) Izvod iz istorijata 704 pd (VII — reg. 29/4—5, k. 74/A).

ustaško-domobranske:⁸⁶

- Delovi 4. gorskog zdruga
- 4. gorska pješačka pukovnija koja je imala u svome sastavu 2. i 3. bojnu
- 16. ustaška bojna
- 2. jurišna bojna
- 3. topnička skupina sastavljena od 1. bitnice IV gorskog zdruga i kombinirane haubičke bitnice 5. topničkog sklopa
- Zrakoplovna školska pukovnija
- 5. željeznička stražarska bojna
- ustaška pripremna bojna
- delovi poljoprivredne bojne.

mađarske:

- Kraljevska mađarska dunavska flotila.

Sve navedene neprijateljske jedinice sačinjavale su grupu »Borovski«. Komandant grupe bio je general-major Borovski, komandant 704. peš. divizije.

Ukupna jačina neprijateljskih snaga (grupe »Borovski«) iznosila je oko 18 000 vojnika, podoficira i oficira ne računajući Kraljevsku mađarsku dunavsku flotilu. Neprijateljske jedinice su utvrđene preko navedenih dokumenata, osim za bataljon 724. peš. puka, koji se u navedenoj zapovesti ne pominje ali u podacima za 1942. god. (Voj. ist. glasnik br. 3 za juni 1952) stoji da je on bio u Fruškoj gori u avgustu.

Ukupno brojno stanje je izračunato prema podacima o brojnim stanjima nemačkih jedinica, uzetih iz dokumenata o organizaciji oružanih snaga bivše nemačke vojske u toku 1941. i 1942. godine, prema kojima je štab divizije imao 191; bataljon 810; peš. puk 3140 art. puk 2719; bataljon za vezu 459; inž. bataljon 697 i divizion PT 499 oficira, podoficira i redova.

Za domobransko-ustaške jedinice dobiveni su podaci u Voj. istor. inst. prema kojima je pješačka pukovnija imala 2323; bojna oko 800; satnija 203—229; top. bitnica 106—185 i top. sklop od 2 bitnice 300 vojnika.

Zbog velikog prostora koji je napadom trebalo obuhvatiti i radi uspešnijeg dejstva, komandant grupe »Borovski« je saglasno zapovesti komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, od svih navedenih snaga, formirao tri grupe: Zapadnu (West), Srednju (Mitte) i Istočnu (Ost).

⁸⁶ Zbornik I/17, dok. 52 i 73.

Sastav grupa i zona dejstva

Zapadna grupa (West):

- 16. ustaška bojna sa pridatim topom 37 mm
- 2. jurišna bojna sa pridatim topom 65 mm
- 3. bojna 4. gorske pješ. pukovnije sa pridatim topom 65 mm
- Topnička skupina za pomaganje celog bojnog rasporeda sastavljena od: 1. bitnice 4. gorskog zdruga i kombinirane haubičke bitnice 5. topn. sklopa.
- Pripremna bojna (ustaška)
- delovi Poljoprivredne bojne
- 3.I.R.741. (nemačka 3. četa 741. peš. puka) sa dva pridata PO topa 37 mm
- 6.I.R.734. (nemačka 6. četa 734. peš. puka).

Ovom grupom je komandovao komandant 4. gorskog zdruga.

Grupi je određena zona dejstva: levo — Dunav; desno k. 220 (2 km. ist. od s. Grgurevci) Trešnjevac — k. 388 (6 km sev. od s. Grgurevci) Čerevićki potok, Čerević.

Zadatak grupe je bio: potiskivanje neprijatelja koji se nalazi u zapadnom delu Fruške gore prema istoku, preko puta Ležimir — Svilos — Dunav, istočno od Suseka, a zatim zaprečavanje duž ovog puta.⁸⁷

U odnosu na čitavu operaciju ova grupa je imala pomocnu ulogu.

Srednja grupa (Mitte):

- 734. peš. puk
- 1. bat. 737. peš. puka (sa pridatim kamionima)
- 13. i 14. vod PZ. KP. f.b.f. (tenkovi)
- 1. bat. 741. peš. puka (ili 2. bat. 724. peš. puka)
- 654. art. divizion (3 baterije od po 4 oruđa)
- 704. pionirska četa
- 1. četa landesšicen (Landesschützen) bataljona
- 4. i 5. četa 2. bataljona »General Laudon« (Bereitschaftsbataillon)
- dobrovoljačka četa (Freiwilligekompanie).

⁸⁷ Zbornik I/17, dok. 52, 73.

Pošto je ova grupa predstavljala glavnu udarnu snagu, sastavljenu isključivo od nemačkih jedinica, to je njom neposredno komandovao komandant cele grupe, general-major Borovski.

Ovoj grupi je određena sledeća zona dejstva: levo — desna granica zapadne grupe; desno zap. ivica Iriga — k. 334 (3 km istočno od Vrdnika) — Dobra Voda — k. 329 (3 km sev. od Vrdnika) — selo i žel. postaja Rakovac.

Zadatak grupe bio je da kao glavnina nemačkih snaga na pravcu glavnih udara napada u zahvatu puteva Ruma — Irig — Petrovaradin i Mitrovica — Ležimir, u cilju nabacivanja neprijatelja na reku Dunav.

Istočna grupa (Ost):

- Bataljon Nemaca 724. pp 704. peš. divizije (ili iz 737. pp 717. peš. divizije)
- 2. bojna 4. gorske pješačke pukovnije.

Grupom je komandovao komandant nemačkog bataljona.

Zona dejstva: levo desna granica srednje grupe; desno r. Dunav. Zadatak grupe je: odbaciti neprijatelja iz istočnog dela Fruške gore preko puta Irig — Kamenica, a zatim zatvoriti put.

Snage za osiguranje:

- Bataljon za osiguranje žel. pruge (Bahnschutzbataillon)
- 5. železnička bojna
- Zrakoplovna školska pukovnija.

Ove jedinice su imale zadatak da zaposednu važna mesta na žel. prugama, a zrakoplovna školska pukovnija i neka mesta na desnoj obali r. Dunav u cilju onemogućavanja manevra partizanskih jedinica.

Kraljevska mađarska dunavska flotila imala je zadatak da 24. avgusta preuzme zatvaranje Dunava između Petrovaradina i Neština sa težištem u rejonu s. Kamenica — Susek.

Kao što se vidi, zamisao neprijatelja je bila da sa zapada i istoka pomoćnim snagama potiskuje partizanske jedinice ka srednjem delu Fruške gore, na prostor između druma Ležimir — Svilos — Dunav i druma Irig — Kamenica gde će glavnim snagama izvršiti udar, nabaciti partizanske snage na r. Dunav i tu ih uništiti.

Rasporedom svojih jedinica neprijatelj je sa tri strane stvorio obruč oko Fruške gore da partizanskim snagama ne dozvoli izvlačenje u pozadinu. Glavni udar neprijatelja vodio je pravcem jug-sever radi smanjenja manevarskog prostora partizanskim snagama, jer se na severnoj strani Fruške gore nalazi prirodna prepreka (r. Dunav).⁸⁸

Pored akcije protiv partizanskih jedinica okupator je predviđao i akciju protiv stanovništva Srema, što se vidi i iz navedene zapovesti od 21. VIII 1942. god. gde se naređuje hapšenje svega muškog stanovništva od 17 do 50 godina starosti i sprovođenje istog u prihvatni logor u Zemun. Ovaj deo naređenja će neprijateljske jedinice u potpunosti izvršiti.

U cilju iznenađenja, pomenuta neprijateljska zapovest predviđa transport trupa za akciju neposredno pred početak napada i »da se akcija može početi odmah po izlasku iz vozova i bez dugog čekanja«. Zapovest precizira da se s njom može upoznati »samo ograničen broj saradnika«, a »trupa sme tek u poslednjem trenutku da sazna cilj naređenih pokreta«. Zbog toga je neprijatelj i koncentrisao glavne snage tek par dana uoči napada, u stvari, tri dana posle njegove akcije na planinu Psunj.⁸⁹ Pre toga su u rejon Fruške gore prebačene samo neke ustaško-domobranske jedinice. 17. avgusta prebačena je u Rumu 2. bojna 4. gorske pješačke pukovnije, a 20. avgusta je zapovjedniku 4. gorskog zdruga naređeno da se sa delovima zdruga takođe prebaci u Rumu.

Koncentraciju snaga oko Fruške gore uoči napada neprijatelj je izvršio u sledećim rejonima: Ilok, Neštin, Susek, Erdevik, Bingula, Čalma, St. Divoš, Ležimir, Mandelos, Srem. Mitrovica, Grgurevci, Bešenovo, Jazak, Vrd-

⁸⁸ Početni raspored neprijateljskih snaga prikazan na skici br. 3.

⁸⁹ Ernst Visschaupt, VII — dok. NOKW — 1898; reg. 2/1, k. 70/v.

VELIKA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA NA
FRUŠKU GORU 25-31 AVG. 1942 G.
(Početni raspored snaga)

- Neprijateljski položaji
- Pravci napada neprijateljskih jedinica
- Borbeni položaji partizanskog odreda

Legenda:

- Granica između neprijateljskih borbenih grupa
- Linija dnevnih nastupanja neprijateljskih jedinica
- Pravci izvlačenja partizanskih jedinica

nik, Ruma, Irig, Krušedol, Inđija, Beška, Srem. Karlovci, Petrovaradin, Beočin, Čerević.

Da bi uskladio napad svih jedinica, neprijatelj je odredio linije dnevnog napredovanja, na kojima su se jedinice morale zaustaviti krajem svakog dana. Predviđeno je pet ovakvih linija:

1. Linija (»A«): zapadna ivica s. Kamenica — Crni čot (6 km od Kamenice) — St. Majdan (1,5 km sev. od Vrdnika) — Prnjavor — Jazak — Okop — Varmečki čot (k. 444) — s. Svilos — Parlozi (7 km zap. od s. Čerević).

2. Linija (»B«): Brestovi — ist. ivica s. Ledinci — Zmajevac (k. 453) — Tatarica (k. 465) — Lipov čot (k. 472) — Letenka (k. 454) — Kipovna (k. 361) — Orlovac (k. 338) — s. Banoštar.

3. Linija (»C«): Liparija (k. 236) — 500 m jugoist. od s. Rakovac — M. Gradac (k. 439) — Crvena krečana — k. 470 — Široki cer — Borkovac (k. 299) — Zagrada (1 km zap. od s. Čerević).

4. Linija (»D«): Kruša (k. 142) — Liparija — Matorac — Belo brdo — ist. rub. s. Čerević.

5. Linija (»E«): r. Dunav, od žel. stanice Ledinci do s. Čerević.

B) PARTIZANSKE SNAGE

U avgustu u Fruškoj gori su se nalazili Fruškogorski, u zapadnom delu, i Podunavski NOP odred, u istočnom delu. Posle neuspelog napada na delove ovih odreda u prvoj polovini jula, neprijatelj nije preduzimao ozbiljniji napad protiv partizanskih jedinica u Sremu, verovatno i zbog toga što nije imao dovoljno snage za takav poduhvat. On je bio zato primoran da prati i samo evidentira brzo narastanje partizanskih jedinica i njihove svakodnevne akcije. Takve okolnosti su odredi koristili za intenzivan vojno-politički i kulturni rad. Fruškogorski odred je vreme provodio isključivo u šumi. Njegovih 6 četa, raspoređenih od Crvenog čota do Đipše i Vizića, organizovale su rejone za odbranu, kako u fortifikacijskom, tako i u taktičkom pogledu. Štab odreda, čiji su članovi svakodnevno obilazili čete i pomagali im u radu, nalazio se u središtu rasporeda,

tj. u rejonu 1. čete, gde je instaliran mlin, pekara, klanica; odatle su čete snabdevane hlebom i mesom. Tu je radila puškarska i druge radionice, te je odred živeo, može se reći, prilično sređenim i udobnim životom za ondašnje pri-like. Čete su noću odlazile u akcije, a po povratku u logor ih je čekala topla hrana i odmor.

Takva pasivnost neprijatelja i način života partizana doprineli su da borci, pa i rukovodioci, dođu do zaključka da će napadi neprijatelja, ukoliko do njih i dođe, biti manji i da se mogu odbiti. Jednom reči vladalo je ubedjenje da Frušku goru treba braniti i da je moguće odbraniti, što nije bilo realno niti prema odnosu snaga odreda i neprijatelja, niti prema aktivnosti jedinica i taktici koju su nameravale da upotrebe. Takvo ubedjenje bilo je proizvod neograničenog poverenja u Frušku goru, o koju će se kao o bedem razbiti svaki pokušaj neprijatelja da prodre u nju. Verovalo se čak da neprijatelj neće ni pokušavati da uđe u šumu, da se boji šume, što je bilo, u stvari, potpuno pogrešno shvatanje partizanske taktike i načina ratovanja — ponavljanje ranijih grešaka u odnosu na tu taktiku. Orientacija na odbranu Fruške gore po svaku cenu prilično se osvetila.

Pred terorom neprijatelja u Fruškoj gori se pred neprijateljsku ofanzivu zateklo nekoliko hiljada ljudi, žena i dece. Ova okolnost je još više pojačala orientaciju za odbranu Fruške gore po svaku cenu.

Čete Fruškogorskog odreda imale su pred ofanzivu sledeći raspored.

5. četa zapadno od komunikacije Mitrovica — Ležimir — Svištoš, sa zadatkom da organizuje odbranu pravca od Iluka, s Neština i Suseka.

2. četa takođe zapadno od komunikacije Mitrovica — Ležimir, sa zadatkom da organizuje odbranu pravaca od s. Erdevika i s. St. Divoš.

4. četa je kontrolisala deo Fruške gore od komunikacije Mitrovica — Ležimir na istok do linije s. Planinsko Grabovo — Ravan — s. Mandelos, sa zadatkom da brani pravce koji vode u Frušku goru od Srem. Mitrovice, odnosno s. Ležimira i s. Mandelosa, kao i od sela; Neština, Sušeka, Banoštra.

1. četa istočno od 4. čete do linije s. Čerević, s. Bešenovo, imala je zadatak da brani pravce koji vode u Frušku goru od s. Grgurevci, s. Šuljam, s. Bešenovo, kao i pravce od s. Čerevića i s. Banoštra.

3. četa, istočno od 1. čete, imala je zadatak da brani pravce od s. Jazak, Vrdnika i od Iriškog venca.

6. četa, takođe istočno od 1. čete, imala je zadatak da brani pravce od sela: Beočin, Rakovac, Ledinci, a zajedno sa 3. četom pravac od Iriškog venca.⁹⁰

Štab odreda se nalazio u rejonu 1. čete, između Letenke i Terazije.

Fruškogorski odred je u vreme neprijateljske ofanzive imao oko 350 naoružanih boraca.

* * *

*

Situacija kod Podunavskog bila je slična onoj kod Fruškogorskog odreda: život se normalno odvijao, ali sa manje uverenja u nemogućnost neprijateljskog upada u Frušku goru, pa je i mera opreznosti bila veća. I u rejonu Podunavskog odreda bio je veliki broj izbeglih ljudi, žena i dece, a zbog neobaveštenosti o neprijatelju, odred se početkom ofanzive našao u izvanredno teškoj situaciji.

Uoči samog neprijateljskog napada štab odreda je formirao dve veće udarne grupe i uputio ih u akcije: jednu od 120 izabralih boraca iz sve četiri čete, uputio je u napad na domobransku satniju u s. Popinci, a drugu od 15 boraca u napad na nepr. stražu kod Čortanovačkog tunela. U Fruškoj gori je, zapravo, ostala 1. četa (bez 1. voda) i jedan vod 3. čete. Tako se od 250 boraca, koliko je brojao odred, prvog dana ofanzive pred neprijateljem našlo oko 115 boraca, a od toga skoro polovina nenaoružanih. Dobar broj od ovih 115 boraca bio je na obezbeđenju bolnice i baze za snabdevanje odreda, pa štab odreda nije ni mogao preduzeti neke jače borbene mere, osim što je postavio objavice na uobičajenim mestima: prema s. Grgetegu, s. V. Remeta, kod Brankovog spomenika i u rejonu k. 502 (na Eugenovom putu), prema Iriškom vencu.

⁹⁰ Početni raspored Fruškogorskog PO prema podacima: Đorđa Nikšića, Save Sogića i Vase Vesovića — učesnika u navedenim događajima.

Jedna desetina je postavljena kod Brankovog groba prema Sremskim Karlovcima, a jedna u rejonu raskrsnice šumskih puteva koji vode od V. Remete, Grgetega, Sremskih Karlovaca i Banstola.⁹¹ Štab Podunavskog odreda se nalazio u rejonu Hajdučkog izvora (k. 482).

Štab NOPO za Srem se u ovo vreme nalazio kod Fruškogorskog odreda, a nekoliko članova OK KPJ i OK Skoja kod Podunavskog odreda.

Oba odreda pre početka neprijateljske ofanzive bila su potpuno neobaveštena o pripremanju iste. Fruškogorski odred je tek uoči napada saznao da neprijatelj pridolazi u okolna mesta, ali još uvek nije računao na ofanzivu velikih razmera; Podunavski odred je za napad saznao tek kada je on počeo.

Štab Fruškogorskog odreda je u zadnjem času doneo odluku da će posednu najpogodnije položaje na ivici šume i neprijatelju ne dozvole prodor u Frušku goru ili, ako to nije moguće, da pruže uzastopni otpor do Hajdučkog brega i stvore vreme za celishodniju odluku o daljem dejstvu. Tako je štabovima četa izdato naređenje:⁹²

Neprijatelj raspolaže sa oko 24 hiljade vojnika, koje Nemaca, koje ustaša i Mađara koji pomažu artiljerijom sa Dunava.

Neprijatelj se nalazi u svim okolnim mestima Fruške Gore, a glavne snage koje će vršiti napade nalaze se u Jasku, Vrdniku, Bešenovu, Grgurevcima, Mandelosu, Ležimiru, Divošu i Erdeviku. Pored toga, duž druma Čalma — Veliki Radinci nalazi se više baterija haubica, a s Bačke strane isto tako artiljerija čitavim tokom Dunava.

Odma izvršite pravilnu raspodelu metaka. Naročito pazite na manliher metke, da svaka puška ima podjednako. U slučaju povlačenja napuštati jedan vatreni položaj, a zauzimati drugi. Zadnja tačka povlačenja je Hajdučko Brdo, gde će se dati otpor neprijatelju, a daljnja naređenja će se dobiti. Narod savetujte da se noću izvlači i skriva po kukuruzima.

Kao što se vidi, orijentacija je nedvosmisleno na odbranu Fruške gore, što su svi u odredu smatrali jedino pravilnim rešenjem. Da li je to uistinu i bila pokazao je razvoj događaja.

⁹¹ Početni raspored Podunavskog PO prema podacima Dimitrija Šešerica — učesnika u navedenim događajima.

⁹² Đorđe Nikšić: članak u knjizi »Slobodna Vojvodina« br. 524/1946. god.

Kod Podunavskog odreda

Štab odreda, tek pošto je neprijatelj počeo s napadom, preduzima sve što se moglo sa ostatom odreda. Najjača borbena obezbeđenja bile su desetine prema Sremskim Karlovcima i V. Remeti.

Istočna grupa koja je napadala Podunavski odred u toku 25. avgusta⁹³ nije pokazala naročitu aktivnost, već je samo vršila nasilno izviđanje jačim snagama, što je išlo u prilog Podunavskom odredu. Neprijatelj je toga dana do 14.00 časova izbio na liniju: sev. Irig — Neradin — Grgetag — V. Remeta, a pred mrak, u koloni, izvršio pokret ka Fruškoj gori iz pravca Dobrilovac — Velika Remeta i to snagama jedne čete 2. bojne 4. gorske pješ. pukovnije. Pošto je odbacio partizansku objavnicu sa raskrsnice šumskih puteva, gde su zapadno od V. Remete poginula dva partizana neprijatelj je produžio nastupanje, uglavnom šumskim putem koji vodi ka k. 482. Na nepun kilometar od raskrsnice dočekan je snažnom vatrom partizanske desetine, koja je bila na položaju u zahvatu puta. Ni posle dva sata borbe neprijatelj nije uspeo da ovlada položajem desetine i povukao se na polazne položaje uz gubitke od jednog mrtvog i nekoliko ranjenih vojnika.

Štab Podunavskog odreda, sa prisutnim članovima OK KPJ i OK Skoja za Srem, posle toga procenio je situaciju i oko pola noći doneo odluku da se ovaj deo odreda u toku noći izvuče iz šume u neprijateljsku pozadinu. Ovakva odluka je doneta, jer je situacija u pogledu namera neprijatelja bila potpuno jasna. Odlučeno je da se izvlačenje izvrši u tri grupe: jedna, sa štabom odreda, članovima OK KPJ i skoja i grupom boraca, između s. Neradina i Iriga prema M. Radinci; druga, delovi 3. čete sa zamenikom komandira čete, (Dimitrije Šećerinac Gedža) preko Banstola (k. 225) u pravcu s. Čortanovci; treća grupa, 1. četa (bez voda), prema Irigu.

⁹³ U neprijateljskoj dokumentaciji stoji da je napad na odred počeo 26. avgusta, ali je utvrđeno da je početak bio ranije (najverovatnije 25. avgusta i to izviđačkim jedinicama).

Bolnica, u stvari ambulanta, sa dva teška ranjenika i dva borca za obezbeđenje koji su se dobrovoljno javili, skrivena je na mesto gde se računalo da je neprijatelj neće naći. Ovako je odlučeno i zbog nesigurnih izgleda za izlazak iz šume, jer je neprijatelj zaposeo sva okolna sela, zatim zbog rasterećenja odreda, a još više što se smatralo da će ranjenici u šumi biti najsigurniji.

Civilima koji su se nalazili u šumi, savetovano je da se u toku noći, sa nekoliko naoružanih boraca, pojedinačno i u manjim grupama izvlače u pozadinu neprijatelja. Objasnjeno im je da odred nema mogućnosti (bez opasnosti da bude uništen) da brani šumu i da je glavno sačuvati ljudstvo odreda.

Grupe su odmah posle toga krenule svojim pravcima. Rukovodstvo odreda se bez ikakvih smetnji probilo u pozadinu neprijatelja. Prva četa je između Iriga i s. Neradina naišla na vatrene položaje neprijateljske artiljerije i u kratkoj borbi jedan borac je poginuo, a ranjen komesar čete (Petar Matić Dule). Četa je zatim prešla drum Irig — Iriški venac i izvukla se u neprijateljsku pozadinu. Delovi 3. čete su kolonom pored Brankovog groba i k. 241 stigli blizu Banstola (k. 225) i tu naišli na neprijateljsku zasedu koja je otvorila vatru. Grupa je bila primorana da se vrati u šumu i pri tome su se izgubila dva borca, koji su kasnije poginuli u pokušaju da se sami probiju kroz neprijateljski obruč.

Povratkom u šumu grupa se prvo dogovorila da se podeli u tri manje grupe i da 26. avgust provedu prikriveni na najpodesnijim mestima. Međutim, kada se trebalo razići, borci se nisu hteli odvajati od zamenika komandira čete, pa je konačno odlučeno da se cela grupa u toku dana prikrije na jugoistočnim padinama k. 321 (zapadno od Brankovog groba). Mesto za prikrivanje obrasio je mladom i prilično retkom šumom, a na oko 100 metara vodio je šumski put. Borci su bili raspoređeni tako da mogu prihvati borbu u slučaju potrebe, mada bez većih izgleda na uspeh.

U zoru (26. avgusta) grupa je čula i čitav dan slušala artiljerijsku, puščanu i mitraljesku vatru, koja je sa svih strana bivala čas bliža čas dalja, dok se pred veče nije utišala. U stvari neprijatelj je iz pravca s. Bukovca, Srem-

skih Karlovaca, Banstola, Grgetega, Neradina i Iriga pretresao deo Fruške gore do druma Ruma — Petrovaradin, ne nailazeći na otpor. Otkrivaо je samo zaostale, nenaoružane grupe stanovnika okolnih sela, koje je delom odmah poubijao, a delom odvodio sa sobom — prvo u Zemun, a kasnije u Nemačku. Poginulo je i nekoliko partizana koji su ostali kao obezbeđenje izbeglog stanovništva.

U jednom momentu prikriveni partizani 3. čete videli su kako šumskim putem prolazi jedna neprijateljska kolona. To je bio vrhunac krize u psihičkoj napetosti, ali neprijatelj nije silazio s puta, te je grupa ostala neotkrivena. Pred veče neprijatelja više nije bilo u ovom delu Fruške gore. Partizani su izišli iz svojih skrovišta i odmah, kao i u toku sutrašnjeg dana, preduzeli sve da se pomogne preživelom narodu i sahrane poginuli.

27. avgusta partizanske objavnice su se već ujutro nalazile na svojim ranije navedenim uobičajenim mestima. Neprijatelj se niodkuda nije pojavljivao. 28. avgusta glavnina Podunavskog NOP odreda, koja je pre napada neprijatelja pošla u akciju na s. Popince, vratila se u šumu i odmah pristupila podeli boraca po četama. Svaka četa je otišla u svoj rejon gde je postavila obezbeđenje.

Istočna grupa neprijatelja (jedan nemački bataljon i 2. bojna 4. gorske pješačke pukovnije (u toku 27. avgusta izbila je na planiranu liniju »A« i pomerala se na sledeće linije zavisno od tempa nastupanja Srednje (Mitte) i Zapadne (West) grupe.

30. avgusta ujutro jedna četa iz nemačkog bataljona izvršila je pokret iz Sremskih Karlovaca prema Stražilovu i dalje ka Brankovom grobu sa zadatkom da spreči prikupljanje Podunavskog NOP odreda i zapleni stoku koju je narod ostavio u šumi. Odredska objavnica kod Brankovog groba blagovremeno je uočila pokret neprijatelja i izvestila štab 3. čete. Ovaj je odmah organizovao sa dve desetine posedanje ranije iskopanih rovova u rejonu Hajdučkog izvora, a jednu desetinu je držao u pripravnosti za obilazak neprijateljskog krila i udar u njegov bok.

Neprijateljska četa je, krećući se u koloni, prvo naišla na iznenadnu vatru kod Brankovog groba, gde je pretrpela gubitke od jednog ubijenog oficira i nekoliko ranjenih vojnika. Dok se neprijatelj razvio iz kolone, objavnica je

uspela da se povuče na glavni položaj 3. čete. Pošto se razvio za napad, neprijatelj je dočekan snažnom vatrom desetina kod Hajdučkog izvora. Razvila se žestoka borba koja je trajala puna tri časa. Nemci su nekoliko puta juršali na položaje 3. čete, ali ih je ova upornom odbranom uvek odbacivala nanoseći im osetne gubitke. Videći da sa tim snagama ne može ništa učiniti, neprijatelj se povukao u Sremske Karlovce i u toku dana više nije ni pokušavao da uđe u šumu. Upućen je samo jedan avion koji je mitraljirao ranije položaje 3. čete i bacio nekoliko bombi na mesto njenog dotadanjeg logora, ali bez ikakvih rezultata.

Posle ove borbe, u kojoj je neprijatelj imao 14 ubijenih i 28 ranjenih vojnika, a 3. četa prošla bez gubitaka, doneta je odluka da se Podunavski odred povuče sa Fruške gore, što je u toku noći i učinjeno. Vod 1. čete prebacio se na teritoriju rumskog sreza (glavnina čete se izvukla u noći 25/26. i nije se vraćala u šumu), 2. (bez nekih delova) i 3. četa na teritoriju zemunskog, staropazovačkog i rumskog, a 4. četa na teritoriju sremskokarlovačkog i staropazovačkog sreza. Deo 2. čete, koji se nije ni vratio u šumu posle akcije na Čortanovački tunel, samoinicijativno se prebacio na teritoriju zemunskog sreza. Zadatak svih četa bio je da odmah po dolasku na određeni teren počnu sa akcijama.

U borbama koje je od 25. do 30. avgusta vodio u »velikoj ofanzivi«, Podunavski odred je pretrpeo gubitke od oko 12 naoružanih i 18 nenaoružanih boraca; samo je 5 boraca poginulo u borbi, dok su ostali, zajedno sa narodom i bolnicom, otkriveni u šumi i ubijeni.⁹⁴

Kod Fruškogorskog odreda

Zapadna grupa je otpočela 26. avgusta ujutro napad na položaje 2, 4. i 5. čete Fruškogorskog odreda u sledećem rasporedu (sdesna ulevo):

— 3. četa 741. nemačkog peš. puka pravcem: Đurđevac (k. 294) — Trešnjevac (k. 286) — Kipovna (k. 361);

⁹⁴ Zbornik I/6, dok. 52.

— Stenograf, reg. 2—7, k. 1992

— Sećanja Dimitrija Šešerinka, tada zam. k-dira 3. čete Podunavskog PO.

— 16. ustaška bojna pravcem: manastir Šišatovac — Šugina ledina (k. 357) — k. 350 — Gradina (k. 337) — s. Planinsko Grahovo;

— 3. bojna 4. gorske pješačke pukovnije pravcem: s. St. Bingula — Matorce (tr. 285) — k. 325 — Kunjat — Struge — Široke njive — Sad (k. 308);

— 2. jurišna bojna pravcem: Kratina (k. 208) — Crkvine (k. 244) — Komluš (k. 333) — s. Sviloš — Mačkovac (k. 192).

— Artiljerijska grupa za podršku napada zapadne grupe (West), sastava: 1. bitnica 4. gorskog zdruga i kombinovana haubička bitnica 5. topničkog sklopa, imala je prvi položaj u rejonu Liče pustara (3 km severoistočno od Erdevika), a drugi u rejonu k. 312 (4 km severno od sela St. Divoš), gde se nalazila i 6. četa 734. nemačkog peš. puka, kao obezbeđenje artiljerijske grupe.

Neprijatelj je na svim pravcima otpočeo napad uz jaku artiljerijsku pripremu i stalnu podršku jedinica u toku dana. 1, 4. i 5. četa davale su uzastopan otpor, ali su zbog velike nadmoćnosti neprijatelja u ljudstvu i naoružanju bile primorane na povlačenje. Najžešće borbe vođene su za položaje Matorce (trig. 285), Vučetinac i k. 325, a kasnije za Kunjat i Struge. Polovinom dana neprijatelj je ovладao linijom: Kunjat — Struga — k. 312 — k. 308 — Vučetinac, odakle je produžio nastupanje ka drumu s. Sviloš — s. Ležimir.

Zbog zaostajanja 16. ustaške bojne, krajem dana se pojavila praznina između nje i 3. čete 741. puka, te je neprijatelj odmah preuzeo mere da prazninu zatvori jednim satom ustaške pripremne bojne iz s. St. Divoš i s. Ležimira i delovima Poljoprivredne bojne iz rejona manastira Kuveždin. Neprijateljske posade Iloka i Neština, iz sastava ustaške pripremne bojne, ušle su u sastav 2. jurišne bojne, kao njeno ojačanje.

Kraljevska mađarska dunavska flotila je u toku 26. avgusta podržavala napad zapadne grupe vatrom svoje artiljerije, naročito po položajima u rejonu s. Sviloš (5. čete).

Krajem dana neprijatelj je izbio na drum s. Sviloš — Ležimir, gde je zadržan od delova 2. i 4. čete na položa-

jima; Čotovi (k. 365) — k. 176 — Sad (k. 308), istočno od druma.

Na krajnjem desnom krilu borbenog rasporeda Zapadne grupe, gde su na položaju 4. čete odreda napali 16. ustaška bojna i 3. četa 741. nemačkog peš. puka, svi neprijateljski napadi ostali su bez uspeha. Ovde neprijatelj nije ni ispoljio naročitu upornost verovatno i zbog toga što je čekao ishod borbe na levom krilu grupe i njegovo izbjijanje na drum s. Svilos — Ležimir. Pred mrak 26. avgusta jedinice grupe West su se zaustavile na dostignutim položajima, postupajući tačno po planu operacije.

Štab Fruškogorskog partizanskog odreda je pred mrak naredio 5. četi da se u toku noći probije u pozadinu neprijatelja da tamo otpočne aktivna dejstva i time olakša odbranu ostalih četa u narednom danu. Pokušaj 5. čete da se probije nije uspeo. Štab odreda tada odlučuje da 2. i 4. četu ostavi u odbrani duž komunikacije s. Svilos — Ležimir, a da 5. četom pojača odbranu 1. čete, čime se i sledećeg dana orijentisao na odbranu Fruške gore.

Dok je Zapadna grupa u toku ovog dana ispoljila punu aktivnost, Srednja grupa je vršila samo nasilna izviđanja i zauzela Glavicu (k. 311), severno od s. Šuljam, kao važan polazni položaj za napad. Delovi ove neprijateljske grupe su u toku izviđanja prodrli čak do venca Fruške gore, ali su se odmah i povukli na polazne položaje, što je verovatno učinjeno zbog striktnog pridržavanja plana operacije (trebalo je da, prvo, Zapadna grupa zauzme komunikaciju s. Svilos — Ležimir, Istočna da izbije do komunikacije Irig — Sr. Kamenica i time suze manevarski prostor partizanskih jedinica, pa da onda stupi u dejstvo glavna — Mitte — grupa radi uništenja partizanskih snaga).

27. avgusta ujutro, posle jake pripreme celokupne artiljerije, uključujući i mađarsku Dunavsku flotilu i uz kasniju stalnu podršku ove artiljerije, neprijatelj je preduzeo napad snagama sve tri grupe. Prema utvrđenom planu, zadatak mu je bio da u toku dana izbije na liniju »A« (vidi skicu).

Zapadna grupa sa jedinicama desnog krila napadala je na položaje 4. čete koja je naročito otpor ispoljila u regionu Venac, k. 434 (4 km severozap. od s. Grgurevci)

i k. 388 (1 km zapadno od k. 434), ali se zbog nadmoćnosti neprijatelja i opasnosti da bude okružena, morala povući.

Srednja grupa je napadala na položaje 1. čete koja je pokušala da spreči prodor neprijatelja braneći položaje na ivici šume. Naročito snažan otpor četa je pružila u rejonu k. 305 — Paprenja — Vetrenjača (k. 295 i k. 341) — k. 203. Iako nadmoćniji, neprijatelj je morao da vrši nekoliko jurisa da bi ovladao ovim položajima, posle čega je 1. četa zaposela položaje u rejonu Varmečki čot (k. 444) — Letenka (k. 454) — Cer (k. 426). Sredinom dana kod čete je nastupila ozbiljna kriza. Pretila je opasnost od prodora neprijatelja, što bi dovelo u pitanje održanje čitavog odreda do pada mraka. Zbog toga je komandant Fruškogorskog odreda s jednom desetinom izvršio protivnapad u rejonu Varmečki čot i postigao najveći mogući uspeh — neprijatelj je bio zaustavljen, ali je i poginuo komandant odreda (Gojko Dudaš) a sa njim je neprijatelju pao u ruke i plan odbrane Fruškogorskog odreda, iz koga se pored ostalog moglo videti da će odred zadnju odbranu dati u rejonu Hajdučkog brega.

Neprijatelj je u toku dana izvršio prodor od Bešenovačkog Prnjavora ka Crvenom čotu, gde se nalazio i Štab NOPO za Srem, i time odsekao 3. i 6. četu od ostalih jedinica odreda.

U poslepodnevnim časovima neprijatelj se zadovoljio dostignutom linijom »A«, predviđenom za taj dan: zap. ivica s. Sr. Kamenica — Crveni čot (6. km južno od Srem. Kamenice) — St. Majdan (1,5 km sev. od Vrdnika) — Prnjavor Jazak — Okop — s. Svilos — Parlozi. Levo krilo Zapadne grupe nije ni bilo aktivno ovoga dana, jer je predviđenom linijom ovladalo dan ranije, čime je izvršilo postavljeni zadatak.

U nemogućnosti da se konsultuje sa Štabom za Srem, a znajući da je neprijatelj našao plan odbrane odreda kod poginulog komandanta, kao i procenivši situaciju da je dalji otpor za odbranu Fruške gore uzaludan, štab Fruškogorskog odreda, konsultujući komandire 1, 2, 4. i 5. čete, donosi odluku da se sve jedinice odreda u toku noći probiju iz obruča neprijatelja u njegovu pozadinu i dejstvuju prema konkretnoj situaciji i nahodenju štabova četa.

Svakoj četi dat je pravac proboja i to: 1. četa između s. Šuljam i s. Bešenovo; 2, 4. i delovi 5. čete između s. Ležimira i St. Divoša, i Ležimira i Mandelosa; 3. i 6. četi, koje su bile odsečene, upućeni su kuriri sa naređenjem da za proboj biraju pravce prema sopstvenom nahođenju. Izbeglom narodu je objašnjena situacija i u vezi s njom savetovano da se probija sa jedinicama, po grupama ili pojedinačno — da se izvuku iz šume i da se skriju u kukuruze ili raziđu po selima dok ofanziva ne prođe.

Padom mraka pristupilo se realizaciji odluke štaba Fruškogorskog partizanskog odreda:

— 1. četa, sa grupom izbeglog naroda, uspešno se izvukla određenim pravcem i po izbijanju u rejon s. Veliki Radinci podelila se u dve grupe: veća je otišla u Bosutske šume, prešla u Semberiju i opet se vratila u Bosutske šume; manja (1. vod) je ostala u rejonu s. V. Radinci, predanila, a zatim otišla u jugoistočni Srem.

— 4. četa, takođe sa grupom izbeglog naroda, probila se, prosto provukla, kroz neprijateljski raspored i razmestila se u rejonu između Srem. Mitrovice, Laćarka i s. Mandelosa, gde je predanila.

— 2. i delovi 5. čete, u pokušaju da se izvuku pravcem proboja 4. čete, naišli su na nepr. zasedu u rejonu k. 388 (severoist. od s. Ležimir) i bili primorani da se probijaju po manjim delovima: deo 2. čete preko druma Srem. Mitrovica — Ležimir probio se u rejon Briklava i Ribnjak; deo 2. i 5. čete probio se za 4. četom, a treća grupica ove celine nije se probila već je i dalje ostala u okruženju.

— 3. i 6. četa dobole su naređenje za izvršenje tek oko 3 časa ujutro, pa nisu ni mogle da cene sve pravce izvlačenja. Štab 6. čete, kod koga se nalazio i Štab NOPO za Srem, po prikupljanju u rejonu Lipovog čota (k. 472) izvlačio je četu između s. M. Remeta i s. Beš. Prnjavor. Sa velikim brojem izbeglog naroda četa je naišla na neprijateljsku zasedu i u rejonu V. Ledine pretrpela znatne gubitke, te je bila primorana da se vrati u šumu. Tada je Štab NOPO za Srem odlučio da se četa podeli na grupe od po nekoliko boraca koje će se samostalno probijati izbegavajući susrete sa neprijateljem. Štab 3. čete je odlučio da četa ostane na borcima dobro poznatom terenu. Bilo u

okolnim selima, bilo na pogodnim mestima izvan njih, četa se u potpunosti održala do kraja ofanzive.

Sledećih dana, 28—31. avgusta, neprijateljske snage su iz svih pravaca vršile pokret ka planiranim linijama i na njima ostajale tačno onoliko vremena koliko je to planom ranije bilo predviđeno, bez obzira što su svuda udarale u prazno. Sve jedinice Fruškogorskog odreda (sem manjih grupa i pojedinaca) prethodne noći su se izvukle iz obruča ili dobro prikrile u njemu. Manje grupe ili pojedinci povlačili su se pred neprijateljem izbegavajući borbu. Neprijatelj je na licu mesta ubijao svakog koga bi zarobio, bilo naoružanog borca, bilo seljaka civila koji se nije mogao izvući iz šume.

Neprijatelj je bio ubeđen da se partizani povlače ka Dunavu sa namerom da pređu na ostrvo Mačkov prud a odatle da se prebace u Bačku, ili da se nalaze u istočnom delu Fruške gore. I ovog puta se ispoljila »nemačka tačnost« u striktnom pridržavanju predviđenog plana. Izbijanjem na Dunav, general Borovski naređuje da 4. četa 2. bataljona »General Laudon« izvrši pretres »Mačkovog pruda«. Četa je ovo izvršila, ali bez rezultata. Ustaško-domobranske snage koje su učestvovale u ofanzivi, stavljene pod komandu pukovnika Begića, od 1. do 15. septembra pretresale su Frušku goru, naročito njen istočni deo. Prilikom ovog pretresa fašisti su ubijali, hapsili odvodili u logore i palili kuće mirnog stanovništva fruškogorskih sela. Samo u Čereviću je uhapšeno i odvedeno 118 lica, a opet samo za jedan dan (8. septembra) osuđeno je i streljano u Srem. Mitrovici i Vukovaru 140 ljudi.

D) TOMIČEV TEROR (8. VIII — 16. SEPTEMBAR)

Paralelno sa preuzimanjem mera i akcija protiv partizanskih jedinica, Nemci i ustaše su od početka oružanih borbi stalno preuzimali i pojačavali teror nad stanovništvom sela i gradova, pretežno srpskim. Širenjem i jačanjem NOP-a i partizanskih odreda, a posebno porastom njihove aktivnosti, jačao je i teror koji je dostigao velike razmere potekom žetvenih radova u julu, a najveće dolaskom u Srem specijalnog Pavelićevog izaslanika Viktora

Tomića u avgustu. Jačanjem terora i preuzimanjem specijalnih mera okupator se nadao da će zajedno s vojnim akcijama protiv partizanskih odreda, zastrašiti narod i odvojiti ga od NOP-a, a samim tim i ustank ugušiti.

Pre Tomićevog dolaska centar terora je bila Ruma, a glavni organizator i izvršilac Nemac Anton Bauer. S neposrednim ciljem da omogući pljačku žetve, protiv čega se narod Srema zajedno sa svojim odredima u to vreme svom žestinom borio, ovaj zločinac je na čelu nemačko-ustaških bandi upadao u sela, gde je vršio nečuven teror i pljačku. Tako je samo u drugoj polovini jula i početkom avgusta, pored ostalog, iz sela: Stejanovaca, Jaska, Pećinaca, Dobrinaca, Pavlovaca i Rume oterao preko 500 ljudi i žena, od kojih je veliki broj presudom pokretnog prekog suda streljan.

Kada je zapovešću Pavelićevog glavnog stana od 9. avgusta osnovano »više redarstvo povereništva za veliku župu Vuka« u Vukovaru, na čije čelo je postavljen Viktor Tomić, a za njegovog zamenika Oktavijan Svežić, teror i zločini nad narodom Srema su se naglo povećali. Pošto je zapovešću dobio zadatak »Da smisljenim redarstvenim delovanjem uspostavi mir i red na čitavom području velike župe Vuka«, Tomić je 10. avgusta po dolasku u Srem izdao sledeći proglaš:

Po nalogu glavnog stana poglavnika došao sam u veliku župu Vuka da uspostavim red i mir na čitavom području Srema. Od postojanja Nezavisne Države Hrvatske, hrvatska državna vlast uvek je nastojala da se na području velike župe Vuka sva pitanja reše mirnim putem. Uza sve to jedna grupa zločinaca neće da vi stanovnici ove župe uživate plod vaših muka i vašeg rada. Ja sam došao u ovu župu, da vas oslobodim od ovih zlikovaca.

Dolazim kao prijatelj, koji osjeća za vašu sremsku grudu isto kao i vi. Neću praviti razlike da li je katolik, pravoslavan, evangelik ili koje druge veroispovesti, jer su svi građani pred zakonom jednaki, a moja je zadaća da kaznim prekršitelje ma gde se oni nalazili i ma koje položaje zauzimali. Imam na raspoloženju dovoljno sile, da uništим sve neprijatelje N.D.H. i novog evropskog poretka. Dolazim u čas kad pobedonosne nemačke i savezničke vojske zadaju zadnji udarac Sovjetskoj Rusiji.

Na vama je stanovnici ove župe da pokažete da ste vi uz državu i iz svoje sredine oterate i prokažete vlastima sve zlikovce.

Svakog koji radi protivno stiče zaslужena i neumoljiva kazna.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

VIŠE REBARSTVENO POUJERENIĆTU
ZA VELIKU ŽUPU VUKA

Broj: 1256-42.

PROGLAS

Gniezda odmetnika razbijena su i razpršena.

Narodu se vraća mir, spokojni život i nesmetan rad.

Svatko neka obavlja mirno svoj posao za svoj boljšitak - a za napredak svoje rođene grude i Nezavisne Države Hrvatske, u kojoj živi i kojoj neotudivo pripada.

Gradanska je dužnost svakoga, da se brine za svoj posjed, za svoju obitelj, za svoje životne potrebe.

Iz tih razloga svatko neka se drži svog mjeseta stanovanja u kom neka provodi život dostojan čovjeku, dostojan građanina ove zemlje i države.

Seo ministarstvena mjesto i šume starih područja Fruske Gore proglašuju se

zabranjenim područjem

za slobodno kretanje u bilo kojeg vremenu.

Sei oni, koji će biti zatečeni u zabranjenom području bez posebne dozvole vlasti, biti će kao crnaci odmetnika stričljani.

Viši redarstveni povjerenik

Tomić v. r.

Sl. 6 — Proglas Viktora Tomića organizatora prekih sudova i masovnog hapšenja i ubijanja rodoljuba Srema, avgusta 1942. godine

Ovaj proglašenje je bio signal za početak još dotle neviđenog terora i pljačke naroda Srema, masovnog streljanja i vešanja rodoljuba, koje se pretvorilo u besomučno zločinačko orgijanje Tomićevih izvršilaca uz punu saradnju i podršku nemačke i ustaške vojske i njihovih političkih organizacija. Pošto je otpočela 10. avgusta u Srem. Mitrovici, Tomićeva »akcija« se ubrzo proširila na čitav Srem. Tako su u prvom naletu nastradala mesta: Banoštar, Batajnica, Belegiš, Bešenovo, Bingula, Bukovac, Veliki Radinci, Vizić, Vojka, Vrdnik, Golubinci, Deč, Divoš, Erdevik, Zemun, Ilok, Irig, Jazak, Jarak, Kraljevci, Krušedol, Krčedin, Kuzmin, Kupinovo, Laćarak, Lednici, Mali Radinci, Maradić, Morović, Novi Karlovci, Pavlovci, Pećinci, Rača, Stejanovci i druga, a kasnije i Adaševci, Beočin, Bosut, Buđanovci, Velika Remeta, Grabovci, Grabovo, Grgeteg, Grgurevci, Višnjićevo, Dobrinci, Donji Tovarnik, Jamena, Karlovčić, Kupinovo, Ležimir, Mandelos, Petrovčić, Rakovac, Sviljoš, Čerević, Šašinci, Šuljam i mnoga druga.

Za vreme trajanja ove zločinačke Tomićeve akcije (od 8. avgusta do 16. septembra) ukupno je ubijeno oko 6000 ljudi, žena i dece, a uhapšeno i mučeno preko 10 000, pored velikog broja izvršenih paljevina i besomučne pljačke.

I pored svega toga, kao ni ranije ni kasnije, okupator nije uspeo da ostvari svoje namere — da odvoji narod od partizana i da razbije njihovo jedinstvo, a najmanje da uguši revolt i mržnju prema sebi i svojim slugama. Nije mu pošlo za rukom da ostvari ni svoj neposredni cilj, da opljačka žetvu, jer su upravo u vreme ove njegove akcije partizanske jedinice i narod postigli izvanredne uspehe u borbi za žetvu.

Pred tim i takvim terorom, narod se masovno sklanjao u Frušku goru, pod zaštitu odreda, što je dostiglo kulminaciju upravo pred veliku ofanzivu kad se u Fruškoj gori zateklo nekoliko hiljada ljudi, žena i dece. Ova okolnost je još više otežavala situaciju za odrede i pojačavala orijentaciju za odbranu Fruške gore, po svaku cenu, koja se prilično osvetila.

Pored znatnih gubitaka Fruškogorskog i Podunavskog odreda, najveći gubitak za narodnooslobodilački pokret u Sremu predstavlja pogibija dvojice članova Štaba NOPO za Srem, posebno Stanka Paunovića Veljka, političkog komesara toga štaba.

Komandant Štaba NOPO za Srem Đorđe Marković Đilas, i politički komesar Stanko Paunović Veljko našli su se još u početku neprijateljskog napada u rejonu 6. čete. U noći 27/28. avgusta pokušali su da se sa tom četom probiju iz neprijateljskog obruča, pa pošto u tome nisu uspeli, naredili su 6. četi da se probija po manjim grupama. Slično naređenje izdali su i 3. četi, predajući joj na čuvanje dva ranjenika.

Stanko i Đorđe sa Josipom Hrnčevićem, Nikolom Mojićem, Dušankom Jovičićem, kurirom Franjom i dvojicom ranjenika, uputili su se ka Dumbovu (1,5 km sev. od sela Rakovac). Tu se 31. avgusta od ove grupe odvojio Josip Hrnčević sa ranjenicima i prikrio u jednom čestaru (kasnije, dok je Hrnčević išao po vodu, neprijatelj je pronašao i streljaо ranjenike; Josip Hrnčević je uspeo da se spase i kasnije priključi odredu). Grupa sa Stankom i Đorđem se u toku noći 31. VIII/1. IX prebacila preko žel. pruge Beočin — Novi Sad u Rakovačku adu, spustila do Belengira i pred zoru stigla u rejon Stručice, gde se sklonila u mlad čestar (visok oko 1,5 m). Odlučila je da tu i predani.

Na samom izlazu iz čestara nalazio se Đorđe Marković Đilas, a iza njega ostali. Neprijatelj je 1. septembra pretresajući ovaj teren, prvo naišao na Đordja Markovića, koji je odmah otvorio vatru. Veljko je uzviknuo »Napred u borbu« i svi su istrčali iz čestara. Nastalo je gušanje s neprijateljem. Komandant Đorđe Marković pao je smrtno pogoden; kurira Franju fašisti zarobljavaju, on beži i u bekstvu gine; Stanko Paunović i Dušanka Jovičić uspevaju da se probiju do rita, ali ne mogu dalje; Veljko gine dajući otpor do poslednjeg daha, a Dušanka uspeva da se sakrije pod neko kolje i tu nalazi spas. Nikola Mojić se probija iz blokade i stiže u Frušku goru. Tako su u ovoj

epizodnoj borbi »velike neprijateljske ofanzive« nanoseći neprijatelju zadnje gubitke junački poginuli Stanko Paušović Veljko i Đorđe Marković Đilas — politički komesar i komandant Štaba NOPO za Srem.

U borbama od 26. avgusta do 1. septembra, sa nesrazmerno nadmoćnjim neprijateljem, Fruškogorski odred je pretrpeo gubitke od 30 mrtvih i 6 ranjenih boraca i rukovodilaca. Neprijateljski gubici prema njegovoј dokumentaciji bili su 13 mrtvih i 20 ranjenih vojnika i oficira, a prema našoj 80—90.⁹⁵

Analizirajući »veliku neprijateljsku ofanzivu« mogu se izvesti sledeći zaključci:

1. Iako je odnos snaga bio 18 000 fašističkih vojnika prema 460 partizana, neprijateljski napad nije uspeo ni u odnosu na krajnji cilj (razbijanje i uništenje partizanskih snaga), ni delimično. To dokazuje i činjenica što su oba odreda iz ofanzive izašla sa relativno malim gubicima i očuvanim formacijskim celinama i kratko vreme posle ofanzive nastavila sa akcijama. Ne može se reći da odredi nisu bili oštećeni — pretrpeli su izvesne gubitke, nastupilo je delimično kolebanje, bilo je i pojedinačnih napuštanja jedinica, ali je toga brzo nestalo.

Da se rukovodstvo Fruškogorskog odreda nije u samom početku ofanzive orijentisalo na odbranu Fruške gore, ovaj neuspeh neprijatelja bi bio, može se reći, totalan. Ovakva ocena o neprijateljskom neuspehu je realna, što potvrđuje i on sam u svojim izveštajima. Dok s jedne strane u štampi piše o postignutom uspehu, koristeći to za propagandne ciljeve, dotle u zvaničnim izveštajima govori kako je stvarno bilo. Tako Glavni stan poglavnika izdaje 2. septembra 1942. god. »Obavijest br. 7« gde kaže:

U razdoblju od 26—31. kolovoza ove godine vođena je vojnička djelatnost njemačkih i hrvatskih oružanih snaga u Fruškoj Gori protiv naoružanih pljačkaša koji su se bili тамо s raznih strana pribrali, te odonuda uz nemiravalni pučanstvo i vršili nasilje nad osobama i nad imovinom.

⁹⁵ »Ustaša« — vjesnik ustaškog pokreta br. 38 od 30. IX 1942. god. (u daljem: »Ustaša« br. 38/42).

— Zbornik I/6, dok. 52, I/17, dok. 71, 73.

Djelatnost je dovršena dana 31. kolovoza. Fruška Gora je očišćena od tih pljačkaša. Tokom djelatnosti nabrojano je 369 mrtvih i 1333 zarobljena, dočim je kod vlastitih oružanih snaga bilo 11 mrtvih i 14 ranjenih.⁹⁶

Prema ovome, uspeh je postignut, samo u tome što je Fruška gora očišćena. Međutim, u izveštaju Sekretarijata ministarstva unutrašnjih poslova NDH od 23. IX 1942. god. Glavnom stanu poglavnika,⁹⁷ priznaje se neuspeh, pa se između ostalog kaže:

Poslije provedene rujanske akcije⁹⁸ u istočnom dijelu Fruške Gore ostalo je stanje, obzirom na kretanje akcija partizana, skoro jednak kao što je i ranije bilo.

Vođstvo partizana uspjelo je da se na vreme sa velikim i jakim skupinama povuče iz Fruške Gore u ravnicu, dakle prije nego li su akcije uopće započele.

Stoga je nužno odmah i hitno u ovaj kraj smjestiti jake stalne vojne posade sa zadatkom da iz stanovitih centara neprestano krstare po ugroženim područjima ovog djela Fruške Gore ...

Iz ovog slijedi, da je opšte stanje kretanja i akcija, te grupisanje partizanskih bandi na području Velike župe Vuka nakon provedene rujanske akcije dosta teško, pa je prema tome nužno preduzeti u najkraće vrijeme dobro smišljene vojne mjere, a napose osigurati ugrožena područja sa novim vojnim snagama koje će nastaviti akciju i spriječiti pregrupaciju raspršenih skupina partizana.

Znači, neprijatelj je već 11. septembra morao da preduzima nov napad na Frušku goru koja je, prema »obavijesti« broj »7« očišćena od tih »pljačkaša«. Zato što je »očišćena« traži se postavljanje stalne vojne posade u Fruškoj gori i da se u najkraće vreme preduzmu nove »dobro smišljene vojne mjere«.

2. Partizanski odredi su jedno vreme pružali otpor, zatim se izvukli iz šume, a po završetku neprijateljskog napada i posle sređivanja nastavili sa aktivnošću.

Kako su, u stvari, odredi prošli u ovoj ofanzivi, kakve su posledice i koliko vremena ostale posle ofanzive?

Neke čete su se uspele izvući iz neprijateljskog obruča neopaženo i neoštećeno, neke su delimično bile razbijene,

⁹⁶ »Ustaša« br. 38/42.

⁹⁷ Zbornik I/17, dok. 70.

⁹⁸ Odnosi se na napad Bojne zrakoplovne pukovnije od 11. IX 1942.

izvesni delovi pojedinih četa su ostali skriveni u šumi itd. Gubici su, iako ne brojno, bili veliki za onakve prilike i, zbog svega toga, morale su ostati izvesne posledice u odredima. Neprijatelj je svojom masovnošću, bezobzirnim i divljačkim postupkom nad uhvaćenima u šumi, a posebno nečuvenim zločinima izvršenim nad mirnim stanovništvom okolnih sela, uneo izvesna manja kolebanja kod nekih boraca. Ali to je sve.

Rukovodstvo Fruškogorskog odreda je odmah po prikupljanju preduzelo partijsko-političke, organizacione i disciplinske mere radi što bržeg sređivanja četa i nastavljanja akcija i sve to u vremenu od 10. do 20. septembra, kada je izvršena i prva veća akcija na neprijatelja koji je još krstario vencem Fruške gore, dok je u razdoblju do 20. septembra izvršeno više sitnijih akcija. Posle toga odred je nastavio da živi kao i pre ofanzive, brojno je brže rastao, te se i njegova aktivnost znatno pojačala.

Kod Podunavskog odreda je situacija, kako smo videli, bila nešto drugačija. Njegova glavnina nije bila ni zahvaćena ofanzivom već se vratila tek posle nje, pa je rukovodstvo odreda odmah donelo odluku da napusti Frušku goru i u drugim rejonima pređe u akciju.

Dakle, odredi su pretrpeli gubitke od oko 10% od ukupnog brojnog stanja pa je nastao prekid njihove pune aktivnosti od 1. do 20. septembra, što je imalo dosta teške posledice za odrede, ali nije ugrozilo i njihov opstanak.

Mere partijskog i vojnog rukovodstva za brzo sređivanje naročito Fruškogorskog odreda, bile su brze i efikasne, a posebno odluka da se onemogući kretanje neprijatelja Fruškom gorom. Realizacija te odluke donela je potpuni preokret stanja u odredu; nestalo je straha i neverice u sopstvene snage, vratilo se samopouzdanje i želja za akcijama.

Kod stanovništva sela kroz koja je neprijatelj prošao u kojima je vršio nečuvene zločine, posledice su bile znatno teže nego u odredima. Jedan deo stanovništva je zahvatio strah i krajnja nesigurnost. Preživevši divljačku okrutnost neprijatelja, mnogi ljudi su smatrali da će i odredi biti uništeni, čime bi narod bio lišen svake zaštite ostavljen na milost i nemilost okrutnom neprijatelju. Međutim, kada je narod video da njihovi odredi nisu uništeni, živahnuo je,

mada je zbog straha od ponovnog nailaska neprijatelja jedan deo ostao kraće vreme pasivan. Akcijama odreda i preduzetim merama partijskih organizacija na terenu stanje se normalizovalo i narod je opet, još čvršće, stao uz svoje partizane.

3. Slabosti i greške štabova odreda u toku ofanzive:

a) Štab Fruškogorskog odreda se orijentisao na odbranu Fruške gore, tj. na frontalnu borbu, na najnepovoljniji vid borbe za partizane. U odnosu snaga 40:1 u korist neprijatelja zbilja je bilo besmisleno orijentisati se na frontalno suprotstavljanje. Ovakva orijentacija bila je plod i ranijeg shvatanja da treba braniti Frušku goru, iako su se ranije stečena iskustva plaćala velikim gubicima i teškim posledicama za odred. Štab Fruškogorskog odreda je za svoju odluku dobio i podršku izbeglog naroda iz okolnih sela koji je tražio zaštitu.

Štab Podunavskog odreda je još prvog dana doneo odluku da se u toku noći izvuče iz neprijateljskog obruča, čemu su doprineli članovi OK za Srem. Odred se našao u obruču bez svoje glavnine (bila je izvan obruča), pa je i to diktiralo onakvu odluku.

b) Naročito veliki nedostatak u radu odreda bila je slaba obaveštajna služba. Štabovi odreda su o neprijatelju znali sasvim malo: štab Podunavskog odreda tek je uoči same ofanzive saznao za nju, a štab Fruškogorskog odreda u isto vreme iz oskudnih podataka, zaključio je da neprijatelj sprema jedan od običnih napada koji će se moći odbiti. Takva neobaveštenost odreda omogućila je neprijatelju da iznenadi oba odreda i doprinela da štab Fruškogorskog odreda donese pogrešnu odluku.

Ni jedan štab odreda nije ništa znao o situaciji u drugom odredu niti je postojala bilo kakva međusobna veza, što bi u ovoj situaciji mnogo značilo. Zbog toga je u potpunosti otpalo sadejstvo, koordinacija odluka i akcija i međusobno ispomaganje u ovako teškoj situaciji.

g) Štab NOPO za Srem se, praktično, nije ni osećao za vreme ofanzive. On je jedino pomagao četi kod koje se zatekao da bi se posle i od nje odvojio. Da je ranije bilo dogovora, posredstvom Štaba za Srem, štabovi odreda bi

znali šta treba da rade da bi olakšali situaciju jedan drugom.

d) Nije bilo nikakve veze između Fruškogorskog i Podunavskog sa Posavskim odredom i Bosutskom četom. Ovi poslednji, kada su doznali za ofanzivu, pojačali su svoju aktivnost, ali je to bilo neorganizovano, malo i kasno.

14. REORGANIZACIJA PARTIZANSKIH JEDINICA

Vrhovni štab NOV i POJ je još 9. januara 1942. godine izdao naređenje Fruškogorskom odredu da ubuduće potpada pod Glavni štab Hrvatske, ali naređenje nije sprovedeno, jer sve do avgusta nije postojala nikakva veza između Srema i Slavonije. O naređenju Vrhovnog štaba se govori i u pismu PK KPJ za Srbiju Okružnom komitetu za Srem, koji u junu izveštava PK KPJ za Srbiju da se uprkos svih nastojanja nije uspostavila veza sa »Glavnim štabom Slavonsko-sremskih odreda«. Naređenje je sprovedeno u život tek početkom septembra, posle »velike ofanzive«, a veza štabova NOPO za Srem i 3. operativne zone uspostavljena tek u avgustu, pošto je Štab za Srem primio i naređenje Štaba 3. operativne zone NOPO Hrvatske br. 3—42. od 21. avgusta 1942. godine.⁹⁹

Prema tom naređenju dotadašnji Fruškogorski, Podunavski, Posavski odred i Bosutska četa preformirani su u 3. odred 3. operativne zone Hrvatske, a dotadašnji štab NOPO za Srem u štab 3. odreda. Fruškogorski odred je preformiran u 1. bataljon sa četiri čete, Podunavski u 2. bataljon takođe sa četiri čete, Posavski u 3. bataljon sa tri čete i jednim udarnim vodom, a Bosutska četa i dalje je ostala u zapadnom Sremu.

Posle izvršene reorganizacije, u duhu naređenja Štab 3. operativne zone trebalo je da komanduje sa jedinicama u Sremu no to praktično nikada nije sprovedeno. Razlog ovome bio je velika udaljenost Štaba 3. operativne zone od štaba 3. odreda i teritorije na kojoj su dejstvovale partizanske jedinice Srema. Nije bilo skoro nikakve veze između njih. Krajnja tačka dejstva partizanskih jedinica Slavonije bila je Dilj-gora, a Srema reka Bosut. Znači

⁹⁹ Zbornik I/6, dok. 52, 24, 17; II/2, dok. 96.

između Slavonije i Srema postojao je prostor od oko 100 km bez partizanskih jedinica, ispunjen jakim neprijateljskim garnizonima kao što su: Šid, Županja, Vinkovci, Vukovar, Đakovo i drugi.

Nepostojanje partizanskih jedinica na toj prostoriji bilo je odlučujuće da se između slavonskih i sremskih jedinica i štabova nije mogla uspostaviti veza, sadejstvo i zajedničko komandovanje. Prva veza se morala uspostaviti preko kurira koji je putovao železnicom legalno, kao domobranski vojnik, a posle prijema prvog naređenja i izvršene reorganizacije upućen je u štab 3. operativne zone Josip Hrnčević Steva sa izveštajem o situaciji i stanju partizanskog pokreta u Sremu.

No i pored toga čvršće veze između štabova i borbenog dodira između jedinica nije bilo za sve vreme dok su sremske partizanske jedinice potpadale pod komandu 3. operativne zone.

15. DEJSTVA 3. ODREDA DO PRELASKA GLAVNINE U ISTOČNU BOSNU

Posle završetka »velike ofanzive« na Frušku goru prva polovina septembra je iskorišćena za reorganizaciju, a 1. i 2. bataljon (ranije Fruškogorski i Podunavski odred) su to vreme još iskoristili za otklanjanje posledica ofanzive, za vojno-političko i organizaciono sređivanje. Aktivnost ova dva bataljona u ovo vreme bila je nešto slabija od pređašnje, za razliku od 3. bataljona i Bosutske čete koja je tekla normalno, pa čak i pojačano.

A) DEJSTVO 3. BATALJONA

3. septembra izvršen je napad na neprijatelja u s. Ašanju. U napadu su učestvovali sve tri čete bataljona. Jedan vod 1. i jedan vod 2. čete dobili su zadatak da likvidiraju ustaško uporište u zgradi pošte i opštine. Jedan vod 1. čete postavljen je za obezbeđenje od s. Deč, u kome se takođe nalazio neprijatelj. Jedan vod 2. čete postavljen je za obezbeđenje od s. Kupinovo, gde se nalazila žandarmerijska stanica. 3. četa je imala zadatak da blokira selo, izvrši

pretres petokolonaških kuća, pokupi oružje i izvrši hapšenje petokolonaša koji su se istakli u vršenju zločina nad narodom.

Napad je otpočeo oko 18 časova i trajao do 3 sata ujutro. Dva voda koja su imala zadatku da likvidiraju ustaško uporište u opštini i pošti nisu u tome uspela, jer ih je neprijatelj ranije primetio i dobro se pripremio za odbranu. Borba je bila žestoka, sa obostranim gubicima. U borbi su se naročito istakli upornošću domaći Nemci petokolonaši. Međutim, 3. četa je uspela da ubije 3 petokolonaša i 3 nemačka vojnika i da pohvata nekoliko poznatih petokolonaša, zločinaca, među kojima predsednika opštine Johana Šmita. Pored toga ova četa je zaplenila 18 pušaka i 5 kola razne druge vojničke opreme, 1 motocikl i 2 bicikla.

U 3. bataljonu (Posavskom odredu) je jedan borac poginuo (komesar čete Rajčević Vaso Strina) a dva su ranjena (jedan od njih je bio hrabri komesar bataljon Voja Jovanović Toma, koji je posle 8 dana podlegao ranama).

Dva dana posle napada na Ašanju jedna petorka sačekala je u zasedi između s. Mihaljevci i s. Ašanja trojicu poznatih petokolonaša Nemaca, koji su učestvovali u borbi u Ašanji. Sva trojica su zarobljeni i kao ratni zločinci posle suđenja streljani. Među njima je bio i poznati zločinac Josip Ris. Zaplenjene su 3 puške sa municijom.

U septembru je bataljon nastavio vrlo intenzivno sa izvođenjem akcija. 9. septembra izvršen je napad na domobransku patrolu između s. Šimanovci i Prhovo. Jedan domobran je ubijen, a jedan zarobljen; zaplenjena je jedna puška. Istog dana je izvršen napad na kamion u kome su se nalazili domobrani iz sastava 1. lovačke bojne, na drumu između s. Dobrinci i Popinci. Kamion je uspeo da se pod vatrom probije i produži put sa tri ranjena domobrana. 10. septembra je izvršen napad na žandarmerijsku patrolu u s. Ogar. Zarobljen je jedan žandarm i zaplenjena jedna puška. Poginuo je jedan naš borac, a jedan je ranjen. Istoga dana je spaljena opštinska arhiva i raspuštena okupatorska vlast u s. Pećinci. 13. septembra je u s. Prhovo zarobljeno i posle suđenja streljano 7 petokolonaša na čelu sa opštinskim beležnikom. 15. septembra je spaljena opštinska arhiva u s. Karlovčiću. Istoga dana je izvršen napad na

neprijateljsku posadu (1 sat 2. novačke bojne) u s. Petrovčić. Zarobljena su dva domobrana¹⁰⁰ i zaplenjene dve puške i jedan laki minobacač. 16. septembra su između Rume i s. Obrež zarobljena 2 nemačka vojnika, esesovca i zaplenjene dve puške. 21. septembra na drumu između Sremske Mitrovice i s. Jarak ubijena su dva žandarma koji su sprovodili dva uhapšenika i zaplenjene dve puške i jedan pištolj. U isto vreme su posećene TT veze između ta dva mesta, a od jednog poljara je zaplenjena puška. 22. septembra je spaljena arhiva u s. Ugrinovci. 23. septembra su posećene TT veze između s. Obrež i Grabovci. 24. septembra u s. Vitojevci su od jednog petokolonaša zaplenjene tri puške. 27. septembra je u s. Deč teško ranjen jedan domobranski oficir. 28. septembra između s. Deč i Petrovčić zaplenjen je i uništen jedan auto, a zarobljena dva domobrana i jedan milicioner i zaplenjena jedna puška.

Jedan vod sastavljen uglavnom od omladinaca skojevaca sačekao je 29. septembra u zasedi, na drumu između s. Prhovo i Mihaljevci, jedan neprijateljski kamion u kome su se nalazila četiri nemačka vojnika. Iako su trojica odmah ranjena, kamion je uspeo da prođe zasedu i da ode u s. Mihaljevce nadajući se da će tamo dobiti pomoć. Međutim, i vod je goneći kamion, brzo stigao u s. Mihaljevce, pronašao kamion, ubio ona četiri vojnika i zaplenio tri puške i jedan puškomitraljez.

Do kraja oktobra izvršen je još niz akcija. 30. septembra je spaljena opštinska arhiva i ubijen jedan petokolonaš u s. Brestač. 2. oktobra je na poljskom dobru »Divjak« zarobljen i streljan jedan ustaša i zaplenjena jedna puška. 3. oktobra je izvršen napad na patrolu od 5 žandarma iz s. Progara koji su obezbeđivali granicu duž r. Save, od kojih su dva ubijena a tri zarobljena. Zaplenjene su dve puške, jedan pištolj i tri bombe. Istoga dana su, između s. Ugrinovci i Dobanovci, zarobljena dva neprijateljska vojnika i zaplenjene dve puške, a kod s. Obrež su zarobljena i posle suđenja streljana dva petokolonaša. 5. oktobra je u s. Ogar izvršen napad na patrolu od 20 žan-

¹⁰⁰ Verovatno se radi o demonstrativnom napadu za izvlačenje ova dva domobrana (jedan od njih je Dušan Vukasović Diogen, inače član SKOJ-a — poginuo u Baranji kao komandant divizije i proglašen za narodnog heroja).

darma, od kojih je 7 zarobljeno a zaplenjeno 9 pušaka i 1 puškomitraljez. 6. oktobra je između s. Ogar i Obrež ubijen jedan ustaša i zaplenjena jedna puška. 10. oktobra je izvršen napad na žandarmerijsku posadu u s. Šimanovci. Ranjena su dva žandarma. 12. oktobra su u blizini s. Tovarnika zarobljena tri finansa iz s. Obrež i oslobođena grupa omladinaca pozvana u domobrane, 15. oktobra su zarobljena dva domobrana između s. Obrež i Miškovci. 16. oktobra u zaustavljenom autobusu između s. Šimanovci i Deč zarobljen je jedan žandarmerijski narednik. 17. oktobra su posećene TT veze između s. Ugrinovci i Batajnice. 19. oktobra je između s. Obrež i Grabovci posećeno oko 100 TT stubova. U vezi sa ovim u jednom izveštaju 2. domobranskog zbora se kaže: »Usled ogromne nadmoćnosti partizana popravak porušene linije ne može se izvoditi«. 20. oktobra je između s. Obrež i Grabovci ubijen jedan nemački vojnik. 21. oktobra su posećene TT veze između Zemuna i s. Surčina. 22. oktobra je izvršen napad i spaljena opštinska arhiva u s. Petrovčić. 24. oktobra, u blizini s. Obrež zarobljena su i posle suđenja streljana tri domaća Nemca petokolonaša. 24. i 25. oktobra su u s. Ašanju, od domaćih Nemaca petokolonaša zaplenjene 4 puške. 29. oktobra je u blizini s. Deč zarobljeno 8 domobrana, a u s. Kraljevcu spaljena opštinska arhiva.

Osim toga jedinice 3. bataljona su u ovom periodu vršile napade na neprijateljske posade u selima; Kupinovo, Hrtkovci, Šimanovci, Ašanja, u žel. stanici Kraljevcu, s. Grbovci, u man. u blizini s. Kupinovo i u Dobanovačkom zabranu.

B) DEJSTVO 2. BATALJONA

U ovom periodu 2. bataljon je nastavio sa napadima na neprijatelja kako na svojoj teritoriji, tako i na teritoriji 3. bataljona.

10. septembra jedna četa izvršila je napad na neprijateljsku posadu na Stražilovu kod Srem. Karlovaca, ubila i ranila 13 neprijateljskih vojnika i zaplenila jednu pušku. Istoga dana presećene su TT veze između: Iriga i Rume, s. Krušedola i Iriga, Iriga i Iriškog venca. Takođe je oštećena vodovodna pumpa stanice kod Iriga i presečen elek-

trični vod između Iriga i Vrdnika. 15. septembra je u napadu na železničku stražu u s. Golubinci ubijen jedan folksdojčer. Istoga dana su zarobljena dva žandarma na drumu između s. Krčedina i Beške i zaplenjene dve puške. 21. septembra je spaljena opštinska arhiva u s. Dobrinci i u s. Krnješevci. 21. septembra je jedan vod 4. čete izvršio napad na 8 stražara folksdojčera kod nadvožnjaka na autoputu Zemun — Novi Sad, 1 km južno od Indije; posle kraće borbe jedan stražar je ubijen, jedan teško ranjen, a 6 ih je zarobljeno; zaplenjeno je 8 pušaka, 30 bombi i drugo. Istoga dana je kod St. Pazove zarobljen jedan žandarm i zaplenjena jedna puška. 23. septembra je u s. Krušedolu zarobljen jedan i ubijeno pet petokolonaša, zaplenjeno šest pušaka i presečene TT veze. 24. septembra je između s. Obrež i Kupinovo zarobljeno četiri petokolonaša, zaplenjeno pet pušaka i posećeno 60 TT stubova. 26. septembra su presečene TT veze između s. Kupinovo i Ašanja. 28. septembra je minirana železnička pruga između Stare i Nove Pazove i nanesena manja šteta teretnom vozu koji je naišao. 30. septembra su na r. Dunav kod s. Belegiša zarobljena i razoružana dva finansa, od kojih su zaplenjene dve puške i jedan pištolj. U isto vreme je spaljena opštinska arhiva u s. Belegišu i ubijena dva petokolonaša. 1. oktobra je na železničkoj pruzi između Zemuna i Stare Pazove zarobljeno i razoružano osam neprijateljskih vojnika, a kod s. Batajnica ubijene tri ustaše. Zaplenjeno je 9 pušaka i 4 bombe. 3. oktobra su ubijena dva žandarma i zaplenjene dve puške.

U vezi sa napadom na nemački kamion 29. septembra nemačka komanda je uputila 18. oktobra kaznenu ekspediciju u s. Mihaljevce od oko 80 Nemaca na četiri kamiona i jednim bornim kolima. Čim su upali u selo toga dana ujutro pa sve do odlaska, oko podne istoga dana, vršili su po selu teror, pljačku i ubistva. Između ostalog minirali su i crkvu. Najzad su pohapsili preko 20 ljudi i odveli ih kao taoce. Međutim, mesno rukovodstvo NOP-a je o upadu neprijatelja odmah izvestilo komandu 2. čete 2. bataljona koja se nalazila u blizini sela. U njenom sastavu bio je i jedan vod iz 3. bataljona. Komanda čete je, na osnovu ovog izveštaja, odlučila da postavi zasedu neprijatelju na drumu Mihaljevci — Prhovo. Zaseda je postavljena na

Jarčini kod mosta, tako da je vod 3. bataljona postavljen kod mosta sa zadatkom da otvorи vatru i onesposobi prvi kamion kako bi četa koja je bila i sa jedne i sa druge strane puta odmah otvorila vatru na ostale kamione, a zatim bi svi izvršili juriš i neprijatelja dotukli. Međutim, nije sve išlo kako je isplanirano. Vod 3. bataljona nije otvorio vatru na prvi kamion, jer je dobio obaveštenje da će u njemu biti taoci. Međutim, upravo u prvom su se nalazili minobacači i teški mitraljezi, koji su odmah, kada su prošli zasedu, postavljeni na pogodno mesto i bočnim vatrenim dejstvom onemogućili potpunu likvidaciju neprijatelja. Borba je trajala jedan sat, posle čega se i jedna i druga strana povukla. U ovoj borbi neprijatelj je pretrpeo gubitke od 23 ubijena i 7 ranjenih i jedan kamion je onesposobljen. 2. četa imala je samo jednog ranjenog borca.

1. četa 2. bataljona je 19. oktobra izvršila napad na žandarmerijsku postaju u s. D. Petrovci, u kojoj je bilo utvrđeno i organizovano za odbranu 14 žandarma. Od četiri desetine, koliko je četa imala, dve su vršile obezbeđenje od s. Putinci, a dve napadale. Napad je otpočeo u 23 časa i trajao do 1 čas. Pošto su žandarmi bili dobro utvrđeni i dali odlučan otpor, napad nije u potpunosti uspeo. Četa je zarobila jednog žandarma, jednog milicionera i seoskog ustaškog tabornika. Zaplenjeno je 6 pušaka sa municijom. U isto vreme zapaljena je opštinska arhiva. Posle ove akcije četa se povukla u s. Dobrinci, gde je ostala da predani. Nemačka komanda u Rumi, znajući za napad na s. D. Petrovci i prepostavljući da se četa smestila u s. Dobrinče, još u toku noći je opkolila selo i ujutro zorom počela sa pretresom svake kuće. U isto vreme, čitava četa se nalazila u selu, po bazama koje su bile naročito pripremljene za takva iznenadenja. Pošto su pretresli čitavo selo i nisu ništa otkrili, a kako su bili ubedeni da su partizani u selu, to su pokupili sve mlađe ljude iz sela u crkveno dvorište i tražili, pod pretnjom da će ih streljati, da odaju gde se partizani nalaze. Međutim, sve je to bilo bezuspešno i ništa nisu doznali. Kada su videli da su sva nastojanja uzaludna, odabrali su oko 20 ljudi i oterali u Rumu kao taoce, a ostale su pustili. Ovo najbolje dokazuje ljubav naroda prema svojim partizanima. Treba još podvući da se u tako velikom

selu od nekoliko hiljada stanovnika, nije našao ni jedan izdajnik, pa ni malodušnik u odnosu na pretnje i teror. A dogodilo se i ovo: jedan od seljaka, koji je sa ostalima bio doteran na saslušanje, imao je na sebi dugački zimski kaput i ispred nosa Nemaca uzeo jednu pušku i stavio je pod svoj kaput. Po odlasku Nemaca iz sela doneo je pušku komandi čete rekavši: »Majku im njihovu, uzeo sam im pušku ispred nosa«. Ovaj slučaj rečito govori kako o ođnosti NOP-u i velikom patriotizmu, tako i o hrabrosti ovog naroda.

Jedna četa je 20. oktobra izvršila upad u s. Mali Radinci gde je od domaćih Nemaca i Mađara petokolonaša, zaplenila 8 pušaka i drugog raznog ratnog materijala, a u opštini spalila arhivu.

Jedna četa ovog bataljona je na prolasku za Frušku goru izvršila 28. oktobra napad na ustašku posadu u s. Golubinci, gde se nalazilo oko 20 ustaša regularne vojske i još više naoružanih ustaša civila. Zbog toga što se četa nije mogla duže zadržati i zbog uporne odbrane ustaša, napad nije u potpunosti uspeo, ali je ubijeno šest i ranjena dvojica ustaša. Partizani nisu imali gubitaka. Zaplenjene su 4 puške. 29. oktobra je u s. Vojka spaljena opštinska arhiva, a u pošti uništeni TT uređaji. Iz sela je stupilo u partizane 40 omladinaca koji su dobili poziv za domobrane. Istoga dana je spaljena i opštinska arhiva u s. Krnješevci gde je zarobljen opštinski stražar. 30. oktobra je između s. Surduka i N. Karlovci oslobođena grupa omladinaca koja je dobila poziv za domobransku vojsku, a seoski beležnik koji ih je sprovodio je zarobljen.

Pored ovoga, jedinice 2. bataljona su izvršile još i napad iz zasede na neprijateljsku patrolu u s. Belegišu kod St. Pazove, zatim na grupu od 30 folksdojčera između s. Popinci i Pećinci, napad na stražu kod železničke stanice Golubinci, diverziju na železničkoj pruzi u blizini stanice N. Pazova, napad na neprijateljsku posadu u s. Maradiku i drugo.

U toku skoro čitavog septembra posle »velike ofanhive« neprijateljske jedinice (bojna zrakoplovne školske pukovnije, jedan sat 2. novačke bojne, jedan sat 4. novačke bojne, dva voda 1. lovačke bojne i dve čete nemačke voj-

ske) su stalno krstarile i vršile pretres istočnog dela Fruške gore od Iriškog venca, pa sve do Slankamena. Do većih sukoba nije dolazilo, jer se 2. bataljon nije nalazio u ovom rejonu, već je bilo nekoliko manjih sukoba u kojima su ranjena dva žandarma.

C) DEJSTVO 1. BATALJONA

Prvom bataljonu (raniji Fruškogorski odred) je posle »velike ofanzive« trebalo najduže vremena za sređivanje, jer su kod njega i posledice bile najteže. Situacija za ovaj bataljon je bila utoliko teža, što je neprijatelj posle ofanzive svakodnevno krstario i pretresao pojedine delove šume. U tome je učestvovala Ustaška pripremna bojna Velike župe Vuka i 4. četa 2. pripravnog bataljona »General Laudon«. Da bi se neprijatelj konačno proterao iz Fruške gore, a posle nekoliko manjih sukoba, štab bataljona je odlučio da se 20. septembra postavi zaseda na vencu Fruške gore na mestu Cer (k. 425 — zvano od naroda i partizana »Jabuka«) i da se izvrši napad na neprijatelja koji bude naišao, a on je obično prolazio u grupama jačine 10—20 vojnika. Zasedu je u vidu potkovice postavio Marko Peričin Kamenjar sa jednim vodom odabranih boraca. Kada je naišla neprijateljska patrola (13 ustaša) i ušla u potkovicu, borci voda su otvorili jednovremeno snažnu vatru i sve ustaše pobili osim jednog koji je uspeo da pobegne. Zaplenjeno je 8 pušaka, dosta municije i ostala oprema. Vod nije imao gubitaka.

Pored niza drugih mera preduzetih u cilju sređivanja bataljona posle »velike ofanzive«, ova akcija je doprinela da se bataljon potpuno preporodi i vrati puno samopouzdanje kako borcima, tako i narodu okolnih mesta.

Između 10. i 14. oktobra 1. bataljon se, primetivši pripreme neprijatelja za nov napad na Frušku goru, prebacio u Bosutske šume.

Posle povratka u Frušku goru 1. bataljon je izvršio još nekoliko akcija. Tako je u vremenu od 19. do 21. oktobra izvršio nekoliko napada na neprijateljsku posadu u s. Ležimiru (5. četa 16. ustaške bojne), nastojeći da je primora da napusti ovo partizansko selo, koje je bilo ne-

ophodno za rad organizacije NOP-a. Konačno, posle napada od 21. oktobra, neprijatelj je napustio selo i otišao u s. Divoš. U tim napadima ubijen je jedan, zarobljena dva i ranjena tri ustaše i jedan ustaški podoficir; bataljon nije imao gubitaka. 23. oktobra je izvršen demonstrativni napad na s. Susek 24. oktobra je spaljena opštinska arhiva u s. Pavlovci, a 25. oktobra su u s. Molovinu zarobljena dva petokolonaša.

D) DEJSTVO BOSUTSKE ČETE

Jedan vod ove čete je 26. septembra iz zasede, na nasipu između s. Bosut i s. Martinci, izvršio napad na jaču žandarmerijsku patrolu. Ubijeno je šest žandarma i zaplenjeno šest pušaka sa dosta municije, bez sopstvenih gubitaka. Odmah sutradan se jedan vod sukobio sa jačom grupom žandarma i ustaša. U kraćoj borbi ubijen je jedan žandarm. 28. septembra četa je iz zasede izvršila napad na 40 ustaša i 5 žandarma da bi oslobodila dva partizana koje su ovi nešto ranije zarobili krstareći šumom Kučine, 5 km istočno od s. Morovića. Posle jednočasovne borbe četa je bila primorana da se povuče, ne oslobodivši zarobljene partizane. Ubijen je jedan žandarm i jedan ustaša. Zaplenjene su dve puške. Četa nije imala gubitke. U sukobu jednog voda Bosutske čete sa vodom domobrana (25. sata 6. pješačke pukovnije) 2. oktobra kod mesta Lisačka (severoistočno od s. Jamena) ubijena su četiri domobrana i zaplenjene četiri puške, a četa nije imala gubitaka.

Osim toga Bosutska četa je u ovom periodu izvršila upad u s. Vrbanja, gde je po ustaškim kućama zaplenila 8 pušaka; zatim napala neprijateljsku karaulu na r. Drini u istočnoj Bosni, gde su ubijena dva nemačka vojnika, zaplenjen jedan puškomitrailjez i šest pušaka. U selu Kuzminu su zaplenjene veće količine sanitetskog materijala, a na r. Savi kod Domuskele dva sanduka municije. Izvršen je i napad na vod ustaša u s. Strašinci, koji nije uspeo.

U ovom periodu su jedinice 3. odreda nanele neprijatelju gubitke od oko 150 ubijenih, preko 100 ranjenih i

oko 56 zarobljenih vojnika. Zaplenjeno je: 2 puškomitraljeza, 1 laki minobacač, preko 200 pušaka, oko 50 bombi, nekoliko pištolja i veće količine municije i drugog ratnog materijala.¹⁰¹

16. 6. ISTOČNOBOSANSKA BRIGADA U SREMU

Situacija u istočnoj Bosni je u ovo vreme bila vrlo teška. Četnici su uz pomoć ustaško-domobranksih i nemačkih snaga potpuno preovladali i bili, na toj teritoriji, glavni oslonac okupatoru. U takvim uslovima je 6. istočnobosanska brigada manevrisala i izbegavala jače udarce neprijatelja, ali se u stalnim borbama osipala, a zbog zastrašenosti stanovništva (naročito na Majevici) malo se ili nikako popunjavala. Njene tadašnje snage nisu bile dovoljne ni da uspostave ravnotežu neprijateljskim snagama a kamoli da ih razbiju naročito četnike i da preovladaju na ovoj teritoriji — da stvore uslove za normalan život, rad i razvoj. Zbog toga je Vrhovni štab preko jednog svog člana (Svetozar Vukmanović Tempo) koji se tada nalazio u istočnoj Bosni, uputio naređenje štabu 3. odreda, da ovaj sa jednim svojim bataljonom ojača brigadu. Štab 6. brigade je ocenio da će sa tako ojačanom brigadom moći uspešno da se bori i opstane na svojoj teritoriji. Zbog toga je štab 6. brigade odlučio da noću 5/6. oktobra sa brigadom pređe u Srem. Dva bataljona prebacila su se te noći preko r. Save kod »Lisnika«, dok je treći bataljon ostao u istočnoj Bosni.

Odmah po prelasku Štab brigade je uspostavio vezu sa Bosutskom četom, koja je organizovala ishranu brigade i poslužila joj kao vodič dok se ova nalazila u Bosutskim šumama. Sa brigadom je prešao u Srem i komandant Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, (Uglješa Danilović), koji je produžio za Frušku goru na sastanak sa štabom 3. odreda.

Susret 6. istočnobosanske brigade i sremskih partizana, pored ostalog, pričinio je veliku radost i zadovoljstvo svim

¹⁰¹ Zbornik I/6, dok. 48, 52, 62; I/17, dok. 70, 72, 74, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 87.

— Dokumenat u arhivu VII, reg. br. 23/1—24, k. 13A; 10/1—1, k. 54.

— Stenograf, reg. 1—33/7, k. 1992.

borcima. Ovo je bio prvi susret sremskih partizana sa partizanima nekog drugog kraja, a posebno što je to bila brigada, regularna jedinica NOV i PO Jugoslavije. Zajedničko dejstvo sa borcima takve jedinice ispunjavalo je ponosom svakog borca Srema. Zajednička borba kod Dvorca i upoznata međusobna hrabrost, čvrsto je povezala borce Srema i istočne Bosne. Iskreno i čvrsto drugarstvo, započeto boravkom 6. brigade u Sremu, razvijalo se u zajedničkim borbama u istočnoj Bosni i drugim krajevima kroz naredne dve godine. To svedoče i reči jednog od rukovodilaca 6. brigade.¹⁰²

»Sve je to za borce Brigade, koji su u istočnoj Bosni vodili borbe pod sasvim drugim uslovima, bilo novo i iznenađujuće. Sremci su Brigadu toplo dočekali. Prošla ofanziva (odnosi se na »veliku ofanzivu« prim. S. S.) imala je uspeha samo po tome što je neprijatelj na Fruškoj gori popalio letnje logore, bajte i otkrio nekoliko baza u kojima se čuvala hrana. Čim je brigada otišla na mesto određeno za logorovanje, iz raznih baza izvučena je raznovrsna hrana, koje je bilo u izobilju. Već drugog dana narod iz okolnih sela, naročito iz sela Mandjelos, slao je puna kola hrane. Patrole su noću silazile na salaše oko Mitrovice i dovlačile puna kola meda. Naš III bataljon je naveliko kuvaо halvu. Nastali su dani kojih su se borci VI brigade dugo i dugo sećali. Tako jedinstven narod, srdačan prijem, pažnja kojom su bili okruženi, teško se mogu opisati. Za 15 dana koliko je brigada boravila na Fruškoj gori svi su se borci oporavili, tako da se mnogi nisu mogli prepoznati.«

Napad na sela Vrbanja i Kuzmin

Prelaskom u Srem 6. brigada nije dugo mirovala već je odmah pripremila napade na neprijateljske posade u s. Vrbanja i Kuzmin i to: 10. oktobra sa 1. bataljonom na s. Vrbanja, a 12. oktobra sa 3. bataljonom na s. Kuzmin. U napadu na oba garnizona sadejstvovala je i Bosutska četa.

¹⁰² Rudi Petovar: »Šesta proleterska istočnobosanska brigada«.

Posada u s. Vrbanja se sastojala od jednog voda 27. satnije 6. pješačke pukovnije i oko jednog sata domaćih ustaša. Cela posada je bila smeštena u školi, gde se u momentu napada (oko podne) održavala nastava.

Štab 1. bataljona 6. brigade je napravio plan po kome su čete dobile zadatke i to: 2. četa da napada sa severa drumom koji od Vinkovaca kroz s. Vrbanju vodi za Brčko; 1. četa da napada sa istočne strane (za obe čete glavni objekt napada bila je škola). 3. četa je zadržana u rezervi, a ujedno je imala i zadatak da obezbeđuje od s. Soljani gde se nalazio neprijatelj. 4. četa je dobila zadatak da obezbeđuje od Vinkovaca i žel. pruge Vinkovci — Brčko.

Postavljeni zadatak najbolje je izvršila 2. četa, čiji se komandir poslužio varkom i sa četom neopaženo približio školi. On je prikupio seljačka kola, rasporedio ih širinom puta i uputio prema školi. Za kolima je nastupala četa, koja se sasvim približila školi i, iznenadivši neprijatelja, odmah ubila oko 10 ustaša koji su stajali pred školom. Ustaše i domobrani koji su bili u školi brzo su se snašli i organizovali odbranu iz zgrade, tako da 2. četa nije uspela da prodre u nju. Pošto su se u prizemlju nalazila deca, a na spratu neprijatelj, partizani nisu ni mogli niti hteli da bombama izvrše prođor, u zgradu ili da je zapale. Neuspelu je doprinelo i to što je 1. četa zakasnila sa napadom.

Napad je obustavljen, škola blokirana, te je organizovano izvlačenje hrane i drugog materijala iz mesta. Za vreme izvlačenja materijala neprijatelj je uspeo da se sredi i postavi mitraljez na crkveni toranj, sa koga je imao odličan pregled na sve strane. U isto vreme 3. četa je bila iznenadena pojmom neprijatelja iz s. Soljana, ali je ipak uspela da ga zadrži. Pošto je plen uglavnom bio izvučen, komanda bataljona je naredila povlačenje, kojom prilikom je bataljon pretrpeo gubitke od tri poginula i sedam ranjenih boraca. Neprijatelju su naneti gubici od 15 ubijenih i ranjenih vojnika. Zaplenjena su 2 puškomitraljeza, 20 pušaka, nekoliko sanduka municije i dosta druge ratne opreme.

Napad 3. bataljona 12. oktobra na neprijateljsku posadu u s. Kuzminu jačine jednog voda Nemaca, u stvari

je bio upad u selo, blokiranje zgrade u kojoj se neprijatelj nalazio i izvlačenje hrane i drugog materijala iz sela. Bataljon je takođe zaposeo raskrsnice i izlaze iz sela. U međuvremenu je naišla jedna nemačka patrola, koja je uništena. Pred zoru se bataljon povukao iz sela i predanio u šumi Klještevica. 13. oktobra bataljon je u zasedi sačekao jedan kamion sa ustašama na drumu između s. Kuzmina i Bosuta; sedam ustaša je ubijeno i nekoliko ranjeno, a kamion je zapaljen; poginula su dva partizana.

Borba u Bosutskim šumama kod Dvorca

Posle napada na s. Vrbanju i Kuzmin neprijatelj nije ostao pasivan, već je otpočeo pripreme za napad na 6. brigadu, 1. bataljon III odreda (u međuvremenu je stigao iz Fruške gore) i Bosutsku četu, u cilju njihovog okruženja i uništenja. Neprijatelj je izvršio koncentraciju nemačkih i ustaških jedinica u selima Sremska Rača, Bosut, Višnjićevo, Morović, Jamena i Brčko. Kada su štabovi 6. brigade i 1. bataljona dobili podatke o ovome, odlučili su da se sa svim jedinicama prebace u Frušku goru.

14. oktobra pre podne 6. Brigada i 1. bataljon 3. odreda krenuli su iz rejona Kovanluka prema Dvorcu. Prema s. Sremska Rača i Višnjićevo ostavljene su dve čete — jedna iz sastava brigade i jedna iz 1. bataljona 3. odreda — sa zadatkom da pogodnim dejstvima zadržavaju neprijatelja. Jedna četa iz brigade nalazila se kod Domuskele na r. Savi.

Istoga dana pre podne jedan nemački bataljon (dve čete) krenuo je iz s. Jamena Filipovim putem prema Dvorcu gde je došlo do sukoba nešto posle 12. časova. Neprijateljska patrola (prethodnica) ubrzano je pobijena iz neposredne blizine, pa iznenadeno glavnina nemačkog bataljona nije imala vreme da se razvije za borbu, već je zaposela kanale duž Filipovog puta i odatle pružila žilav otpor. 1. bataljon 6. Brigade i 1. bataljon 3. odreda su tada izvršili juriš na čelo, dok je 3. bataljon brigade izvršio napad na začelje glavnine nemačkog bataljona. Nastala je žestoka borba koja je trajala od 13 do 18 časova. Posle nekoliko obostranih juriša i borbi prsa u prsa, nemački ba-

taljon je bio potpuno razbijen; samo manji njegov deo je uspeo da se izvuče prema s. Jamena.

U ovoj retko žestokoj i upornoj borbi, u kojoj su obe strane, a naročito neprijatelj, pretrpele znatne gubitke borci brigade i 1. bataljona 3. odreda su pokazali veliku hrabrost, kao i veliku upornost i snalažljivost.

U ovoj borbi Nemcima su naneti gubici od oko 80—100 ubijenih i toliko ranjenih vojnika.¹⁰³ Zaplenjena je čitava komora nemačkog bataljona, 2 minobacača sa 150 mina, 4 puškomitrailjeza, 2 prsna mitraljeza, veći broj pušaka, oko 10 000 metaka, 1 radio-stanica, 100 šinjela, oko 100 čebadi i drugo. Jedinice 6. brigade, 1. bataljona i Bosutske čete pretrpele su gubitke od 13 pогinуliх i 15 ranjenih boraca.

Kada je počela borba kod Dvorca, iz Višnjićeva je neprijatelj pošao prema njemu. Dve partizanske čete na tom pravcu uspele su, vodeći upornu borbu, da ga zadrže do pada mraka i ne dozvole mu da pruži, pomoć svojim jedinicama.

Posle borbe kod Dvorca 6. brigada i 1. bataljon 3. odreda su se prikupili u šumi Naprečava (južno od s. Lipovac), gde su boravili u toku 15. i 16. oktobra i izvršili pripreme za prebacivanje za Frušku goru. Pokret ka Fruškoj gori jedinice su, neometane od neprijatelja, izvršile noću 16/17. oktobra zaobilazeći s. Batrovci, zatim između s. M. Vašice i Adaševci, preko r. Bosuta i železničke pruge Šid — Sremska Rača, da bi u zoru izbila na železničku prugu Beograd — Zagreb kod stanice Bačinci. Ovde je neprijateljska posada sa železničke stanice Bačinci zaposela prugu, sačekala kolonu i otvorila vatru. Kolona se razvila za borbu, izvršila juriš, rasterala neprijatelja, prešla prugu i produžila marš (u toku 17. oktobra). Razbivši neprijateljsku zasedu na drumu Ilok — Erdevik, kolona je 18. oktobra stigla u Frušku goru i razmestila se u rejonu Venac (k. 451) — Hajdučki breg (k. 452).

Na putu za Frušku goru poseban problem su predstavljali ranjenici. Kako su prevoženi zaprežnim kolima

¹⁰³ Vojnoistorijski institut, dok. 15/1, k. 14; dok. 31/2, k. 52; dok. 1/3, k. 40/F.

— Zbornik I/6, dok. 48, 52

koja se zbog kanala nisu mogla kretati izvan puta, odlučeno je da se sa njima prođe kroz selo Batrovci, gde se nalazi ustaški garnizon. Pribeglo se lukavstvu, koje prevazilazi običnu hrabrost. Jedan vod boraca sa komandirom, koji je pomalo znao nemački, preobučen u nemačke uniforme, bio je pratinja ranjenika. Kada je kolona ranjenika stigla u selo, komandir »Nemac« energično je uklonio ustaše sa druma i produžio put za kolonom brigade i 1. bataljona 3. odreda koji su u isto vreme marševali zaobilazeći ovo selo. Za slučaj da su ustaše otkrile ovu prevaru, bilo je predviđeno da brigada i bataljon izvrše upad u selo i omoguće dalji pokret ranjenicima.

17. PREBACIVANJE U ISTOČNU BOSNU

Posle avgustovske ofanzive na Frušku goru i izvršene reorganizacije, partizanski pokret u Sremu uzimao je sve većeg maha, pa analogno tome i odred se naglo povećavao. Krajem oktobra 1942. godine 3. odred je imao preko 800 naoružanih boraca organizovanih u tri bataljona i jednu četu. Priliv dobrovoljaca je bio stalno veliki, no odred zbog nedostatka oružja nije sve ni mogao prihvati. Primao je onoliko koliko je u akciji zaplenio pušaka, a stalno je držao izvestan broj nenaoružanih kao rezervu. Jesen je uveliko odmicala, zima se približavala. Pred rukovodstvom Partije i odreda postavljao se problem kako dalje raditi u odnosu na razvoj partizanskih jedinica u Sremu.

S obzirom na postojeću nadmoćnost neprijateljskih snaga i njihov raspored, kao i stepen razvoja NOP-a i partizanskih jedinica, i pored relativno malog prostora, u letnjem pa i u jesenjem periodu jedinice su mogle vršiti uspešne manevre. Pored Fruške gore, zemljište je zasejano raznim kulturama (kukuruz, suncokret) koje su bar donekle obezbeđivale maskiranje sa zemlje i iz vazduha. Fruška gora je mogla služiti i kao baza za relativno normalan život i rad jedinica (koja se mogla za kraće vreme i braniti) i kao odskočna daska za akcije. Snabdevanje materijalnim sredstvima vršeno je preko odgovarajućih organa jedinica iz obližnjih pa i udaljenih sela, jer je u to doba već u skoro svakom selu postojao narodnooslobodi-

lački odbor, kome je ovo bio prvenstveni zadatak. Borbeni veza sa susednim partizanskim jedinicama u to doba nije postojala, a samim tim nije postojala mogućnost apsorbovanja novih dobrovoljaca za partizanske jedinice.

U zimskom periodu, kada sve ogoli, kada nastane hladnoća i padne sneg, situacija se znatno pogoršava za opstanak jedinica, naročito onih u južnom i jugoistočnom Sremu, a pogotovu za jedinice jačine preko 800 naoružanih boraca. Uslovi su obezbeđivali samo opstanak i dejstvo manjih jedinica i grupa jer su se one mogle sklanjati i u naseljena mesta kada je to bilo potrebno, a što je u selima Srema bilo odlično organizovano.

Razmatrajući i cenivši situaciju, OK za Srem i štab 3. odreda su došli do zaključka da jedinice ovakve jačine i u ovakvoj situaciji ne mogu ostati u zimskom periodu bez opasnosti da budu uništene ili desetkovane. Zaključak je bio da se glavnina 3. odreda mora prebaciti u rejone pogodnije od Srema, gde će se obezbediti normalniji život i rad i sačuvati živa sila. Ali ti rejoni treba da su udaljeni samo toliko da se jedinice mogu u svako doba, kada to bude potrebno, vratiti u Srem i u njemu dejstvovati.

Za rešenje ovog problema partijsko i vojno rukovodstvo Srema imalo je da bira: sa glavninom odreda prebaciti se u Slavoniju (Dilj, Papuk) ili preći u istočnu Bosnu (Semberija, Majevica). Prva mogućnost imala je pozitivne strane u tome što bi 3. odred došao na operativni teren jedinice 3. operativne zone, kojoj i pripada i što bi od neposrednog kontakta štabova 3. operativne zone i 3. odreda, bilo velike koristi i za pretpostavljeni i za potčinjeni štab. Pozitivno bi bilo i to što su tamo postojale sve mogućnosti za dalji razvoj i brojno jačanje odreda, pod pretpostavkom da se mogu uspešno prebacivati ljudske rezerve iz Srema za Slavoniju. Ali je ova varijanta imala i takvih slabosti koje su, po oceni rukovodstva, bile nepremostive. U prvom redu to je veliki prazan prostor koji deli operativno područje jedinica u Slavoniji i Sremu, zasićen neprijateljskim snagama. Ta udaljenost bi potpuno ili skoro potpuno, onemogućila borbenu, pa i svaku drugu vezu 3. odreda sa Sremom i jedinicama koje bi tamo ostale. Prebacivanje dobrovoljaca, kojih je iz meseca u mesec bilo sve više,

praktično bi bilo neizvodljivo, jer oružana pratnja bi morala biti bar takve jačine koliki bi se broj nenaoružanih upućivao. Znači, skoro sve jedinice 3. odreda bile bi angažovane za prebacivanje nenaoružanog ljudstva, a da se to ne čini jedinice odreda bile bi lišene popune, a za rezervno ljudstvo postojala bi opasnost da bude uništeno od okupatora.

Druga mogućnost, da se glavnina odreda prebaci u istočnu Bosnu (Semberija, Majevica) razmatrana je sa štabom 6. istočnobosanske brigade dok se nalazio u Sremu. Došlo se do zaključka da operativna teritorija 6. brigade može apsorbovati i omogućiti uspešan život i rad, kao i dejstvo mnogo jačih partizanskih snaga nego što ih je tamo bilo. Uslov je bio da se razbiju četničke snage koje su tamo preovladale i manji broj ustaško-domobranskih garnizona. To je bilo potpuno izvodljivo ako se udruže sremske i istočnobosanske partizanske snage. Prebacivanje rezervnog ljudstva i materijalnih rezervi iz Srema bilo bi relativno lako moguće sa manjom oružanom pratnjom koja ne bi izlazila iz Srema. Jedina prepreka bila bi reka Sava, gde bi se prevoženje moralo solidno obezbediti, ali za to su postojale i na jednoj i na drugoj strani aktivne partizanske jedinice. Na ovaj način bi bio omogućen uspešan razvoj sremskih jedinica, normalan život i rad u zimskom periodu, stalna borbena veza sa Sremom, relativno lak i brz manevar Srem — istočna Bosna. Sve je to razmatrano u odnosu na obostranu situaciju 3. odreda i 6. brigade.

Na osnovu ovakvih razmatranja i mogućnosti koje su postojale, partijsko i vojno rukovodstvo Srema donelo je odluku da glavninu svojih snaga uputi zajedno sa 6. brigadom u istočnu Bosnu i tako reši problem daljeg uspešnog razvoja NOP-a i partizanskih jedinica Srema — da prebrodi zimski period, te da se proleće 1943. godine dočeka u zamahu koji će odgovarati mogućnostima koje su postojale u Sremu.

Prema ovoj odluci izvršena je reorganizacija 3. odreda. Od dotadašnja tri bataljona i jedne čete, formirana su četiri bataljona, koji su ovako bili raspoređeni:

— 3. bataljon (210 naoružanih i 49 nenaoružanih boraca) pridat je 6. brigadi i u njenom sastavu dejstvovao kao Sremski bataljon do 20. februara 1943. godine kada je

opet prešao u sastav sremskih jedinica. Ljudstvo za ovaj bataljon uzeto je iz: 1. bataljona (F) 27 naoružanih boraca, 2. bataljona (G) 33 naoružana borca, 3. bataljona (S)¹⁰⁴ 136 naoružanih i 48 nenaoružanih boraca i iz Bosutske čete 14 naoružanih i 1 nenaoružan borac. Rukovodstvo bataljona uzeto je delom od kadra 6. brigade; a delom iz 3. odreda.

Sl. 7 — Treći (»S«) bataljon 3. odreda 3. operativne zone, koji je ušao u sastav 6. istočno bosanske brigade, posle oslobodenja Lošara, krajem novembra 1942. godine.

— 1. bataljon (233 naoružana) i 2. bataljon (166 naoružanih i 42 nenaoružana borca), prebačeni su u istočnu Bosnu. Novoformirani 4. bataljon (214 boraca) ostao je da dejstvuje u Sremu. Štab 3. odreda prebacio se u istočnu Bosnu sa glavninom odreda.

Saglasno donesenoj odluci i posle reorganizacije, 3. odred se (bez 4. bataljona) 31. oktobra prikupio u Fruškoj gori, gde su 1. novembra dokončane sve pripreme za pokret, koji je izvršen 2. novembra u 17.30 časova. Cela kolona (6. brigada i 3. odred) stigla je u šumu Klještevica

¹⁰⁴ Izvesno vreme su se bataljoni 3. odreda 3. operativne zone obeležavali slovima.

3. novembra u 7 časova, gde je i predanila. Uveče, oko 17,30 časova, izvršen je pokret preko r. Bosuta i žel. pruge Šid — Sremska Rača, do mesta zvanog Lisnik na r. Savi, gde je kolona stigla 4. novembra oko 2 časa. Istoga dana u 20.00 časova počelo je prebacivanje, sa 20 čamaca, preko r. Save koje je završeno do 2 časa ujutro 5. novembra i kolona izvršila pokret ka s. Svinjarevcu i Batkoviću.

Prelaskom u istočnu Bosnu jedinica NOP-a u Sremu je nastala nenormalna, a u isto vreme jedino pogodna situacija. Štab odreda se, kao vojno rukovodstvo Srema, našao sa glavninom snaga u istočnoj Bosni, a bio je neposredno potčinjen Štabu 3. operativne zone koji se nalazio negde u Slavoniji. Međutim, iz istočne Bosne štab odreda je mogao povremeno da upućuje svoje članove u Srem i utiče na rad štaba 4. bataljona, u kome su bili iskusni rukovodioci i prekaljeni komunisti: Marko Peričin Kamenjar, Petar Matić Dule, Nikola Grulović i Jovan Beljanski Lala. Nenormalnost da se Štab 3. operativne zone nalazi na velikoj udaljenosti, bez mogućnosti da neposredno utiče na razvoj pokreta u Sremu, ostala je sve do proleća 1943. godine, kada je formiran Operativni (kasnije Glavni) štab za Vojvodinu. Time je forma bila zamenjena sadržajem, a nenormalnost u pogledu rukovođenja partizanskim jedinicama Srema uklonjena.

Sa odlukom o prebacivanju glavnine 3. odreda iz Srema u istočnu Bosnu nije se slagao Štab 3. operativne zone i zamerio je štabu 3. odreda na takvoj odluci. Međutim, CK KPJ u pismo OK-u za Srem od 24. XI 1942. piše:¹⁰⁵

Vrlo je dobro što ste se povezali sa VI brigadom i što ste učinili kao što pišete. Ako bi pretila opasnost za Vaše ljudstvo u odredu i ostale nenaoružane, sve, poštene, izvan odreda, treba ih prebacivati tamo gde će se moći održati, pa ako treba, onda i na oslobođenu teritoriju koju mogućnost trebalo bi da osigura VI brigada. Najbolje bi bilo da ostanu u Ist. Bosni i oko Vaše teritorije i zbog Srbije i zbog vas...

Znači CK KPJ je sa punim razumevanjem odobrio postupak, što je bila ogromna moralna podrška rukovodstvu Srema za dalje odluke na razvoju narodnooslobodilačkog pokreta u Sremu.

¹⁰⁵ Zbornik I/6, dok. 69.

Zbog razmaha NO borbe u ovom periodu, u Sremu je kod neprijatelja zavladala nesigurnost, zbog čega je kod nadležnih i dalje tražio pojačanja, što potvrđuje izveštaj ustaškog logornika u Rumi ministarstvu unutrašnjih poslova NDH od 29. X 1942. godine:

U zadnje vreme učestali su ponovo napadi partizanskih bandi na sela koja nisu nikako ili su nedovoljno osigurana od vojske ili oružništva. Osim grada Rume, koji je osiguran redarstvom i vojskom, nalaze se na području ovoga kotara Oružničke postaje u Klenku, Hrtkovci, Grabovci, Donji Petrovci i Vognju.

Oružničke postaje Grabovci, Donji Petrovci i Voganj po svojoj jačini nisu u mogućnosti da osiguraju više osim svojih sela ili da pače samo vojarne. Oružničke stanice Klenak i Hrtkovci mogu još djelomice da ureduju na svom području, ali je i to uredovanje vrlo ograničeno i neuspješno.

Radi održavanja javnog reda i sigurnosti bilo bi bezuvjetno potrebno, da se u svakoj općini barem privremeno uspostavi oružnička postaja ili vojnička straža.

Na kraju istog izveštaja piše i ovo:

Molimo, da se ovaj apel uzme kao zadnja molba, jer u protivnom slučaju može da bude sve kasno.

Ovakvi apeli su bili česti u izveštajima neprijateljskih komandi iz Srema, jer ih je obuzimao strah od onoga što se neminovno približavalо. Ali koliko je takvih apela stiglo poglavniku iz svih krajeva naše zemlje! Pomoć je tražena od Nemaca, ali su i oni već bili rastrgnuti na sve strane. Izveštaji neprijateljskih komandi u Sremu bili su formalnost, njima su ustaške glavešine nastojale da skinu odgovornost sa sebe. Tako će se to produžiti sve do kraja rata, samo u sve beznadežnijoj formi.

III

FORMIRANJE SREMSKOG ODREDA I 3. GRUPE VOJVODANSKIH UDARNIH BATALJONA

(novembar 1942 — maj 1943. god.)

Posle odlaska glavnine 3. odreda u istočnu Bosnu, u Sremu je ostao i dejstvovao 4. bataljon koji je formiran od boraca uzetih iz svih jedinica koje su bile u sastavu odreda do poslednje reorganizacije. U ovaj bataljon su ušli: iz 1. bataljona 70, iz 2. bataljona 61, iz 3. bataljona

36 (od kojih 21 nenaoružan) i iz Bosutske čete 47 boraca. Bataljon je formiran u 3 čete, u kojima je bio znatan broj (oko jedne trećine) ranjenih ili bolesnih boraca. Čete su bile raspoređene po čitavoj teritoriji Srema. Nepun mesec dana kasnije formirana je i četvrta četa. Čete su dejstvovale: 1. četa u ranijem rejonu dejstva 1. bataljona (drum Ruma — Novi Sad na istoku, drum Ilok — Šid na zapadu i železnička pruga Ruma — Šid na jugu); 2. četa u ranijem rejonu dejstva 2. bataljona koji je obuhvatao prostor između druma Ruma — Novi Sad, železničke pruge Ruma — Zemun i r. Dunav; 3. četa u ranijem rejonu dejstva 3. bataljona (jugoistočni deo Srema između železničke pruge Sremska Mitrovica — Zemun i r. Save); 4. četa u rejonu ranije Bosutske čete (zapadni Srem i deo županjskog i vinkovačkog sreza). Do formiranja 4. čete, rejoni dejstva četa su bili: 1. čete — kako je navedeno; 2. čete — sada navedeni rejoni za 2. i 3. četu; 3. četa je dejstvovala u zapadnom Sremu.

Ovakvim rasporedom četa postignuto je da se prisustvo partizana i dalje osećalo u svim delovima Srema, a njihova neprekidna aktivnost (veliki broj akcija uglavnom diverzantskog karaktera) doprinela je da neprijatelj nije mogao duže vremena otkriti odsutnost glavnih snaga.

Četvrti bataljon je primio sve ranije zadatke odreda. On je imao da razvije punu aktivnost na teritoriji čitavog Srema. Predstavljaо je borbeno jezgro koje će, kroz neprekidnu aktivnost u toku zimskog perioda 1942/43. godine, omogućiti formiranje novih odreda i brigada. Pored toga bataljon je imao zadatak da obezbedi operativnu, snabdevačku i svaku drugu vezu sa jedinicama u istočnoj Bosni, da svojom vojnom i političkom aktivnošću mobilise narod Srema za borbu protiv okupatora i narodnih izdajnika i da upućuje nove borce za popunu postojećih i formiranje novih jedinica u istočnoj Bosni.

1. DEJSTVA 4. BATALJONA 3. ODREDA DO KRAJA 1942. GOD.

Zimski period ne obiluje krupnjim akcijama, već je protkan brojnim manjim akcijama diverzantskog karaktera, koje neprijatelju ni jednog časa nisu davale mira. U novembru su jedinice bataljona, pored drugih akcija,

preduzele pravu ofanzivu na neprijateljski TT saobraćaj. Nije to više bilo uobičajena seča TT stubova i kidanje žica, već potpuno uništenje TT veza. TT stubovi su presecani na 2—3 mesta i potpuno onesposobljavani za svaku ponovnu upotrebu, a žice skidane sa stubova, sečene i odnošene ili zatrپavane. Tako je neprijatelj, ako je htio da obnovi koju TT liniju, morao nabavljati i donositi nov materijal.

Samo u toku ovog meseca uništavajući TT linije posećeno je TT stubova: između s. Surčina i s. Dobanovci 29, na žel. pruzi između s. Surčina i s. Batajnica 2, na žel. pruzi između s. Surčina i s. Boljevci 3; između s. Progor i s. Kupinovo 19; između Srem. Mitrovice i s. Čalma 40; na žel. pruzi između s. Buđanovci i Rume 32; na žel. pruzi između Indije i St. Pazove 28; između s. Beške i s. Krčedin 32, između s. St. Banovci i St. Pazove 16, između N. Karlovaca i s. Slankamen 30, između s. Tovarnik i s. Gibarac 10, između Srem. Mitrovice i s. V. Radinci 14, između s. Čalme i s. Ležimir 16, između s. Šimanovci i s. Deč 40, između s. Krnješevci i s. Šimanovci 40 TT stubova. Na žel. pruzi između s. Batajnica i s. Boljevac uništeno je 30, a na drumu između s. Batajnica i s. Surčin isto 30; na žel. pruzi kod St. Pazove uništeno je 9 duplih TT stubova, na TT liniji s. Slankamen — N. Karlovci 32, a na liniji između s. Grabovci i s. Klenak 25. Pored toga samo u zemunskom srežu između raznih mesta posećeno je još oko 300 TT stubova.

Jedinice 4. bataljona su u ovom mesecu porušile i veći broj mostova i železničkih pruga. Tako je između 5. i 8. novembra, železnička pruga Ruma — Šabac razrušena na više mesta i porušen je železnički most, zbog čega je saobraćaj bio obustavljen u toku 24 časa. Od 1. do 20. novembra jedinice bataljona su na drumovima Srema onemogućile neprijatelju skoro svaki saobraćaj. Tako je samo na drumu Ruma — Stara Pazova i Ruma — Zemun, preko s. Pećinci i Karlovčića, porušeno 17 mostova, što je neprijatelju u mnogome otežavalo da vrši iznenadne upade u sela i da ih pljačka. 10. novembra diverzantska grupa bataljona razrušila je prugu Beograd — Zagreb, između s. Kraljevci i s. Putnici; ujutro oko 2.45 časova naišao je

teretni voz koji je iskočio iz šina i prevrnuo se; uništeno je 18 vagona i lokomotiva. Zbog ovoga je saobraćaj na tom delu pruge bio obustavljen u toku 72 naredna časa.¹⁰⁶

Osim toga, jedinice bataljona su u novembru izvršile i druge razne akcije. 1. novembra između s. Jakovo i Dobanovci zarobljen je jedan ustaša i posle suđenja streljan kao zločinac; u s. Bešenovo zarobljena su dva domobrana. 4. novembra su u blizini s. Jamena zarobljene tri ustaše i izvršen napad na žandarmerijsku postaju u tome selu, koji je neprijatelj odbio. 15. novembra jedan vod je iz zasede izvršio napad na neprijateljsku patrolu koja je sprovodila jednog partizana i njegovog oca, koje su zarobili u s. N. Karlovci; posle kraće borbe zarobljenici su oslobođeni, a ubijene su tri ustaše, jedan je ranjen, a ostali su uspeli da se izvuku; zaplenjene su tri puške sa municijom. 18. novembra su spaljene opštinske arhive i raspuštena okupatorska vlast u selima: Belegiš, M. Radinci, Neradin, Krnješevci i Maradik. 24. novembra je u blizini s. Ogar izvršen napad na oružanu pratnju koja je obezbeđivala poljske radove domaćih Nemaca iz s. Obrež; u kraćoj borbi jedan Neman je ubijen, jedan žandarm ranjen, a jedan domobran zarobljen; zaplenjeno je 12 pušaka.¹⁰⁷

U toku ovog meseca izvedeno je još nekoliko akcija. Izvršen je vatreni prepad na jedan voz na pruzi između Indije i St. Pazove (ubijeno je i ranjeno nekoliko neprijateljskih vojnika). Zatim je iz zasede izvršen napad na neprijateljsku patrolu u blizini s. Morovića (ubijeno je 6 žandarma i zaplenjeno 6 pušaka sa municijom). U blizini s. Grabovci zarobljen je jedan nemački špijun i posle suđenja streljan; kod N. Pazove su zarobljeni i posle suđenja streljani jedan Neman esesovac i jedan ustaša. U s. Dobrinci zarobljen je i osuđen na smrt raniji beležnik ustaša, koji je došao u selo da obnovi okupatorsku vlast. U blizini s. Mandjelos je zarobljeno 8 domaćih Nemaca petokolonaša. Pored toga u raznim mestima je zaplenjeno oko 16 pušaka i drugog naoružanja i opreme, a većem broju omladinaca, koji su dobili pozive, sprečeno da odu u domobrane.

¹⁰⁶ Zbornik L/6, dok. 50, 58, 62; I/17, dok. 83, 84, 86

¹⁰⁷ Zbornik L/6, dok. 47, 50, 52, 53, 58, 62, 63, 69, 89; I/17, dok. 83, 84, 86, 88.

— Stenograf, reg. 5/I, k. 1992.

28. novembra, nebudnošću stražara, neprijatelj je u Mandjeloskoj šumi opkolio jednu desetinu 1. čete Prilikom izvlačenja pогinula su 3 borca.

Stalnim napadima na železnički, putni i TT saobraćaj koji je koristio neprijatelj, posećeno je u novembru preko 1000 TT stubova, porušeno oko 20 mostova i uniшteno 18 železničkih vagona i lokomotiva.

4. bataljon je uspeo da svojom aktivnošću uglavnom popuni prazninu nastalu odlaskom glavnine odreda u istočnu Bosnu. No, neprijatelj je na osnovu karaktera akcije ipak uočio neke nastale promene, što se vidi iz izveštaja mesnog zapovjedništva iz Zemuna od 13. novembra 1942. godine, Min. domobranstva NDH:¹⁰⁸

Stanje javne sigurnosti je sve gore. Partizani su sve preduzimljiviji i čine razna nedjela nad našim nezaštićenim stanovništvom, koje gubi vjeru u snagu naše države i sve više podleže partizanskoj promidžbi.

A u izveštaju istog zapovjedništva od 29. XI 1942. godine pored ostalog stoji: ¹⁰⁹

Obćenito stanje u istočnom Sremu nije se značajno promjenilo. Sigurnostne prilike nijesu zadovoljavajuće ali se nijesu pogoršale. Partizanske akcije kretale su se više u pravcu sabotaže na brzjavno-brzoglasnim prugama. Njihova se je drskost pojačala ali, ne izgleda da je bilo znatno pojačanje njihovih redova.

U decembru je 4. bataljon pojačao aktivnost — po broju, a još više po obimnosti izvedenih akcija. Jedan vod 3. čete je izvršio 5. decembra napad na železničku stanicu Bećman — Surčin i putnički voz koji je upravo u nju ulazio. U tom momentu iz stanične čekaonice je izašlo 9 ustaša i otvorilo vatru na partizanski vod, pa se voz nije zaustavio. Ubijena su dvojica ustaša i zaplenjena jedna puška, a vod je bio bez gubitaka; uništeni su svi TT uređaji i druga postrojenja u stanci.

Od 1. do 20. decembra, pored ostalih, izvršene su i sledeće akcije:

Na železničkoj pruzi između Rume i Vrdnika posećeno je šest TT stubova. Na drumu između s. Šimanovci i Ugri-

¹⁰⁸ Vojnoistorijski institut, dok. 25/6—1, k. 71.

¹⁰⁹ Vojnoistorijski institut, dok. 4/7—8, k. 71.

novci zarobljen je i streljan opštinski beležnik iz s. Šimanovci, koji se istakao u vršenju terora i pljačke. Između N. Pazove i Batajnica posećen je veći broj TT stubova, kojom prilikom je došlo i do sukoba sa šestoricom ustaša kod železničke stanice Jarčina, ali bez rezultata. U s. Martinci zarobljen je i razoružan jedan žandarm i zaplenjena puška sa osam metaka; došlo je do borbe sa nemačkom četom iz s. Grgurevci u kojoj je jedan partizan poginuo, a jedan ranjen, izvršen je napad na grupu od 15 ustaša i žandarma u polju s. Martinci, u kome je ranjen jedan ustaša, a ostali se razbežali; u s. Dobrinci je zarobljen i streljan opštinski beležnik koji je došao da obnovi okupatorsku vlast; u selima Pećinci, D. Petrovci, Popinci i Dobrinci zarobljeno je i streljano 10 petokolonaša i špijuna, a u s. D. Petrovci je spaljena opštinska arhiva i zarobljena i streljana dvojica ustaša iz Hercegovine.

2. četa je 21. decembra razrušila žel. prugu između s. Putinci i s. Golubinci, na pruzi Beograd — Zagreb. Za vreme razaranja pruge naišao je i zaustavljen teretni voz; četa je lokomotivu otkačila i pustila bez mašinovode. Lokomotiva je projurila kroz stanicu Golubinci i iskočila iz šina, pošto je izbacila pragove iz ležišta na dužini od oko 300 metara. Onesposobljeno je 17 vagona i lokomotiva. Četa je 22. decembra izvršila napad na finansijsku i žandarmerijsku postaju u s. St. Banovci. Razoružana je samo finansijska postaja, dok žandarmerijska nije. Zarobljeno je osam finansa (od kojih je jedan ranjen) i ranjeno nekoliko žandarma. Zaplenjeno je: 8 pušaka, preko 600 metaka, 2 radio-aparata, 3 pisaće mašine i veća količina druge vojničke opreme. Četa nije imala gubitaka.

Od 21. do 27. decembra 4. bataljon je izvršio i sledeće akcije: Kod s. N. Slankamen ranjen je i zarobljen jedan ustaša i zaplenjena jedna puška; u s. Prhovo zarobljen je i streljan jedan legionar, koji se hvalio kako je klapo partizane; u s. Boljevci zaplenjena je jedna puška; na železničkoj pruzi Beograd — Zagreb, između s. Golubinci i Putinci, dok su borci razarali prugu, naišla je patrola od dva domobrana; oba su iz zasede ubijena i zaplenjene 2 puške, 200 metaka i 4 bombe; u s. Sibaču su zarobljena i streljana četiri petokolonaša, a u s. Hrtkovci jedan žandarm; u s. M. Radinci je spaljena opštinska arhiva i spre-

čeno obnavljanje okupatorske vlasti, a u s. Višnjićevo je zarobljen i streljan jedan petokolonaš.

27. decembra minirana je železnička pruga Beograd — Zagreb, između s. Voganj i Sr. Mitrovice; teretni voz je naišao na minu i iskočio, a pruga razrušena na dužini od 15 metara; oštećena je lokomotiva i četiri vagona. Takođe je razrušena žel. pruga između s. Nikinci i Buđanovci, zbog čega je saobraćaj morao biti privremeno obustavljen. Istoga dana je u blizini s. Batajnica izvršen napad na osam Nemaca koji su pošli u lov; 6 je ubijeno, 1 ranjen, a 1 je uspeo da pobegne.

Jedan vod 3. čete je 28. decembra, iz zasede, na putu s. Obrež — s. Grabovci izvršio napad na neprijateljsku grupu od 25 Nemaca (iz 3. čete ES, koja se prevozila kolima). Zaseda je postavljena na pogrešnom mestu, pa su se borci morali preko čistine prebacivati na mesto kuda su Nemci nailazili, te su ih ovi otkrili, iskočili iz prvih kola i razvili se za borbu. U tom prvom sukobu ubijena su dva Nemca. Nemački vojnici iz ostalih kola takođe su iskočili i povlačili se prema jednoj bari, pri čemu su poginula još dva i ranjena četiri Nemca. Kada je vatrica prestala, nekoliko boraca je, misleći da su Nemci pobegli, iskočilo iz zaklona da pokupe oružje od ubijenih, ali su pritajeni Nemci na njih otvorili vatru od koje je jedan poginuo a dva borca ranjena. Ukupni gubici neprijatelja su bili četiri ubijena i četiri ranjena vojnika; zaplenjeno je sedam pušaka sa municijom i druga vojnička oprema. Vod 3. čete imao je dva poginula i tri ranjena borca.

2. četa je 28. decembra izvršila napad na 110 legionara u s. Pećinci. Napad nije u potpunosti uspeo, jer su legionari bili dobro utvrđeni i zabarikadirani, te su dali odlučan otpor. Borba je trajala od 9 časova uveče do 1 čas po ponoći. Gubici neprijatelja u ovoj borbi su pet ubijenih i osam ranjenih legionara. Četa je imala dva poginula (jedan je bio politički komesar čete Drago Perić Gile) i jednog lakše ranjenog borca. Sutradan je neprijatelj napustio selo.

Do kraja decembra 1942. godine izvršene su još i sledeće akcije: u selima Boljeveci, Buđanovci i Jarak zarobljeno je, osuđeno na smrt i streljano sedam petokolonaša

i zaplenjene dve puške; u šumi kod s. Morovića su ubijena trojica ustaša. U blizini s. Kuzmina zarobljena su i razoružana četiri domobrana i jedan policajac od kojih su zaplenjene četiri puške. Zatim je izvršen napad na žandarmerijsku stanicu u s. Bosut, gde su ubijena četiri žandarma i na žandarmerijsku stanicu u s. Srem. Rača, gde je ubijeno pet, a ranjeno dva žandarma. Zbog ovog napada je sutradan pošlo oko 400 domobrana u potragu za partizanima, na koje je izvršen napad iz zasede. Posle kraće borbe domobrani su se povukli uz veće gubitke. Osim toga izvršen je napad na voz između s. Morovića i Višnjićeva, u kome je ubijeno i ranjeno oko 30 neprijateljskih vojnika. Zatim je izvršen napad na neprijateljsku karaulu na r. Drini, gde su poginula 2 nemačka vojnika i zaplenjen 1 puškomitrailjez, 6 pušaka i oko 300 metaka. U isto vreme je izvršen napad na drugu karaulu, gde je ubijeno šest žandarma, zaplenjeno šest pušaka i druga oprema. Poteru od 50 ustaša dočekala je zaseda pri čemu je jedan ustaša ubijen a ostali naterani u bekstvo. Sutradan je neprijatelj postavio 4. četi zasedu, koju je četa na vreme otkrila i izvršila napad u kome su dvojica ustaša ubijena, pet ranjeno, a ostali su se razbežali; zaplenjene su 2 puške sa 250 metaka. U blizini s. Jamena izvršen je iz zasede napad na 25 ustaša, od kojih je 10 ubijeno i zaplenjene 4 puške. Takođe je izvršen napad na neprijateljsku posadu u Dobanovačkom zabranu, koji je ovaj odbio.

29. decembra je neprijateljska patrola od 15 žandarma opkolila 2 partizana koji su se nalazili u jednoj kući u s. Bešenovački Prnjavor; bacajući bombe oba partizana su se probila iz blokade. 30. decembra je jača žandarmerijska patrola takođe opkolila 5 partizana na poljskom imanju u blizini s. Bešenovo; u neravnopravnoj borbi trojica partizana su poginula, dok su dvojica uspela da se probiju. Oba navedena slučaja karakteriše nebudnost i raskomoćenost partizana, što je stvaralo nepotrebne gubitke.

U toku novembra i decembra 4. bataljon je naneo neprijatelju znatne gubitke u ljudstvu i materijalu. Samo prema onome što se uspelo registrovati ubijeno je preko 110, ranjeno preko 50 i zarobljeno oko 20 neprijateljskih vojnika. Zaplenjeno je oko 90 pušaka, 1 puškomitrailjez, više hiljada metaka, bombi i druge ratne opreme. Za to

vreme bataljon je pretrpeo gubitke od 11 poginulih i 4 ranjena borca.

S obzirom na veličinu teritorije, brojno stanje i godišnje doba, bataljon je postigao značajne rezultate, razvijao se i jačao i izvršio postavljene zadatke od štaba odreda. Štab 4. bataljona je preuzeo mere za organizaciono sređivanje i učvršćenje postojećih mesnih partizanskih desetina u selima, koje su služile kao rezerve partizanskim jedinicama, a učestvovale i u njihovim akcijama. Da bi se mesne desetine po organizacijskoj formi što više približile partizanskim jedinicama, štab 4. bataljona, kao najstariji štab u Sremu, izdao je 10. decembra naredbu sreškim štabovima o reorganizaciji mesnih jedinica. Prema naredbi svako mesto treba da ima mesne partizanske jedinice, u koje se mogu regrutovati drugovi i drugarice od 16 godina pa na više, s tim da moraju položiti zakletvu i preći u aktivnu jedinicu kada se pozovu.¹¹⁰

Ponovna reorganizacija mesnih partizanskih jedinica izvršena je početkom aprila 1943. godine — u svakom srežu je oformljen po jedan rezervni bataljon, u koji su ušle sve dotadanje mesne partizanske jedinice. Ovi bataljoni su imali zadatak kao i mesne jedinice, ali je težište njihovog rada bilo na obuci ljudstva i osposobljavanju za borbu. Preko mesnih straža, koje su vršile obezbeđenje i kontrolu svih lica koja dolaze ili odlaze iz oslobođenog mesta, rezervni bataljoni su vodili borbu protiv izdajnika i špijuna. Da bi se ovo moglo efikasno sprovesti, mesni narodni odbori su uveli izдавanje propusnica licima koja su napuštala mesto. Oni koji su iz okupiranih gradova dolazili radi nabavljanja namirnica, morali su u prvom oslobođenom mestu uzimati propusnicu uz garanciju nekog pripadnika NOP-a. Ko takvu garanciju nije imao vraćen je u grad ili hapšen kao sumnjiv.

2. DECEMBARSKO PARTIJSKO SAVETOVANJE

U s. Novi Karlovci održano je u decembru okružno partijsko savetovanje. Podneta su dva referata i nekoliko izveštaja iz kojih se vidi da je učinjeno mnogo, kako u po-

¹¹⁰ Zbornik I/6, dok. 50, 57, 58, 62, 63, 67, 70, 73, 76, 79, 88; I/17, dok. 86, 88, 90, 91, 92.

gledu učvršćenja partijskih organizacija, tako i na planu organizovanja partizanskih odreda. Partija je, iako pod vrlo teškim uslovima rada, ojačala i brojno i kvalitativno. Pod rukovodstvom Partije razvio se jak partizanski pokret, ojačao SKOJ, u većini mesta Srema stvoreni su: NOO, AFŽ i SMG (Savez mlade generacije).

U izveštaju OK KPJ za Srem iznesene su i greške u radu kako partijske organizacije, tako i partizanskih odreda. Glavni nedostaci u radu odreda bili su što početkom 1942. godine nije dovoljno napadao neprijatelja, već je neprijatelj nametao akcije i zbog toga je inicijativa bila u njegovim rukama. Najveća slabost u radu odreda bila je nedovoljno sprovođenje direktive Vrhovnog štaba o sprečavanju železničkog i rečnog saobraćaja neprijatelja.

Savetovanje je postavilo zadatke za budući rad, među kojima i sledeće: da se pojača oružana borba protiv okupatora i domaćih izdajnika; da se partizanski odredi jačaju uvlačenjem u njih poštenih i antifašistički raspoloženih Nemaca, Hrvata, Slovaka i drugih i da se ostvari bratstvo i jedinstvo svih naroda Srema; da se sprečava okupatoru i Paveliću da mobilišu omladinu za fašističku vojsku i ropski rad u Nemačkoj, kao i da se mobiliše omladina u partizanske jedinice; da se jačaju i učvršćuju postojeći narodnooslobodilački odbori i stvaraju novi u mestima где još ne postoje; da se i dalje raskrinkava izdajnička uloga izbegličke vlade u Londonu i njenog ministra Draže Mihailovića, koji se afirmisao kao saradnik okupatora i drugo.

U pogledu izvođenja akcija, a u vezi sa ranijim nedostacima, glavni zadatak odreda treba i dalje da bude kočenje saobraćaja na železnicama, rekama, drumovima, kao i telefonsko-telegrafskih veza. U tu svrhu treba formirati posebne diverzantske grupe. Nastaviti sa razoružanjem neprijatelja, radi naoružavanja boraca partizanskih jedinica. Sprečavati pljačku naroda od strane okupatora, uništavati živu силу okupatora i njegovih slugu i onemogućiti bilo kakav pokušaj organizovanja ili ubacivanja četnika Draže Mihailovića. Vojne akcije odreda treba da budu povezane sa političkim akcijama. Partizani, u dodiru sa narodom, treba da uvek ostavljaju dobar utisak. Odredi treba strogo da vode računa o likvidaciji

neprijateljskih elemenata, da se to ne vrši iz ličnih pobuda; da se svi slučajevi likvidacije objave i objasne narodu.¹¹¹

Najzad, savetovanje je odlučilo da se Vrhovnom štabu i Štabu 3. operativne zone predloži da se od sremskih snaga u istočnoj Bosni formira I vojvodanska udarna brigada; da se štab brigade formira od dotadašnjeg štaba 3. odreda, a za štab 3. odreda da se imenuje dotadašnji štab 4. bataljona. Predlog je upućen 10. ili 11. januara 1943. godine, odmah posle savetovanja.

3. NEKI ZAKLJUĆCI ZA 1942. GODINU

Pored rešavanja niza pitanja i problema svojih jedinica Štab NOP odreda za Srem, štabovi odreda, bataljona i četa su u toku 1942. godine rešavali ili učestvovali u rešavanju i niza političkih pitanja i problema. Bilo štabovi ili pojedini njihovi članovi, pa i sami borci održali su niz zborova, konferencija i razgovora sa narodom čitavog sela ili grupama seljaka, a naročito sa omladinom; sa pojedinima koji su postavljali svoje probleme, sa mesnim NO odborom ili odborom drugih masovnih organizacija. Borci i rukovodioci su u svim prilikama objašnjavali važnost borbe protiv okupatora i narodnih izdajnika, bez obzira na napore i žrtve koje se daju.

Ovaj neposredni kontakt naroda i partizana činio je ogromnu pomoć partijskoj organizaciji na terenu. Narod Srema se kroz borbu udružio u jedinstvenu celinu, koja je za okupatora predstavljala nesalomljivi bedem. Da bi sačuvao tu monolitnost, on je svesno dao ogromne ljudske i materijalne žrtve.

Rukovodstva partizanskih jedinica su rešavala niz pitanja koja je postavljao narod kao pred svoju vlast, a koja nisu mogli da rešavaju narodnooslobodilački odbori. Često su u štabove jedinica dolazili odbornici da traže pomoć i savete za rešavanje pitanja žetve, načina plaćanja radnika, pitanje vršalica, plaćanja poreza okupatorskim vlastima i dr.

Partizanske jedinice Srema su u 1942. godini postigle značajne rezultate: izvršeno je oko 440 akcija i preko 40

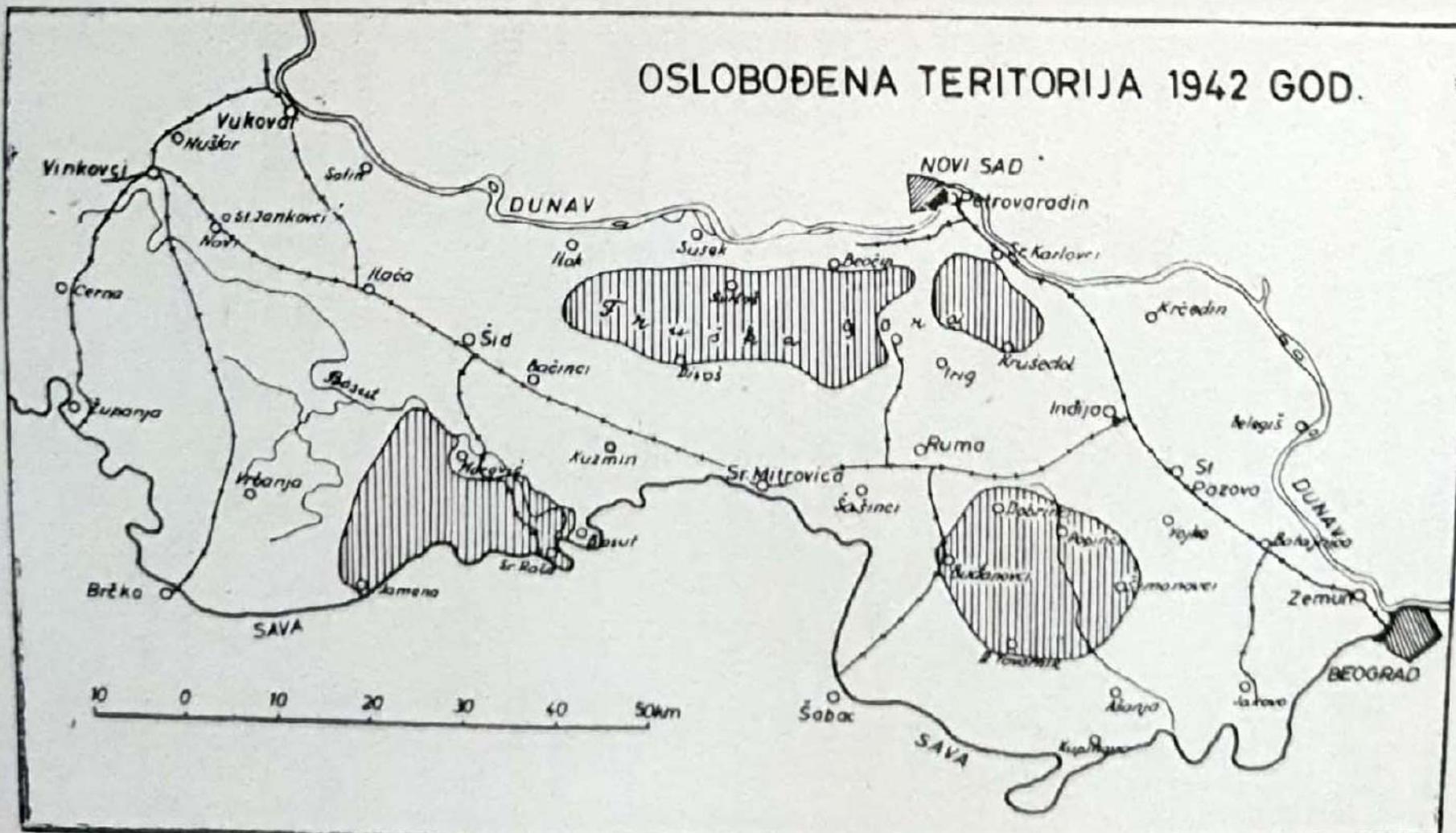
¹¹¹ Istorijski arhiv PK Vojvodine, dok. 659.

odbrambenih borbi i izbačeno iz stroja preko 1200 neprijateljskih vojnika (Nemaca, ustaša, domobrana, žandarma i drugih) od kojih je oko 600 ubijeno, 300 ranjeno i preko 300 zarobljeno. Zaplenjeno je preko 700 pušaka, oko 28 puškomitrailjeza, 3 minobacača, veće količine municije i drugog ratnog materijala. Neprijateljskom saobraćaju nanete su znatne štete. Porušeno je više drumskih i železničkih mostova, razoren više kilometara pruge, uništeno ili oštećeno nekoliko desetina vagona i lokomotiva, uništen veliki broj TT linija širom Srema itd. U borbi za žetvu uništeno je oko 400 vagona žita, oko 100 vršalica, 107 košačica, 11 traktora. Narod je ovu okolnost iskoristio da skloni dovoljno žita i za sebe i za svoje partizane. Partizanske jedinice su pretrpele gubitke od oko 145 poginulih, 65 ranjenih i 10 zarobljenih boraca.

U ovoj godini je spaljena opštinska arhiva u preko 40 opština, u njima raspuštena okupatorska vlast, a mesto nje stvoreni narodnooslobodilački odbori kao nova, narodna vlast. Time je stvorena značajna oslobođena teritorija, a naročito u jugoistočnom Sremu (vidi skicu), na koju je neprijatelj upadao samo za vreme većih napada — ofanziva.

U 1942. godini najkarakterističniji je mesec mart. To je bio mesec početka razbuktavanja oružanog ustanka kada je neprijatelj uložio maksimalne napore da ga uguši u njegovom začetku, mesec početništva i srazmerno brojnih grešaka, a u celini to je bio prekretni mesec u odnosu na dalji razvoj ustanka u Sremu. U tom mesecu neprijatelj je preuzeo oko 13 većih i manjih napada, što znači skoro svaki drugi dan po jedan. Za tadašnje partizanske jedinice bilo je glavno izdržati taj snažni neprijateljski pritisak, osujetiti njegove namere — sačuvati svoju živu silu. Odredi su uglavnom sačuvani, mada su gubici u tom mesecu bili dosta veliki. Kasnije, kada su odredi postali jači, aktivniji, i iskusniji, uspesi su bili sve veći, a sopstveni gubici sve manji. Tada je i neprijatelj sve manje napadao, a sve se više branio.

Nedostatak u ovoj godini bio je što je u odnosu na mogućnosti koje je pružao Srem izvršen mali broj diver-

Sk. 4.

zantskih akcija na železničkim i putnim komunikacijama, čemu uzroke treba tražiti u nedovoljnoj orijentaciji jedinica na ovu vrstu zadataka. Osim toga teško se dolazilo do eksploziva, a i ono što je nabavljeni bilo je nedovoljno.

U 1942. godini veliki talas narodnooslobodilačke borbe zahvatio je najšire slojeve srpskog stanovništva koje je stupalo u partizanske jedinice i svestrano ih pomagalo, kao i NOP u celini. Ostale narodnosti i nacionalne manjine bile su još uvek slabo zastupljene. NOP se još uvek teško probijao u hrvatske narodne mase Srema, pored ostalog zbog još nedovoljnog rada među njima, kao i nedovoljne odlučnosti, organizovanosti i grešaka u radu sa njima. Nemačka nacionalna manjina je i dalje bila glavni oslonac okupatora u Sremu. Pripadnici ostalih nacionalnih manjina su, uglavnom, bili neutralni.

1942. godina predstavlja godinu ogromnog zamaha i stalnog širenja, jačanja i organizacionog učvršćenja NOP-a u Sremu u celini. Za partizanske odrede ona predstavlja godinu stalnog porasta, kako brojno tako i u akcijama. To je godina sticanja borbenih iskustava, brojnih grešaka i pouka, stalnog političkog, organizacionog i stručnog usavršavanja. Brojčani porast jedinica bio je onoliki koliko su to dozvoljavali uslovi naoružavanja i savlađivanja svih problema koji neminovno nastaju svakim masovnijim popunjavanjem jedinica novim borcima. Sve to nije išlo lako, niti brzo.

Svi problemi, uočeni nedostaci i greške, savlađivani su u granicama mogućnosti mladog, nedovoljno iskusnog i većinom nedovoljno stručnog vojno-političkog kadra u jedinicama. Partijsko rukovodstvo Srema je uložilo ogroman trud pomažući vojnim rukovodiocima u rešavanju mnogobrojnih problema, a naročito kada bi nastupili teži momenti i privremene krize u nekoj od jedinica. Najzad, u toku ove godine partizanske jedinice su svojim nastojanjem i svakodnevnom aktivnošću vezivale u Sremu značajne okupatorske snage, koje su samo u avgustu dostigle preko 18 000 vojnika.

U opšte jugoslovenskoj razmeri 1942. godina je protekla u znaku značajnih događaja. U svakodnevnoj aktivnosti i borbama sa nadmoćnim neprijateljskim snagama u II i III nepr. ofanzivi i posle pohoda Grupe proleterskih i udarnih brigada u Bosansku krajinu, partizanske snage su toliko narasle, da je Vrhovni štab odlučio da formira divizije i korpuze.¹¹² U ovoj godini je 26. i 27. novembra održan i sastanak predstavnika NOP-a svih naroda Jugoslavije u Bihaću, gde je stvoren centralni politički organ — AVNOJ, što se sve odrazilo i na razvoj NOB u Sremu.

¹¹² Josip Broz Tito: Stvaranje NOV Jugoslavije, knj. I, str. 104—111.